

POLAR BOKEN

1987 – 1988

POLARBOKEN

1987–1988

Omslagsbildet:

Bildet er hentet fra Fridtjof Nansens bok: «Paa ski over Grønland» og har følgende tekst: «Vi slet oss frem over en endeløs, flat sneørken».

Nansen foretok sin berømte skitur over Grønlands innlandsis i 1888 sammen med Otto Neumann Sverdrup, Oluf Christian Dietrichson, Kristian Kristiansen Trana, og samene Samuel Johannesen Balto og Ole Nilsen Ravna.

De forlot selfangeren «Jason» den 17. juli i drivisen utenfor Østgrønland og startet sin lange rotur i to små båter for å komme til land. De rodde og drev sørover med isen i 12 farefulle døgn, i alt 500 km, før de endelig klarte å komme til land. Deretter rodde de 350 km nordover for å komme til Umivik som var startstedet for oppstigningen på breen. Den 15. august startet de oppstigningen og 45 dager senere, den 29. september, kom de ned til bunnen av Ameralikfjorden på Vestgrønland. Derfra rodde Nansen og Sverdrup 90 km i en båt de hadde laget av teltduker og vidjestenger til Godthåp. Den 12. oktober var alle seks samlet i Godthåp.

POLARBOKEN

1987–1988

Utgitt av
NORSK POLARKLUBB
*med bidrag av Komiteen til Bevarelse av
Polarskipet «Fram».*

OSLO 1988

Redaksjonskomité:

ANNEMOR BREKKE

HELGE INGSTAD

ODD LØNØ

ASBJØRN OMBERG

ISSN 0332-7620 Polarboken

Trykk: Kristiansen & Wøien, Oslo

Innhold

1987 var Roald Amundsens år	7
Otto Sverdrup hedret i Framhuset	10
Minnesmerket på Østre Halsen over antarktispioneren kaptein C. A. Larsen. <i>Hans-Kjell Larsen</i>	11
Ekspedisjonen til Peter I Øy. <i>Knut Svendsen</i> og <i>Trond Eiken</i>	14
Mot 90° Syd, en rapport. <i>Monica Kristensen</i>	23
Ubåten «Nautilus» i Longyearbyen 1931. <i>Johan Friis</i>	29
Longyear City Hospital. Del 4, 1938—40. <i>Johan Kr. Lindqvist</i> ...	34
Senkingen av D/S «Dekabrist» ved Hopen i 1942	57
D/S «Dekabrist»'s siste ferd. <i>Nadezda M. Natalië</i>	59
På øya Hopen. Hva skjedde med mannskapet på dampbåten «Dekabrist». <i>E. Suzjumov</i>	65
Tyskernes redning av de overlevende fra D/S «Dekabrist». <i>Franz Selinger</i>	68
Radioaktivt nedfall fra Arktis. <i>Johan Baarli</i>	73
Atmosfærens ozon. Historikk og aktuell debatt. <i>Søren H. H. Larsen</i>	75
Russeruinene på Tiholmane. <i>Kåre Bratlien</i>	81
Isfjord Fyr og Radio 55 år — 1933-1988. <i>Kåre Bratlien</i> , <i>Jostein Rønneberg</i> og <i>Trygve Øwre</i>	85
Forvillede hunder på Svalbard. <i>Erling Selnes</i>	100
Med apostelhester og gummibåt på Grønland. <i>Jan O. Nesttun</i>	108
Over Grønland i Nansens fotspor — 100 år etter. <i>Asle T. Johansen</i>	115
Rapport fra Hopen. <i>Oddmund Søreide</i>	124
Mammutene — de forhistoriske store elefantene. <i>Carl Wilhelm, Sem-Jacobsen</i>	128
Fra polarfronten	131
Reinjakt på Svalbard	131
Overvintrende fangstmenn	131
Vitenskapelige ekspedisjoners overvintringer	132

Det norske Svalbardselskap 15 år	132
Gruvebrannen i Longyearbyen	132
Hytteinnbrudd på Svalbard	133
Rabies i Longyearbyen	133
Dødsulykke i Svea	134
Breulykken på Kongsbreen	134
Isbjørnhistorier	134
Isbjørn i Norge	136
Sveitser forsøkte å gå fra Svalbard til Canada	137
På ski over Grønland 100 år etter Nansen	138
Også tyskere i Nansens spor	138
Over begge poler med enmotors fly	138
Stort isfjell	139
Norsk Polarklubb	140

1987 var Roald Amundsens år

Høytidelighetene i forbindelse med 50 årsminnet for Roald Amundsen ble av praktiske grunner innledet allerede høsten 1987 med et stort møte i fullsatt Aula-sal på Universitetet i Oslo. Taler ble holdt av Helge Ingstad og Olav Orheim. Senere fulgte et møte i Konserthuset i Oslo med Kong Olav tilstede i anledning Monica Kristensens ferd mot Sydpolen.

Helge Ingstad avduker en byste av Roald Amundsen i Australias arktiske institutt i Hobart på Tasmania, 50 år etter hans død. Hobart var det første sted Amundsen kom til etter erobringen av Sydpolen.

Til slutt kom avsløringen av en byste av Roald Amundsen langt mot syd, men her er en nærmere orientering på sin plass: For en del år siden kom Einar Pedersen, den kjente navigatør fra krigen og den første som navigerte et transportfly over Nordpolen, tilfeldigvis over en ganske stor byste av Roald Amundsen et sted på vestkysten av USA. Det viste seg at kunstneren var en amerikaner og at Roald Amundsen hadde sittet modell for den. Einar Pedersen kjøpte bysten.

Med stor engeri gikk Einar Pedersen så inn for å få plassert kopier av bysten så nær som praktisk og hensiktsmessig mulig i de områder hvor Roald Amundsen hadde utført sine største bedrifter: Nordvestpassasjen, Sydpolen og Nordpolen. I 1976 avduket Helge Ingstad den første bysten i Ny-Ålesund, Svalbard.

I anledning minneåret skulle den neste plasseres i byen Hobart, beliggende i den sydligste del av øya Tasmania — det første sted i sivilisasjonen som Amundsen og hans menn kom til etter å ha erobret Sydpolen. Helge Ingstad ble invitert til å reise ned og avduke også denne byste. Avdukningsen ble en festlig begivenhet for en stor forsamling i Australias vakre og imponerende antarktiske institutt. Han holdt da følgende tale som her er oversatt:

Merkelig nok fantes det ved begynnelsen av vårt århundre store områder på vår planet som fremdeles var fullstendig ukjente, særlig i Arktis og Antarktis. Gang på gang hadde dristige ekspedisjoner med skip og hundespenn forsøkt å trenge inn i polartraktene i kamp med is og snestormer, men det gikk langsomt og ofte gjaldt det livet.

Ingen fly, ingen radio. Ble skipene smadret av isen og mannskapet sto overfor sulte-døden, var det ingen muligheter for redning. Hva disse oppdagelsesreisende fikk utrettet var stundom så djervt at det alltid vil bli husket. En av dem som gikk i spissen var Roald Amundsen.

Gjennom hele sitt voksne liv var han oppdagelsesreisende av profesjon og hadde oppdratt seg selv systematisk til det. Han var den fødte leder. Typisk var den omhyggelige forberedelsen av hver enkelt ekspedisjon, hans fremragende planlegging og hans kjennskap til den teknikk som måtte brukes i sne og is.

Roald Amundsens første mål var å seile gjennom Nordvestpassasjen. I tre hundre år hadde mange forgjeves forsøkt å komme frem der. Franklins skip var blitt smadret av isen og alle mann omkom. Det var en alminnelig mening at det var nærmest umulig å seile gjennom drivisen i dette området.

Men Amundsen mente noe annet. I 1903 seilte han fra Norge med det

lille fartøyet «Gjøa» på bare 45 tonn og en motor på 13 hestekrefter. Med et mannskap på seks mann fulgte han en ny rute gjennom Nordvestpassasjen og klarte det. Først overvintret han i to år på Kong William Land, der han studerte de ukjente eskimoene og gjorde systematiske observasjoner nær den magnetiske nordpolen. Etter det fortsatte han gjennom de isfylte sundene nord for Canada og Alaska — Nordvestpassasjen var erobret.

Amundsens neste mål var Nordpolen. Han hadde fått låne Fridtjof Nansens berømte skip «Fram». Men da Peary meldte at han hadde nådd Nordpolen, forandret Amundsen planene sine og bestemte seg for Sydpolen i stedet. Robert Scott, som da var underveis, fikk beskjed. Det ble et fantastisk kappløp — hvem ville komme først?

De to ekspedisjonene var på mange måter svært forskjellige. Scott hadde valgt ponnier som trekkdyr foran sledene, og det var en stor feil. Amundsen brukte hunder, og han og hans menn gikk på ski. Scott startet fra samme sted som den fremragende polarforsker Shackleton hadde gjort og kunne følge hans rute, mens Amundsen slo seg ned i Hvalbukta i den andre enden av Ross-barrieren og hadde et fullstendig ukjent terreng foran seg.

Den 14. desember 1911 plantet Amundsen og hans menn det norske flagg på Sydpolen. Fem uker senere kom Scott og hans menn frem, men på hjemveien omkom de alle etter å ha slitt seg tappert frem til det siste.

Amundsens neste plan var en vitenskapelig ekspedisjon til områdene ved Nordpolen. Han bygget et nytt skip, «Maud», og i 1919 seilte han nordøstover langs Sibirkysten. Men han klarte ikke å komme langt nok inn i drivisen, som skulle føre ham videre inn i polbassenget. I tre år måtte ekspedisjonen overvintre i isen nord for Sibir. Det usedvanlig rike vitenskapelige materialet som ble samlet inn og senere publisert av Harald U. Sverdrup, har gitt ekspedisjonen ry som en av de betydeligste i Arktis.

Amundsen forstod tidlig hva flyene ville komme til å bety i polarforskningen. Men luftfarten var fremdeles i sin barndom, da han besluttet å fly til Nordpolen. Med to Dornier Wal flybåter startet han fra Svalbard i 1925, men nær 88° Nord måtte begge flyene gå ned i en råk med åpent vann. I tre uker arbeidet alle mann med å jevne ut en rullebane på isen, og den ble såpass brukbar at den kjente flyveren Riiser-Larsen klarte å få det ene flyet opp i luften. De fløy til Svalbard og det ble en sensasjon, fordi alle først trodde de var omkommet.

Amundsens siste ekspedisjon, den såkalte «Amundsen — Ellsworth — Nobile Transpolar Flight», foregikk i 1926 med luftskipet «Norge». Det startet fra Svalbard, fløy over Nordpolen og landet etter 71 timer i Teller i Alaska. Et stort, ukjent område i Arktis var utforsket.

To år senere foretok Umberto Nobile sin egen ekspedisjon nordover med luftskip, men noe gikk galt, luftskipet styrtet og forsvant med vinden. Amundsen ble bedt om å være med på ettersøkningen etter sin bitre uvenn fra transpolar-flyvningen, og svarte straks ja. I Tromsø gikk han ombord i det franske flyet «Latham» den 18. juni 1928, men det styrtet i Barentshavet og ble aldri funnet igjen.

Slik døde han, den gamle ørn. Og kanskje var det slik det skulle være — at hans liv skulle ende i den arktiske verden som han elsket, og hvor han hadde utrettet så mye.

Det første stedet hvor Roald Amundsen møtte sivilisasjonen igjen etter sydpolferden, var Hobart. Der fikk han en enestående mottagelse, og det var takkegudstjenester i kirkene. Det bør også nevnes at det var her han møtte den berømte australieren Sir Douglas Mawson og forærte ham noen av sledehundene fra sydpolekspedisjonen.

Alt i alt — det er mange grunner til at Hobart er det riktige stedet for en byste av den store oppdagelsesreisende Roald Amundsen.

Otto Sverdrup hedret i Framhuset

Framkomiteen innviet 19. mai 1988 en ny utstilling for den annen Framferd (1898-1902), som ble ledet av Otto Sverdrup. Utstillingen består av kart, fotografier, gjenstander og vitenskapelige prøver — spesielt en fossilsamling — og betyr en radikal forbedring av den tidligere utstilling. Arkitekt Otto Torgersen med Tore Gjelsvik som polarhistorisk rådgiver og Joseph Iversen som installatør har stått for den nye utstillingen.

En ny byste av Otto Sverdrup, utført av billedhugger Jon Torgersen, ble avduket under innvielseshøytideligheten. Under bysten står:

Otto Sverdrup	Leder av Annen Framferd
1854-1930	1898-1902
Over Grønlands innlandsis	Unnsetning av russiske fartøyer
1888-1889	i Nordøstpassasjen
Skipsfører på Første Framferd	1914-1916
1893-1896	

Framkomiteens formann Tore Gjelsvik takket billedhuggeren for vel utført oppdrag og sa i sin avdukningstale bl.a.:

– Otto Sverdrup er et av de store navn innen utforskningen av Arktis. Han var en beskjeden mann, knapp i ordlaget og ikke særlig skriveglad. Derfor kom han noe i skyggen av Fridtjof Nansen og Roald Amundsen. Når man tar hensyn til de store oppdagelser av nytt land og de gode resultater av de vitenskapelige undersøkelser som ble foretatt på den annen Framferd er dette en ikke helt reitferdig vurdering. Framkomiteen synes det er på tide å trekke Otto Sverdrup og hans innsats frem i lyset, så meget mer fordi det nettopp er Otto Sverdrup som reddet Fram fra undergangen i 1920-årene og dermed la grunnlaget for det nasjonale minnesmerke vi har på Bygdøynes.

Utstillingen i Framhuset for den annen Framferd er derfor nå blitt betraktelig fornyet og utvidet, og den nye busten er et ledd i denne.

Etter avdukningen demonstrerte formannen den nye utstilling og takket Norsk Sjøfartsmuseum, Norsk Polarinstitutt og Universitetets naturhistoriske museer for assistanse under arbeidet. Flere kanadiske institusjoner har også ytet stor hjelp, bl.a ved fremstilling av kart over de store petroleumfunn som er gjort i de senere år i de områder Otto Sverdrup oppdaget.

Minnesmerket på Østre Halsen over antarktispioneren kaptein C.A. Larsen

Familiestiftelsen ANDRINE OG KAPTEIN C.A. LARSENS MINNE ble opprettet 8. desember 1984 på 60-årsdagen for C.A. Larsens bortgang i Rosshavet.

7. august 1985, 125-årsdagen for C.A. Larsens fødsel, ble markert med en rekke begivenheter i Tjølling, Østre Halsen og Sandefjord i form av en historisk reise i tid. I tilknytning til dette arrangement fremkom tanken om å reise et minnesmerke på hans fødested, Østre Halsen, og det viste seg meget snart å være en sterk og levende interesse for dette i hans hjemsteds-kommune Tjølling. Stiftelsens forretningsfører ble invitert til i samarbeid med Tjølling kommunale Bygdehistoriekomité å legge fram planer for minnesmerket.

En bronseavstøpning av billedhuggeren Trygve Thorsens gipsbyste fra 1930 — i sin tid påkostet av hvalfangstaktieselskapet «Rosshavet» som kaptein C.A. Larsen tok initiativet til å stifte i 1922 — ble overrakt av Stiftelsen som gave til Tjølling kommune 8. desember 1986. Samtidig la Stiftelsens forretningsfører frem tegninger for anlegget rundt monumentet, som resultat av Stiftelsens samarbeid med Bygdehistoriekomitéen.

Komiteén hadde funnet en meget vellykket plassering i nordvestre hjørne av Kirkeløkka med fri sikt mot C.A. Larsens fødested i Storgaten og utsyn til Stavern og havet. Også på annen måte er Kirkeløkka historisk, idet dette parkområdet som tidligere var Treschows eiendom, ble innkjøpt av strandsitterne i 1873. Av disse var C.A. Larsens far og bror blant bidrags-yterne.

Søndag 30. august 1987 ble minnesmerket over Antarktispioneren kaptein C.A. Larsen avduket i strålende sensommervær i nærvær av mange hundre mennesker. Blant de mange innbudte var etterkommere av kaptein C.A. Larsen, direktør for Norsk Polarinstitutt, Odd Rogne, og endel hvalfangstveteraner, donatorer og firmaer bak minnesmerkets materialer og utforming. Bygdehistoriekomitéens formann Per Arne Nygaard redegjorde for komiteens samarbeid med Stiftelsen Andrine og kaptein C.A. Larsens minne, og Tjøllings ordfører Arild Lund fortalte spredte trekk om C.A. Larsen og hans banebrytende innsats for antarktisk forskning og hvalfangst.

Avdukningshøytideligheten ble foretatt av fire personer: ordfører Arild Lund, kaptein C.A. Larsens eldste barnebarn, Anna Egeland, og de to hvalfangstveteranene Erik Dalen og Erling Karlsen som begge hadde arbeidet under C.A. Larsen i Grytviken og Rosshavet i Antarktis. Nils Broager Grøn, formann i det pensjonsfond som C.A. Larsen allerede i 1907 opprettet for sine folk, nedla deretter blomster ved minnesmerket. Etter dette var det visning av filmen fra Dr. Kohl-Larsens ekspedisjon på Syd-Georgia 1928-29.

For de innbudte ble arrangementet avsluttet med middag på restaurant

Kaptein C.A. Larsens eldste sønn, Carl Anton Larsen senior (86), ved bysten, en bronseavstøpning av billedhugger Trygve Thorsens gamle gipsoriginal. (Foto: Hans-Kjell Larsen).

Hvalen med det tradisjonelle festmåltid for sjøfolk: salt kjøtt, erter og fleesk.

Bronsebysten er satt på sokkel av Tjøllingstein med en inskripsjon som omtaler kaptein C.A. Larsens pionerinnsetninger med selfangeren «Jason» på oppdagerferd 1892-94, ekspedisjonen med Nordenskiöld's «Antarctic»-ekspedisjon 1901-03, arktisk hvalfangst i Grytviken, Syd-Georgia 1904-14 og den pelagiske ekspedisjon med «Sir James Clark Ross» 1923-24. Videre omtales minnesmerkets tilblivelse.

Sokkelen står på en fot av lys og mørk rullestein fra Tjølling, formet som et kart over Antarktis. Rundt dette er en vandresirkel med brosten og ytterst en omramming med Tjøllingstein hvor deler er formet som sittebenker. Den parkmessige avslutning mot plenen er buskrekker av rød-stammet Sibircornell.

For mange har kaptein C.A. Larsens navn vært knyttet til Sandefjord, hvor han bodde fra 1882 til 1904. Hans bosted etter denne tid var VILLA HØGDA på Bestum ved Oslo, der Stiftelsen nå har fått sine lokaler i nybygg. For Tjølling-boerne har han alltid vært «deres» slik overskriften uttrykte det i Østlandsposten den etterfølgende dag: «C.A. LARSEN OMSIDER HENTET HJEM TIL HALSEN», til sin fødekommune Tjølling.

I dag er også kommunen Tjølling historie — fra 1. januar i år ble den en del av storkommunen Larvik.

*Hans-Kjell Larsen
Stiftelsens forretningsfører*

Ekspedisjonen til Peter I Øy

Av Knut Svendsen og Trond Eiken

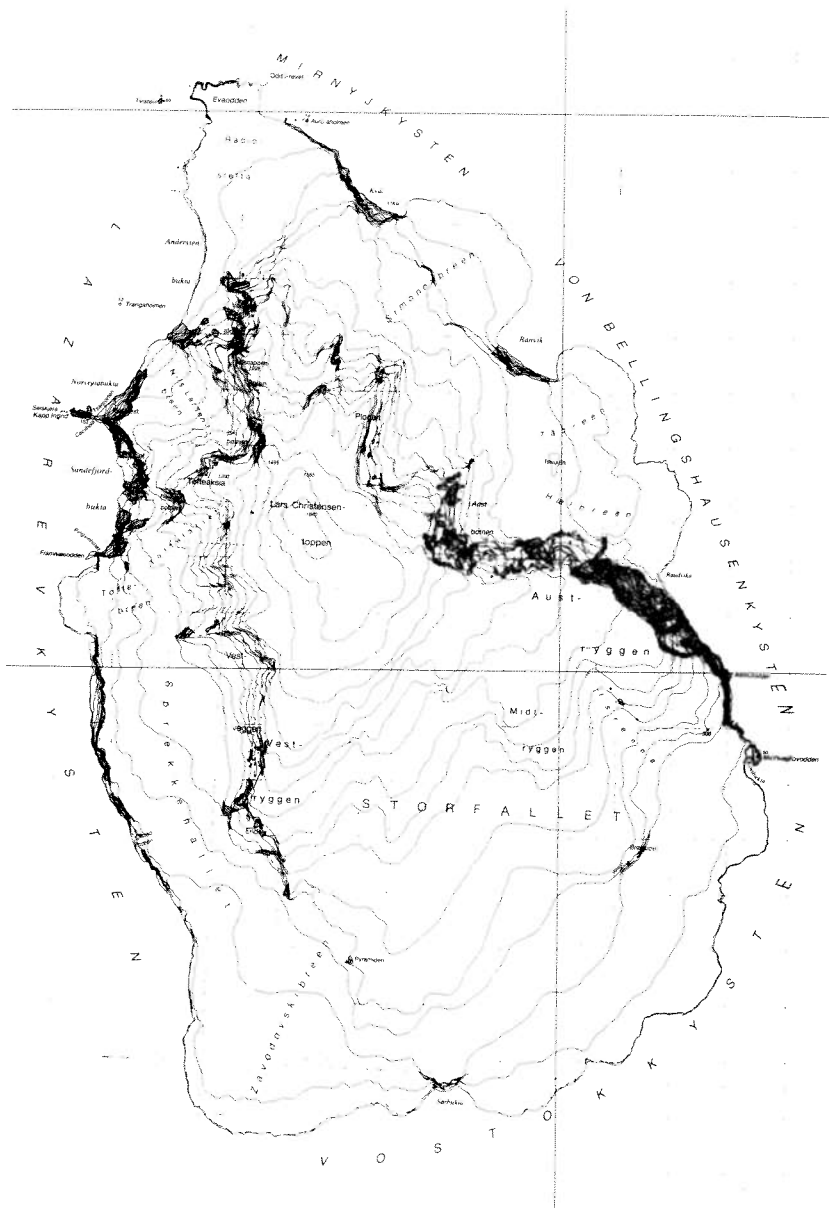
Klokken er to om morgenen den 22. januar 1987. De fleste ombord på M/S «Aurora» er samlet på brua spent speidende. Tåken hyller skuta inn i sitt tette slør og sikten er dårlig. Alle vet at Peter I Øy er bare noen få mil unna. Den er forlengt observert på radaren. Sjøen er speilblank, pyntet med litt spredt drivis.

«Eg ser ho» — kommer det plutselig fra en av de speidende. Og der ser vi toppen i et gløtt i tåkesløret. Alle snakker i munnen på hverandre og kikkertene går på omgang. Spenningen har fått sin utløsning — endelig er vi i kontakt med det norske bilandet Peter I Øy som de første nordmennene siden 1948.

Peter I Øy ble første gang oppdaget av den russiske Bellinghausen-ekspedisjonen i 1821. Den første norske ekspedisjonen ved øya var Odd I i januar 1927. Den andre Norvegia-ekspedisjonen i 1928-29 sendt ut av Lars Christensen, gikk i land som de første og det norske flagg ble heist på øya 2. februar 1929. 6. mars 1931 ble øya lagt inn under norsk statshøyhet med status som biland ved kongelig resolusjon. Den siste norske ekspedisjon til øya var den norske Brattegg-ekspedisjonen i 1948. Gjennom de senere år har øya vært besøkt av andre nasjoners ekspedisjoner, i de siste årene også av turistskip.

Peter I Øy dekker et areal på ca. 157 km², og størstedelen av øya, som har vulkansk opprinnelse, er dekket av is. Høyeste punkt er på 1640 meter.

Norvegiaekspedisjonen laget et skissekart over øya og senere har amerikanerne (1960) laget et kart basert på radarplott. Peter I Øy var den siste skansen av norske polarområder Norsk Polarinstitutt ikke hadde besøkt. Det hadde i flere år eksistert en plan for en ekspedisjon til dette området, men det var ingen ved instituttet som hadde trodd at den ville komme i stand allerede sørsommeren 1986/87. Planen omfattet førstegangs kartlegging av øya og et vitenskapelig program innen biologi og geologi. Takket være Monica Kristensens Sydpoleekspedisjon bevilget Miljøverndepartementet 1.9 millioner kroner til Norsk Polarinstitutt for at de skulle leie M/S «Aurora» til en ekspedisjon til Peter I Øy. Hovedprogrammet på ekspedi-

Det nye kart av Peter I Øy tegnet av Norsk Polarinstitutt. Fra nordligste til sydligste punkt er det 18,8 km.

sjonen var topografisk kartlegging av øya. I tillegg skulle det samles geologiske prøver og gjøres biologiske registreringer på og ved øya. Det skulle også etableres en automatisk meteorologistasjon som skulle sende data fra området over satelitt i tre år fremover.

I tillegg til fagprogrammet ble det gjort avtale med den norske radioamatørforening LA-DX-GRUPPEN om at de to radioamatører Kåre Pedersen og Einar Enderud skulle få delta som betalende ekspedisjonsdeltagere. Målet deres var å etablere en egen radiostasjon på øya som var det eneste «radiolandet» i verden det tidligere ikke var sendt radiosendinger fra. Dette ville bli første gang en radiostasjon ble etablert og drevet på øya.

Ekspedisjonen startet fra Christchurch på New Zealand 10. januar. Hit hadde alt utstyr blitt sendt og et helikopter blitt tatt ombord i M/S «Aurora». I alt var det ombord 19 personer som kaptein Bernt E. Steinsland hadde ansvaret for på den 3000 sjømil lange reisen til Peter I Øy.

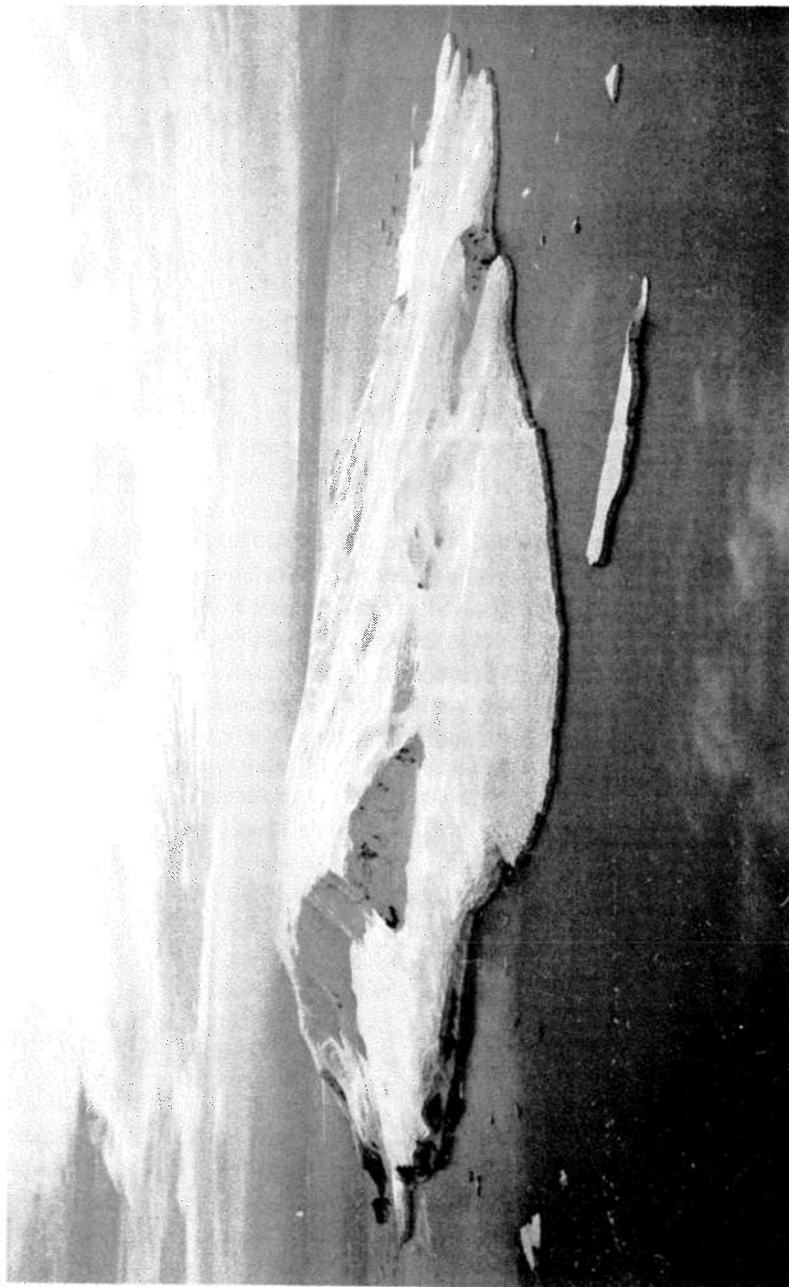
De som skulle utføre forskningsarbeidet var: Marinbiolog Svein Fevolden, geodet Trond Eiken og Kristin Tveit, landmåler Erik Svendsen og topograf Knut Svendsen.

Hele seilasen var begunstiget med nydelig vær, og man fikk god tid til å sette helikopterpiloten og mekanikeren, begge fra New Zealand, inn i planene for arbeidet. Den automatiske værstasjonen ble aktivisert og kontrollert. De to radioamatørene startet «oppvarmingen» av de mange tusen amatørene rundt om i verden, som nå satt og ventet på signaler fra radiostasjonen som skulle etableres på Peter I Øy.

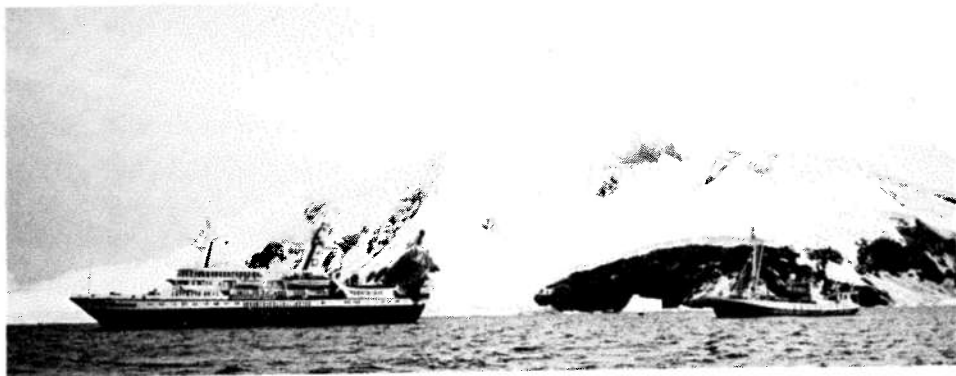
Etter åtte-ni dagers seilas begynte vi å få kontakt med de første isfjellene. Det er et mektig syn å se disse iskolossene på det åpne havet. De varierer i alle former og størrelser, fra store isflak på flere titals kilometer til store «isklumper» som er formet som fantasifulle skulpturer varierende fra katedraler til dyrefigurer. Her begynte også det vitenskapelige programmet. Alle isfjellenes størrelse og posisjon skulle registreres på seilingsruten. Disse dataene skulle senere legges inn på «Isfjelldatabase-Antarktis» ved Norsk Polarinstitutt. Drivis møtte vi først ett døgn seilas fra Peter I Øy. Etter de siste iskartene vi hadde fått sendt på telefaks, skulle isgrensen (drivisen) ligge ved øya, men det viste seg at det faste drivisbeltet lå et godt stykke sør for øya. Kun noe spredt drivis lå rundt øya da vi kom, men dette forsvant helt i løpet av de dagene ekspedisjonen oppholdt seg der.

Etter at vi kom inn i den spredte drivisen dukket de første selene opp. De lå på isflakene og koste seg i solen. Til nå hadde vi sett fugl, kappduer og albatrosser, og i tillegg enkelte eksemplarer av hval.

Så er vi der plutselig. Øya er observert, tåka letter og øya stiger frem fra

Peter I Øy sett fra sydvest. Foto Norsk Polarinstiutt.

Møte mellom turisme og forskning utenfor Peter I Øy. M/S «Aurora» til høyre. Foto Norsk Polarinstittutt.

tåka som en stor iskake og blir større og større etter som vi nærmer oss med full fart i maskinen. Nå vet alle ombord at første del av ekspedisjonen er gjennomført etter planene — båt og mannskap har gjennomført overfarten over et døgn raskere enn vi hadde forutsatt. Det ville nå vise seg om været fortsatt ville bli så bra at fagfolkene kunne få utført det planlagte programmet sitt på de tolv dagene som var avsatt til dette arbeidet.

Nå startet plutselig en hektisk aktivitet rundt om på skuta. Det første som skulle klargjøres var helikopteret. Det tok helikoptermannskapet ca. fire timer å montere det sammen. Samtidig klargjorde resten av ekspedisjonsdeltagerne ekspedisjonsutstyret som skulle til hovedleiren som skulle etableres på øya. Leiren skulle være base for radioamatørene og geodetene skulle etablere en målestasjon i samme område for sine satelittmålinger. Etter at helikopteret var klargjort foretok vi den første flyrekognoseringen. I nesten helt klart vær fløy vi rundt øya og fikk vårt første skikkelige inntrykk av hva vi hadde foran oss.

Peter I Øy har en svært varierende topografi. Mesteparten av kystlinjen består av en bratt brefront med en gjennomsnittlig høyde på tredve til femti meter. Der isen ikke når helt ut til havet, består kystlinjen av bratte fjellsider som stuper rett i sjøen. Det var umulig å ta seg opp på selve øya fra sjøsiden, bortsett fra et par steder. Den eneste noenlunde trygge plassen var på Michajlovodden i sør-øst. På nord-vestsiden kunne en et par steder ta seg i land på stranden i gummibåt, men det var umulig å komme seg videre opp på øya.

Pingvinkolonien på Framnesodden. Kapp Ingrid, sett mot nord, i bakgrunnen. Foto Norsk Polarinstitutt.

Utenfor kysten finnes noen markerte småøyer. Tvistein, rett vest av Evaodden, er to markerte steiner og den største stikker ca. femti meter opp av havet. På østsiden av odden ligger en større holme som vi ga navnet Auroraholmen.

Selve øya varierte fra slake isplatå til mektige stup. I de bratte veggene som hadde de fleste fjellblottingene, så en også den aktive erosjonen som øya er utsatt for. Her gikk det stadig stein- og isras, som gjorde det meget farlig å oppholde seg der. Blottingene fortalte oss at øya hadde vulkansk opprinnelse med løse lavabergarter. Mest overraskende var det å finne de store blottingene på nord-østsiden. Toppen av øya er et ganske flatt platå, helt dekket av is.

Ut fra førsteinntrykket ble hovedleiren plassert på isplatået ute på Evas odde. Da det viste seg at det var så og si umulig å komme opp fra sjøsiden, ble helikopteret, en BELL 206, det viktigste transportmiddelet under våre operasjoner. Etter at hovedleiren var etablert, gikk arbeidet over all forventning. Det gode været som vi fikk, gjorde sitt til at alt gikk knirkefritt.

Under oppholdet ble øya fotografert fra helikopter med et Hasselblad MK70-målekamera. Det ble tatt ca. 300 skråbilder. Fuglekoloniene ble også nærfotografert for senere bestandtaksering. Tre dopplerpunkter ble målt på øya, Evas odde, Kapp Ingrid og på Michailovs odde. Mellom disse dopplerstasjonene ble det målt et storpolygondrag. Her ble det samtidig målt passpunkt for senere innspenning av skråbildene. Det ble også registrert tidevann (10 døgn) og gjort magnetiske observasjoner. I tillegg til det rent måletekniske programmet ble den automatiske værstasjonen etablert på den høyeste av Tvisteinene. Prøver av berggrunn og vegetasjon ble innhentet fra seks lokaliteter. Dyrelivet på øya ble registrert og mange trålsnitt etter krill ble tatt i havområdene rundt øya. Sørhavhesten var den dominerende fuglebestanden på øya, med flere tusen hekkende par. Det ble også observert snøpetrell, Wilson stormsvale, sørjo, og en koloni med adeliepingviner ble registrert på Framnesodden. I tillegg ble det observert

Tåken letter, landmålerne kan begynne dagens arbeid. Foto Norsk Polarinstitutt.

Den automatiske værstasjonen på Tvisteinene.

noen få eksemplarer av ringpingvin. Rundt øya var det mye sei. De fleste var såkalte krabbeetere (crab-eaters), men det var også en del leopardsel. En dag ble en elefantsel observert på stranden innenfor Kapp Ingrid. En natt ble ekspedisjonen besøkt av ca. 15 vågehval som i flere timer kretset rundt «Aurora». Vi var alle ombord forundret over det frodige dyrelivet som fantes på og ved Peter I Øy. Det fantes forskjellige typer lav og algevekster på øya, og det ble også funnet virvelløse dyr i denne vegetasjonen.

Torsdag den 29. januar fikk vi fremmedbesøk. Cruiseskipet M/S «World Discoverer» dukket plutselig opp med ca. 100 turister ombord. Turistene ble satt i land i bukta innenfor Kapp Ingrid, og alle på «Aurora» ble invitert ombord. Det ble en merkelig opplevelse for oss. Det var ingen som hadde ventet et slikt besøk ved en av verdens utposter, men det ble fortalt at skipet hadde besøkt øya flere ganger tidligere.

Etter 12 dagers opphold ved Peter I Øy ble alt utstyret tatt ombord og kursen satt mot Sør-Amerika. Hele operasjonen hadde gått over all forventning. Radioamatørene som var de siste som ble tatt ombord, hadde hatt kontakt med over 15 000 amatører fra hele verden. Særdeles gode værforhold, rolig hav uten is, godt mannskap på båt og helikopter, ingen

tekniske problemer og et godt planlagt fagprogram gjorde ekspedisjonen meget vellykket.

Overfarten fra Peter I Øy til Ushuaia, Argentina, ble unnagjort på fem døgn. Alle unntatt det faste mannskapet forlot M/S «Aurora» i Ushuaia og returnerte til Norge.

I dag har Norsk Polarinstitutt utgitt et nytt kart i målestokk 1:50 000 over Peter I Øy.

Summary

An expedition from the Norwegian Polar Research Institute visited the small Norwegian dependency in the Antarctic, Peter I Øy, in the beginning of 1987. M/S «Aurora» supplied with a helicopter, served well as expedition vessel. During twelve days, from 22 January to 3 February, the five expedition members managed to complete a full programme of surveying, krill investigations, collection of rock and vegetation samples, and registration of birds and mammals. An automatic weather station was erected to operate over the Argos satellite system for a period of three years. Peter I Øy is about 157 square kilometres in size, and most of the island is covered by glaciers. The highest point is 1650 metres above sea level.

The following birds were observed: Southern fulmar (Fulmar glacialisoides), snow petrel (Pagodroma nivea), Wilson's petrel (Oceanites oceanicus), South Polar skua (Catharacta maccormicki), Adelie penguin (Pygoscelis adeliae), and chinstrap penguin (Pygoscelis antarctica). The following mammals were seen: Crabeater seal (Lobodon carcinophagus), Leopard seal (Hydrurga leptonyx), Southern elephant seal (Mirounga leonina), and minke whale (Baleenoptera acutorostrata).

Mot 90° Syd, en rapport

Av Monica Kristensen

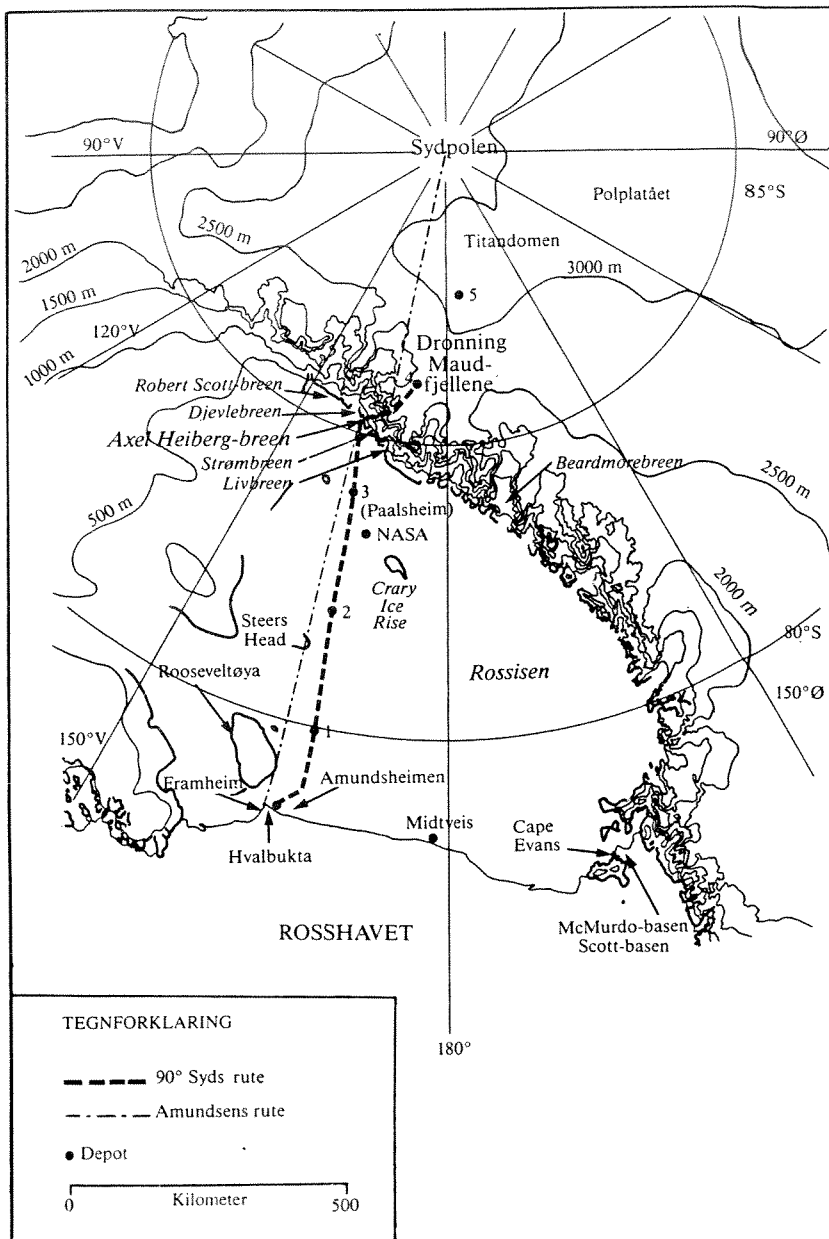
Reisen til Antarktis

Den 15. oktober 1986 fløy de fire ekspedisjonsmedlemmene, Monica Kristensen (leder), Neil McIntyre, Jan Almqvist og Jacob Meisner Larsen, og 22 grønlandshunder fra Oslo til Auckland, hvor de gikk ombord i M/S Aurora. I løpet av noen dager ble ekspedisjonens helikopter, utstyr og forsyninger lastet inn på skipet. En Twin Otter ankom fra Europa ombord på et containerskip eiet av Wilhelmsen Rederi. Twin Otteren ble med mange bekymringer og store vanskeligheter lastet over på en flytebrygge og bragt i land på den militære flyplassen i Auckland.

M/S Auroras avreise fra Ny-Zealand ble forsinket av en diesellekkasje som oversvømmet lasterommet hvor ekspedisjonens utstyr ble oppbevart. Takket være meget god lufttett emballasje fra Thor Dahl og Nefab, var skadene på utstyret og maten minimale.

Ekspedisjonens medlemmer brukte to dager i Christchurch på å orientere representanter fra det Ny-Zealandske og det Amerikanske Antarktis-programmet om våre planer. Deretter seilte Aurora fra Lyttelton 27. oktober. Skipet kom umiddelbart opp i meget dårlig vær og måtte søke nødhavn ved Cambell-øya (52°S). Vi møtte isen på 63,5°S den 5. november og seilte med god fart gjennom tett pakkis til vi 12. november fant et passende isfjell som kunne tjene som landingsplass for Twin Otteren. Flyet brukte 10 timer fra Invercargill og landet uten vanskeligheter på den vel forberedte landingsstripen på isfjellet. 20 timer senere fløy Twin Otteren til sitt neste oppholdssted på Cape Evans, der det skulle vente på nytt rendezvous med Aurora i Hvalbukta.

Reisen sydover ble forsinket da Aurora kom inn i meget tett og skruende is ved Balleney-øyene. For å spare brennstoff for skipet, ventet vi i isen til forholdene ble lettere, og brukte deretter sprengstoff for å sprengne en råk ut til tynnere is. I slutten av november kunne Aurora bevege seg langsomt sydover, etter å ha sittet fast i isen i ti dager. 4. desember kom skipet inn i åpent vann, og vi ankom Hvalbukta på 78,5°S den neste dagen. Aurora var

Rossisen og De transantarktiske fjellene med ekspedisjonens rute og posisjoner av depotene inntegnet.

da det tidligste skipet som noensinne har vært ved Ross-Barrieren, og slo den tidligere rekorden til en amerikansk isbryter fra 1972 med hele tre uker.

Ekspedisjonens hunder og utstyr ble tatt på land og en hovedstasjon, Amundshimen, ble opprettet. Twin Otteren ankom fra Cape Evans, og fløy ut det første depotet. Alt drivstoff nødvendig for utflyvning av depotene og for opprettelse av bistasjonen Paalsheim ved Axel Heibergfjellene, ble tatt opp til hovedstasjonen. Depotene, ca. 6 tonn utstyr, ble tatt opp på Barrieren. Alle disse aktivitetene ble gjennomført på 24 timer etter en utrolig innsats fra ekspedisjons-medlemmer, mannskap og flygere. I løpet av de neste dagene ble depoter fløyet ut opp til 88°S. Hundene ble trenet etter den lange sjøreisen, og det vitenskapelige programmet ble påbegynt. Ved utflyvningen av depot 4 og 5 kom Twin Otteren opp i dårlig vær, og ble liggende værfast i tre dager.

Sledereisen

Vel en måned forsinket kunne ekspedisjonen starte fra Hvalbukta den 17. desember 1986. I løpet av de første dagene forserte de to hundespennene noen store sprekker ute ved kysten, mens Aurora og Twin Otteren vendte hjem via Terra Nova Bay og Cape Hallett. Temperaturen holdt seg høy på begynnelsen av turen, og vi bestemte oss for å kjøre om natten. På grunn av det varme været, hadde det ikke dannet seg skare over den dype, løse snøen, og hundene hadde vanskelig for å sette farten opp. Vi kjørte den første uken ikke mer enn ca 6-7 timer pr. dag, og med et gjennomsnitt på ca. 25 km pr. dag. Vi brukte åtte dager på å nå Depot 1 (80°S) hvor vi feiret jul.

De 235 km fra Depot 1 til Depot 2 (82°S) tok også åtte dager. Vi passerte sprekkområdet ved Steers Head uten problemer. Etter Depot 2 ble føret bedre, og hundene satte farten betydelig opp. Vi kunne kjøre opp til 45 km pr. dag på ca. 7-8 timers kjøring, og vi nådde området for Depot 3 (84°S) på fem dager. Sikten i dette området var meget dårlig med fykende snø i 40 knops vind. På grunn av de vanskelige forholdene var det ikke mulig å få bestemt posisjonen med sekstant-avlesninger, og vi kunne derfor ikke lokalisere Depot 3 før etter fire dager.

Etter en dags hvile og pakking av nye forsyninger startet vi ut mot fjellene som nå var synlige ca. 150 km unna i det klare været. På grunn av den harde skaren kjørte vi her med god fart, og var ved munningen av Axel Heiberg-breen 18. januar. Siden breen lå i le for de kraftige katabatiske

vindene som blåste ned fra Polplatået, var den dekket av dyp snø. Oppstigningen ble derfor tungt arbeid for hundene, men vi var oppe på toppen med fire overnattinger i leirer på breen, på samme tid som Amundsen hadde brukt. 22. januar var vi oppe på Polplatået i en høyde av 2700 m. Det var klart, fint vær, men blåste kraftig. Temperaturen var nede i -15°C til -25°C . Vi brukte ytterligere to dager fram til Depot 4 (86°S).

På Depot 4 tok vi opp diskusjonen om hvorvidt vi skulle fortsette til Sydpolen, eller om vi skulle snu her. Vår forsinkede avreise fra Hvalbukta og den langsomme farten under første delen av turen hadde ført til at vi hadde knapt med tid til å gjennomføre turen som planlagt. Vi beregnet at vi måtte ha ytterligere ti dager for å nå 90°S , og dessuten kjøre 30% raskere på tilbaketuren for å nå vårt møte med Aurora i Hvalbukta 28. februar. Selv om vi anså dette for mulig, ble det for liten sikker tidsmargin for mulige uhell eller alt for dårlig vær. Vi bestemte oss derfor for å snu uten å gå helt fram til Sydpolen.

Retur

Vi brukte seks dager ved Depot 4 for å komplettere vårt vitenskapelige program. 31. januar heiste vi våre nasjonale flagg og tok bilder av hele ekspedisjonen på dens sydligste punkt. Deretter satte vi kursen tilbake mot fjellene. Da vi nærmet oss Axel Heiberg-breen, ble været dårligere og vi måtte kjøre ned den øvre delen av breen i tett iståke og dårlig sikt. Ved Ole Engelstad-fjellet fant vi igjen løypen med små triangel-flagg vi hadde satt ut for å markere ruten på veien opp. Til tross for dette stoppet vi på grunn av dårlig vær på toppen av Amundsens Isfall. Været var nå meget dårlig, og vi hadde ikke lyst til å kjøre ned de stupbratte fjellsidene i så dårlig sikt. Dagen etter kjørte vi ned isfallet med bremsetau rundt sledemeiene, og kom 3. februar fram til Betty-fjellet. Vi klatret opp til Amundsens varde og festet en plakett fra Amundsens Minnefond på varden.

På vei mot nord over Rossisen ble været dårligere igjen. Selv om vi kjørte raskt, opp til 60 km pr. dag, var det ikke mulig presist å bestemme vår posisjon med sekstant-avlesninger av solhøyden. Da vi ikke fant Depot 3 etter en dags leting, bestemte vi oss for å kjøre nordover til Depot 2 via et hundemat-depot vi hadde lagt ut på veien sydover. Hundene gikk derfor på halv foring i tre dager, mens ekspedisjonsdeltagerne hadde lite mat hele veien mellom Depot 3 og 2.

Været ble stadig kaldere og temperaturen falt med ca. 2 grader pr. dag. Overflaten var en helt annen enn da vi kjørte sydover, og hadde en fast,

bærende skare. Det var sjelden vi var under 40 km pr. dag. Ved Steers Head kom vi opp i et sprekk-område med sprekker opp til 12 m bredde. De siste 200 km kjørte vi på fire dager, og vi var fremme ved Hvalbukta 27. februar. Vi hadde tilbakelagt 1886 km på 72 dager. Temperaturen var nå nede i -39°C .

Aurora ankom Hvalbukta 36 timer etter oss, etter å ha vært i Syd-Amerika og ved Peter I Øy. Sjøen begynte å fryse til allerede mens hunder, utstyr og deltagere ble lastet ombord med helikopter, og Aurora satte uten forsinkelser kursen nordover.

Aurora hadde vært første skip inne i Rosshavet denne sesongen (og i Antarktis historie), og hun var siste skip ut. Reisen nordover gikk uten uhell eller forsinkelser, og vi ankom Christchurch 12. mars. Fjorten dager senere, 25. mars, fløy hunder og ekspedisjonsmedlemmer hjem til Norge. Aurora ble ventet hjem til Oslo ca 15. mai.

Vitenskapelige undersøkelser

Tre større glasiologiske undersøkelser ble utført under feltsesongen. Jeg skal her kort oppsummere formålet med undersøkelsene, og også nevne første inntrykk etter et gjennomsyn av data-mengden. Videre behandling av de innsamlede data og analyse og rapportering vil foregå utover sommeren. De endelige resultatene vil bli rapportert i norske og internasjonale fagtidsskrifter og -konferanser, samt i rapport-serien til Antarktis-stiftelsen.

Elastisk/plastisk bøyebegivelse av Rossisen

Formålet med dette eksperimentet var å undersøke mekanismer for kalving av isfjell og en mulig større oppbrekking av fronten av Rossisen. Spesielt ønsket vi å undersøke sykliske bevegelser av shelfkanten som en respons på havbølger. Hiv, tilt- og strekk-bevegelser ble målt på et antall steder, de fleste mellom Amundsheimen og Depot 1. Et første overblikk over dataene tyder på at shelfens respons er langt mindre enn den som blir målt på isfjell, og at syklisk bøyebegivelse av shelfen kan spille en mindre rolle for isfjell-kalving enn tidligere antatt.

Mikrobølge-refleksjon fra snø- og is-flater

Tidligere har lite feltdata vært tilgjengelig som beskriver måten snø og is reflekterer mikrobølger på. Dette er en kilde til usikkerhet når det gjelder tolkningen av radar-målinger fra satellitter over is-shelfer og breer. Under

ekspedisjonen utførte vi målinger over Rossisen og over Polplatået, som tok sikte på å kartlegge forbindelsen mellom refleksjonskoeffisienten og ruheten av overflaten. Vi fant at refleksjonskoeffisienten kunne variere med en faktor opp til 5, og at det var systematiske variasjoner over forskjellige typer snø- og is-flater.

Albedo over snø- og is-flater i synlige bølgelengder

Albedo på bølgelengder mellom 500 og 800 nm ble målt over forskjellige typer snø- og is-flater. Formålet med undersøkelsene var å gjøre data tilgjengelig for å forbedre tolkningen av data fra instrumenter ombord i NASAs Landsat satellitter. Spesielt er vi interessert i å kunne identifisere områder med blåis ved å sammenligne albedo-målinger av forskjellig bølgelengde. Det kan også bli mulig å skille ut andre typer snø- og is-flater med grunnlag i målingene foretatt under ekspedisjonen.

Innsamling av prøver fra overflate-snø

Langs hele ruten mellom 78,5°S og 86°S ble det samlet inn snøprøver fra overflaten. Disse prøvene vil senere bli kjemisk analysert. Resultatene fra analysen kan sette oss i stand til bedre å forstå spredningen av lokale og bakgrunns-aerosoler og oksygen-isotoper i atmosfæren. Innsamlingen ble foretatt med en gjennomsnittlig avstand på ca. 40 km. Et program som tok sikte på å samle inn kjerneprøver på Polplatået fra dets høyeste punkt langs ruta på Titan-omen og videre til Sydpolen, måtte utsettes siden ekspedisjonen snudde før vi var kommet til de aktuelle posisjonene.

Ubåten «Nautilus» i Longyearbyen 1931

Av Johan Friis

I 1931 var det temmelig dårlig med kommunikasjon med omverdenen for oss som var bosatt i Longyearbyen. Radiomottaket var dårlig, og etter at skipningssesongen var begynt, var de avisene vi fikk gjerne minst en uke gamle.

Da båtene var begynt å komme sommeren 1931, varte det ikke lenge før vi begynte å høre rykter om Wilkins planlagte ferd under polarisen med ubåten «Nautilus».

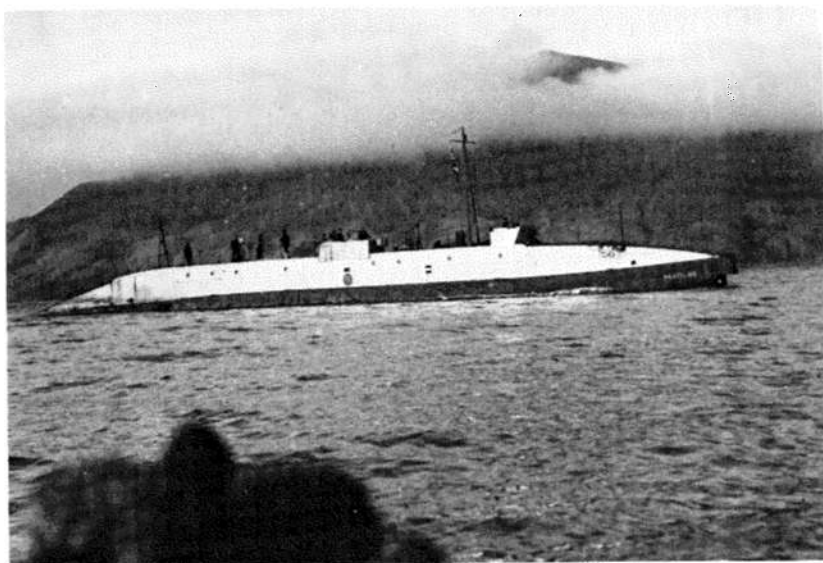
Den arktiske sommer er jo unektelig svært kort, og da vi hadde passert St.Hans, var det i grunnen svært få av oss som trodde det ville bli noe av ekspedisjonen det året. Ubåten var jo ikke kommet. Det skulle vise seg at vi tok feil, for 14. august lå den fortøyet ved Gamlekaia i Longyearbyen, på utsiden av kullbåten «Dagny I».

Fra tidlig på sommeren hadde det vært adskillig interesse fra pressens side for å sikre seg opplysninger om ekspedisjonen. Direktør Einar Sverdrup ved Store Norske var blitt anmodet om å være korrespondent for Norsk Telegrambyrå og American United Press. Han lovet det, men tiden gikk, og 11. juli måtte han reise. Kontorsjef Finn Boger lovet da å overta. Tiden gikk og han måtte også reise, og han bad meg om å overta.

Av professor H.U. Sverdrup som var ombord, fikk jeg vite adskillig om ekspedisjonen, om de utrolig mange problemer som hadde meldt seg, både under planleggingen og under reisen over Atlanterhavet først til Bergen, og senere på turen derfra og til Longyearbyen.

Det var den britiske polarforsker Sir George Hubert Wilkins som i 1930—31 planla en ubåtferd under iskalotten mot Nordpolen. Wilkins, som opprinnelig var flyver, hadde i 1920-årene deltatt i en rekke ekspedisjoner i arktiske og antarktiske strøk. Han hadde blant annet sammen med Eielson fløyet fra Alaska til Spitsbergen. Turen endte med en nødlanding på Daudmannsøyra på nordsiden av Isfjorden.

Da Wilkins begynte å planlegge sin tur under den nordlige iskalotten ønsket han å få spesialbygget en ubåt for dette formålet. Det viste seg imidlertid å bli altfor dyrt, og han måtte forsøke å finne en annen løsning.

Ubåten «Nautilus» kommer inn Adventfjorden 14. august 1931 på vei til polarisen.

På det tidspunkt hadde man en del tyske ubåter, bygget i 1917 av O-typen, men de skulle etter planen ødelegges.

Etter løsningen av en del problemer som oppstod fordi Wilkins ikke var amerikansk statsborger, fikk han frigitt en av disse ubåtene med kjennetegnet O 12 til bruk for sin ekspedisjon. Det ble selvsagt nødvendig med betydelige forandringer for å gjøre båten skikket til sin nye oppgave. Det skulle blant annet innredes et eget trykkammer i torpedoutskytningsrommet. Fra dette rommet var det meningen å foreta vitenskapelige observasjoner også mens båten var neddykket. Dessuten skulle det installeres et isbor, slik at man kunne skaffe seg luft om man ble liggende fast under isen i lengre tid.

Det var meningen at ferden skulle starte fra Longyearbyen den 15. juni 1931. Ombyggingen tok mer tid enn planlagt, og først 4. juni kunne båten forlate verftet og ta fatt på turen over Atlanterhavet. Stadige problemer med maskineriet førte til at båten først kom til Bergen 1. august, hvor en hel del forsyninger og det vitenskapelige utstyr skulle tas ombord.

Som leder av de vitenskapelige undersøkelsene hadde Wilkins sikret seg professor H.U. Sverdrup. Han var den gang ansatt ved Chr. Michelsen

Institutt i Bergen. Sverdrup hadde vært med på Roald Amundsens Maud-ekspedisjon som leder for de vitenskapelige undersøkelser. Som medarbeider hadde Sverdrup ansatt den tyske legen Bernhard Villinger fra Freiburg, som hadde erfaring fra arktiske ekspedisjoner. Videre Floyd M. Soule fra Carnegie Institute i Washington, han skulle beskjeftige seg med magnetiske observasjoner.

Det var meget som skulle utrettes mens båten lå i Bergen. Problemer med maskineriet førte til forsinkelser og først 14. august la båten ut fra Skjervøy med kurs for Longyearbyen.

Med en lengde på 55 meter og en bredde og høyde på 5,5 meter virket ikke størrelsen særlig imponerende. Vi fikk komme ombord og besøke oss. Det var ikke store plasser mannskapet hadde å bevege seg på. Kjøplassene var virkelig trange. Det var fem køyer over hverandre, noen steder var det bare fire.

Sverdrup fortalte at turen fra Skjervøy hadde foregått tildels i høy sjø på grunn av sterk sidevind. Dette ga en meget ubehagelig rulling med utslag på opptil 50° til hver side, så det kunne være vanskelig å holde seg på plass i køyene.

Da vi fikk høre at båten nærmet seg Longyearbyen fyrte vi opp i dampbadet, slik at alt var klart til å ta imot mannskapet. Alle gledet seg til en skikkelig rengjøring, for ombord var slike muligheter sterkt begrensede. «Nautilus» ble liggende i Longyearbyen til 18. august. Tiden ble brukt til å etterse maskinen, og komplettere forsyningene av mat, dieselolje og vann. Før båten skulle gå måtte batteriene fullades. Da motorene ble satt i gang, utviklet det seg en slik kraftig dieselrøyk at «Nautilus» måtte legge seg ute på fjorden mens det stod på.

Ombord hadde de egen fotograf, Mr. Dored. Det var meningen at han skulle filme «Nautilus» i isen, og for hurtigst mulig å kunne få filmene sendt til fremkalling, forsøkte han å få leiet en båt som kunne følge med nordover. I et telegram jeg sendte, fortalte jeg om dette. Senere fikk jeg se telegrammet gjengitt i Dagbladet som et førstesides oppslag med overskriften: «Nautilus» må ha barnepike.

Etter at «Nautilus» var dradd av sted, hørte vi lite om hvordan det gikk, men Svalbard Radio hadde daglig kontakt. Etter en tid opphørte imidlertid radiokontakten. Fiskeriinspektør Thor Iversen lå på det tidspunkt i Ny-Ålesund med båten «Veiding». Han skulle akkurat til å dra på unnsetnings-ekspedisjon, da forbindelsen ble gjenopprettet. Radiosenderen ombord hadde klikket, men etter at telegrafisten hadde fått reparert den, fungerte den resten av tiden.

Pressens interesse for ekspedisjonen hadde nå avtatt sterkt, og det varte ikke lenge før jeg fikk beskjed av mine oppdragsgivere om å stoppe all telegrafering med mindre det skulle hende noe sensasjonelt.

Den 8. september kom båten tilbake til Longyearbyen. Av professor Sverdrup fikk vi høre om alle vanskelighetene de hadde hatt. Det verste var at høyderoret på en uforklarlig måte var blitt borte, så det ble umulig å manøvrere i undervannstilling. Det lyktes dog å få skjøvet båten så langt under et stort isflak at isboret kunne prøves. Like etter at man hadde satt maskineriet i gang, brakk en aksling, og videre forsøk med isboret måtte oppgis. Været hadde delvis vært stormfullt. Dette resulterte blant annet i at radiomasten brakk. Da de kom opp i isen, ble det temmelig kaldt ombord. Det var vanskelig å få temperaturen opp i mer enn 4—5 grader. Dermed frøs vannledningene som lå i direkte kontakt med skipssiden.

En av mannskapet sitter på det ødelagte isboret. Ved siden av seg har han den brukte radiomasten. Etter ubehaget med det dårlige drikkevannet hadde han øvet seg på å be om øl på så korrekt norsk som mulig. Et ønske som det var lett å oppfylle.

Heldigvis hadde det lyktes å få gjort en rekke vitenskapelige observasjoner av tyngdekraften og magnetismen. Dykkerkammeret hadde man også fått prøvet. Bunnprøver var tatt helt ned til en dybde av 6000 meter.

Sverdrup fortalte at de under hele reisen hadde vært plaget med dårlig drikkevann fordi tankene ombord hadde vært innsatt med en spesialmaling. Malingen ikke bare ødela smaken på drikkevannet, men ga også dårlig smak på all mat som ble tilberedt ombord.

Allerede samme dag som «Nautilus» kom tilbake til Longyearbyen, reiste de tre vitenskapsmennene Sverdrup, Soule og Villingen med kullbåt til Nord-Norge. Med stort besvær fikk de rigget ned alt sitt utstyr og lastet det over på kullbåten. Wilkins hadde forpliktet seg til å bringe «Nautilus» tilbake til U.S.A. etter ekspedisjonens avslutning. Han planla å gå direkte til Amerika via Island. Denne turen hadde de tre vitenskapsmennene lite lyst på, nå da vinteren stod for døren.

Heldigvis oppga Wilkins denne planen og gikk til Bergen i stedet. Etter hva jeg har hørt senere ble båten etter langvarige forhandlinger senket på Puddefjorden ved Bergen.

Sverdrup skrev boken «Hvorledes og hvorfor med Nautilus» (1931) etter ekspedisjonen. Det er en fengslende beretning som forteller om bakgrunnen, det fine samarbeidet, og om den rent utrolige «gå på» mentalitet som ble vist av ekspedisjonens medlemmer. Han skriver videre: Fremtiden vil vise om noen vil krysse Polhavet med en ny og bedre ubåt. Jeg tror det kan bli gjort.

Det er nå gjort mange ganger. Den vanskelige ferden til «Nautilus» i polarisen nord for Svalbard var en pionerferd.

Tillegg: I 1985 ble «Nautilus» funnet på 350 meters dyp i Byfjorden ved Bergen. Sjøteknikk A/S og Norsk Undervannsteknologiske Senter hadde stått for letearbeidet som hadde tatt ett års tid.

Red.

Longyear City Hospital. Del 4, 1938—40

*Av Johan Kr. Lindqvist**

Våren 1938 søkte jeg og fikk stillingen som verkslege i Longyearbyen. Jeg hadde tre års praksis bak meg og mente det var nok. Lønnen min i Norge var 150—200 kr. pr. måned, og det var ikke så mye å leve av for en kar som var forlovet og ønsket å gifte seg. Det burde jo ikke skje på krita. Foruten det spennende å dra så langt nord og drive ødemarks-medisin, ønsket jeg sjansen til å legge meg opp noen penger så jeg kunne komme meg over til USA og utdanne meg videre.

På hovedkontoret til Store Norske i Oslo spurte jeg hvilke klær jeg burde ha med. «Ta med smoking» var rådet jeg fikk. Ellers var det ikke mye å få greie på. Smokingen skulle vise seg å være meget nyttig. Så tok jeg veien innom en forretning i Karl Johans gate og kjøpte meg en veldig fin og dyr militærkappe som viste seg å være ubrukelig. I 15—20 minusgrader frøs inneforet til et panser, så jeg måtte ty til Thorbergens i Store Norskes butikk i Longyearbyen for å få noe bedre.

Reisen

Avreisen foregikk fra Oslo 31. juli 1938 med S/S «Ingerseks» — bare kalt «Seksern». Båten hadde lugarplass til 8—10 passasjerer, forbeholdt administrasjonen og høyere funksjonærer. Arbeiderne som fulgte med, var henvist til dekk og overnatting som best de kunne. Kullbaksen var ikke ualminnelig, eller fyr-rist og maskinrist. Det var vanlig transport av arbeiderne den gang, og jeg fikk mitt første inntrykk av standsforskjellen i Longyearbyen.

Reisen nordover foregikk i flott vær, og jeg opplevde å se Bjørnøya med Miseryfjellet i solskinn kl. 3 om natten. Den 6. august fant vi innløpet til Isfjorden, men nå i regntungt skoddevær. På veien inn fjorden så vi det russiske gruveanlegg i Grønffjorden. Det så trist ut i regnskodda, og enda

* Lindqvist døde i august 1984, 76 år gammel. Hans beretning, som vi gjengir noe forkortet, skrev han året før han døde.

tristere var Grumant City som lå klemt inn under fjellet. Videre muntært så det ikke ut til å være i Longyearbyen heller, men det var bare å skyte hjertet opp i livet og gå løs på oppgaven.

Doktor Friis

Kontorsjef Hans Svendsen møtte meg på Gamlekaia. Han viste meg opp i administrasjonsmessa hvor jeg skulle bo. Mitt første møte med dr. Friis, som jeg skulle avløse, ble kort. Han viste meg sykehuset og presenterte meg for de to sykesøstrene Randi Myrseth og Astrid Pedersen og avdelingspiken Karoline som arbeidet der. Friis skulle på fisketur, og han skulle reise ned til Norge neste morgen. Som eneste lege hadde han ikke hatt så mange anledninger til friluftsliv. Nå da jeg var kommet, hadde han en sjanse. Jeg ble litt tafatt, men fikk spurt om vinterforsyningene. «Du finner kopier av tidligere bestillinger som du kan gå etter», var svaret.

Boliger

Bebyggelsen i dalen er beskrevet i tidligere artikler om Longyearbyen, så jeg skal her bare nevne at i 1938 begynte Sverdrup-byen å reise seg. Den bygningstekniske standarden var langt bedre der enn for de andre husene i dalen. Boligforholdene for arbeiderne var elendige. Det var brakker med 4—6 mann på rommet. Noe privatliv var det ikke tale om, og kone og barn kunne de ikke ta med. Kona kunne i enkelte tilfeller få bli med, og det var hvis hun fikk jobb som «brakkesjef», d.v.s. rengjøringshjelp. De sanitære forholdene var ikke bra. Det var latriner utenfor hver brakke, men veien dit ble ofte funnet for lang, og vannlatning ble besørget langs brakkeveggen. Do-pøsene ble tømt hver natt.

Sykehuset

Sykehuset var en lang og bred enetasjes bygning, liggende i skråningen mellom kirken og gruvekontoret. Det bestod av tre rom hvor en kunne få presset inn 12, til nød 15 pasienter. Sengene var ikke akkurat prima sykehussenger, og det kunne by på vanskeligheter, særlig hvis vi måtte bruke trådstrekk på benbrudd. Men det gikk, om ikke sjelden med litt improvisasjon. Legekontoret hadde laboratorieutstyr for vanlige undersøkelser. I motsatt hjørne var «apoteket». Rommet ble dominert av en

Sykehuset i 1939.

tannlegestol av eldre årgang, plassert midt på gulvet, og et tannlegebor som ble drevet med fotpedal. Operasjonsstuen hadde et meget brukbart operasjonsbord med lampe. Det var også nødtørftig utstyr for gynekologi og fødselshjelp. Ved siden av legekantoret var det et rom som hadde mange funksjoner. Her var røntgen, båretralle, som ble brukt som undersøkelsesbord, og høyfjellsol særlig beregnet på barna.

Skiftarbeid

Den daglige rutine på sykehuset var først morgenvisitten. Deretter kontortid fra kl. 9 til 14 med polikliniske pasienter, og om ettermiddagen fra kl. 16.30 til 20. Ordinære operasjoner måtte en se å få unnagjort før kontortid. Men som overalt ellers kunne «øyeblikkelig hjelp» kullkaste den vanlige rutine. Øyeblikkelig hjelp etter skader i graven var det mange av. For det meste var det relativt banale skader som arm og benbrudd og åpne sår. Gruven gikk i tre skift døgnet rundt, og av den grunn var det nødvendig med delt kontortid. Men en god del av min arbeidstid ble preget av skiftarbeiderne, og mer eller mindre «døgnville». Arbeiderne beholdt samme skift hele sesongen, og det gjorde særlig utslag for ettermiddagsskif-

tet fra kl. 15 til 24. Og ute var det enten polarnatt eller polardag. Det ble derfor naturlig for folk å tro at døgnrytmen var den samme for andre. Så jeg hadde mang en gang besøk ved 3—4 tiden om morgenen med pasienten sittende på sengekanten min. Folkene fra ettermiddagsskiftet fant det helt i sin orden å komme på sykehuset, eller ned til meg, på samme tidspunkt og purre oss ut for å få avføringspiller eller lignende. Det skapte unektelig en viss irritasjon, men det var fullstendig bortkastet å gi uttrykk for det.

Medisiner

Store Norske holdt gratis lege, sykehus og medisiner for alle ansatte. Den gang var det ikke så mange ferdigmedisiner som nå, så jeg måtte være apoteker etter beste evne. Vi tok av og til tre kvelder i uken for å lage opp medisiner ferdig til bruk, og da var hele sykehuspersonalet i sving. Når vi var ferdige, bevilget vi oss kaffe og kaker og dessuten til kaffen en avec av egen komposisjon. Den var laget av like deler mixtura solvens (hostesaft) og spiritus concentratus. Denne avec fikk navnet Tinctura antimelancolica, og den var meget effektiv.

Den første vinterbestilling av medisiner og rekvisita voldt meg mange problemer. Som fortalt sa Friis at jeg kunne bruke kopier av tidligere bestillinger. Men det var jo så mange kopier — hvilken var den rette. Her kom bokholder Torjussens lange erfaring til hjelp. Med stor møyе fikk vi satt opp en liste, men det viste seg i løpet av vinteren at vi hadde gått etter kompletteringsliste. Så det ble knapt med forskjellige ting utover vinteren. Verst var det med sovemedisiner. Ved nyttår 1939 så jeg bunnen på alt som sovemedisin het. Men på loftet var det stuet vekk medikamenter, ting som var gjemt og glemt etter tidligere leger. Jeg fant mye rart, bl.a. 30 kg Sulfur præcipitatum — det var vel til ett års forbruk i Norge. Den legen som hadde bestilt dette, ble sikkert senere hudlege. Men mellom alt fant jeg også en dunk med 20 kg chloralhydrat, og da var jeg berget.

Nervøse lidelser

Jeg trodde at søvnvansker og andre psykiske problemer ville melde seg i mørketiden, men der tok jeg feil. Mørketiden og isolasjonsperioden, fra siste båt gikk i midten av oktober til første båt kom i mai, var den beste perioden. Da gikk livet sin vante gang uten store forstyrrelser fra utenverdenen. Men når lyset kom fra februar og utover, meldte psykiske problemer seg. Isolasjonen og virkningen av de dårlige boligforholdene for

Pasienter og betjening ved Longyearbyens Sykehus 1939 ved kjøkkendøra. Sykepleiere det året var Gudlaug Hylland (Nygård) til venstre og min kone Agnes til høyre. Bakenfor en avdelingspike.

arbeiderne meldte seg for fullt. Det var mest lettere nervøse lidelser og neurastheni, men også alvorlig, akutt sinnssykdom. Vi hadde 3—4 alvorlige psykoser med manisk preg (sinnslidelser med forsterket oppstemthet) hver sesong. Et par av tilfellene viste seg å være debuterende schizofreni (alvorlige psykiske lidelser med vrangforestillinger). De var vanskelige å behandle i Longyearbyen fordi pasientene var svært urolige, voldsomme og tildels suicidale (ville begå selvmord). Før ombygningen i 1939 manglet vi mindre sykestuer, og det var svært lydt. De urolige sinnssyke måtte derfor isoleres i arrestlokalene. Det var to små celler med gittervinduer i Posthuset. Den gang hadde vi ikke det utvalg av beroligende medisiner som nå, og ofte måtte jeg i begynnelsesfasen av sykdommen gripe til tvangsmidler. En kunne jo ikke holde disse pasientene på morfin/scopolamin i mer enn et par døgn. Når vi fikk urolige sinnssyke i arrestlokalene i tillegg til sykepleien, så ble det stor påkjenning for oss alle i sykehuset. Disse pasientene måtte ha døgnvakt i den mest akutte fasen, og som døgnvakter fikk jeg tildelt sykemeldte gruvearbeidere. Ikke alle av disse passet til jobben, og særlig populære var de heller ikke. Arrestlokalene lå noen hundre meter fra sykehuset, så kontinuerlig overvåkning var umulig.

Hylene fra de 16—18 trekkhundene til selskapet kunne være en nervepåkjenning, men en vennet seg til dette også etterhvert. Men jeg husker at disse hylene kunne gjøre et voldsomt inntrykk ved spesielle anledninger, og det var ved dødsulykker i gruva i mørketiden. Ved en dødsulykke ble alt gruvearbeid stanset øyeblikkelig, og heller ikke de to neste skift gikk på arbeidet, så stillheten senket seg over Longyeardalen i ett døgn. Det virket svært uhyggelig og deprimerende, og ble ytterligere forsterket av hylene fra hundegården, som var det eneste som brøt den knugende stillheten i mørket.

Skader

Den operative virksomheten ved sykehuset var vesentlig øyeblikkelig hjelp. Det var mest skader fra gruvene, og mest knokkelbrudd, åpne sår, men også endel akutte blindtarmbetennelser. Skadene fra gruvene var et «enten-eller». Enten var det greie ting å behandle som brudd, primær sårbehandling med sutur og liknende, eller så var det svært alvorlige, som regel dødelige, lesjoner. Grubeingeniøren regnet statistisk med ett dødsfall pr. 100 000 tonn kull, og det stemte bra i min tid.

Knær

Meniskskader var hyppige, årsaken var vel arbeidet i knestående stilling i de lave strossene inne i gruva. Jeg opererte mange menisker. Som følge av den samme arbeidsstilling var også bursitis præpatellaris (slimposebetennelse i kneet) svært hyppig. De ble behandlet med punksjoner og elastiske bind, men stadige gjentakelser gjorde at endel måtte opereres. Sverre Winge som var verkslege fra 1934 til 1936, hadde konstruert «Kneputer» for strossarbeiderne. Det var treplater, innvendig formet etter kneet og med foring. De gjorde god nytte.

Glassøye

Jeg hadde vært i Longyearbyen bare en ukes tid, da det intråff en gruveulykke som gjorde meg noe opprødd. Den skadede, Meyer Gabrielsen, hadde fått det ene øyet knust, og det stod ikke til å redde. Å operere ut et øye hadde jeg aldri vært vidne til, men jeg satte meg inn i teknikken fra håndbøker vi hadde på sykehuset. Lokalbedøvelse av øyet var jeg også

Forfatteren gipser et beinbrudd.

ukjent med. Bedøvelse på åpen maske var umulig, da det ville hindre adgangen til operasjonsfeltet. Det eneste alternativ var Evipan, og da hadde jeg 15—20 minutter å arbeide på. Operasjonen var vellykket, men så kom problemet med et kunstig øye, som måtte inn etter ca. 3 uker for å hindre skrumping av conjunctivalsekken (øyhulesekken). Vi hadde 12 øyeprote-ser, 6 av hver sort. At ingen passet til pasientens øyefarge fikk være så sin sak, jeg fikk i hvert fall inn en protese innen rimelig tid, og den beholdt han hele vintersesongen. Jeg sendte ham ned til øyenavdelingen på Bodø sykehus med en av de første båter om våren. Han kom tilbake med et brev fra overlege Johnsson, som uttalte at operasjonen var uklanderlig gjort,

men jeg hadde tatt feil protese. Det er forskjell på høyre og venstresidige proteser. Det visste jeg ikke den gang. Men pasienten bemerket rolig: «Jeg skjønnte at noe var galt, for når æ så til venstre med det gode øyet, så gjekk glassøyet til høyre».

Hodeskade

En annen ulykke skjedde kort tid etter at jeg kom opp. Stuertene på Isfjord Radio skulle heise opp båten da sveiven på det hånddrevne gangspillet glapp for ham og traff ham over issen. Det tok 10—12 timer å få ham til sykehuset i Longyearbyen. Han hadde en svær tversgående kraniefraktur. Den strakte seg fra øre til øre, og på midten gapte bruddflatene med vel en fingerbreidd, så hjernehinne lå blottet. Han hadde hele tiden vært bevisstløs. Jeg foretok sårbehandling og operative inngrep. Pasienten døde etter et par døgn uten å komme til bevissthet.

Dødsulykker

Den siste som i min tid som verksleige omkom i gruva, var Einar Haugen. Han var en erfaren, ensligstillet gruvearbeider på omkring 40 år. Han fikk hodet knust mot «hengen», taket i gruva, da han lå oppe på en kuttermaskin som ble kjørt frem. Han var forlovet, og hans forlovede var på vei opp til Spitsbergen. Hun hadde fått jobb som brakkesjef, og de skulle gifte seg. Vi fikk heldigvis stanset henne før hun forlot norsk havn. Haugen var den eneste som ble begravet i Longyearbyen i min tid. De andre døde ble sendt til Norge i igjenloddede kister.

Tuberkulose

Alle som fikk ansettelse i Store Norske ble undersøkt av lungespesialist før de fikk reise fra Norge. Dette for å unngå tuberkulose. Likevel var det 1—2 tilfeller hver vinter. Sikre tilfeller av lungetuberkulose så jeg ikke, men jeg hadde mistanke om at det kunne være en smittekilde. Vinteren 1938—39 innkalte jeg alle og satte Pirquet på dem og tok S.R. De som fikk utslag på disse prøver, ble røntgenundersøkt. Resultatet ble negativt, men jeg hadde mistanke til noen som ikke møtte opp. Jeg kunne bare ikke tvinge dem til prøven.

Tannhelse

Tannlegestolen som dominerte på kontoret, fikk jeg god bruk for. Tannlegen kom opp et par måneder hver sommer, resten av året kunne jeg bruke den. Tannhelsen i Longyearbyen var slett. Nå var det dårlig med kaltilførsel i byen, så dette måtte vel ta skylden for noe av den dårlige tannhelsen. Melk fantes bare som hermetisk boksemelk, og det får en fort nok av. Selskapet holdt 6—8 kuer, men denne melken var reservert barn og gravide kvinner. Det var min jobb å fordele melken, og det var jaggut litt av en jobb, så jeg fikk meg mang en overhaling av misfornøyde mødre. Men forsåvidt var det god trening til det som skulle møte meg i det okkuperte Norge.

Mange var svært raske til å forlange en dårlig tann trukket. Tannlege var jeg ikke, men en ukes kurs på Tannlegehøyskolen og litt øvelse i tanntrekking fra min distriktslegetid gjorde at jeg kunne greie dette. Mitt første møte med den slette tannhelsen fikk jeg en morgen kort tid etter at jeg var kommet opp. På veien til sykehuset ble jeg stoppet av en eldre gruvearbeider. Han spurte om jeg var den nye doktoren. Jeg svarte bekreftende. «Kan du trekke den jækelen for meg?» spurte han og trakk munnviken tilside og viste fram en svær kariøs jeksel. Dialektordet «jækkel» var ukjent for meg, men jeg skulle nå gjøre meg svær og populær og svarte: «Den satanen der skal vi nok få ut». «Kors og kors kor stygt den nye doktoren snakker» sa mannen. Siden har jeg aldri glemt at jeksel i nordnorsk dialekt heter jækkel. Men mannen kom nå og fikk trukket «jækelen» likevel.

Sommeren 1938 var Hilmar Myrhaug tannlege i Longyearbyen. Han lærte meg litt om konserverende tannbehandling. Etter at han hadde reist og tannlegestolen var tilbake på plass i kontoret mitt, la jeg trøstig i vei med tannbehandling. Problemer oppstod, men de ble løst ved å studere «Lehrbuch der konservierende Zahnheilkunde».

Jeg klarte å redde en del tenner. Det var en del vanskeligheter i begynnelsen, og det verste var boremaskinen, drevet med fotpedal. Jeg mistet lett styringen på boret når jeg måtte trå samtidig. Ofte skrek pasienten i smerte når jeg boret i tungen eller i kinnnet. Ingeniør Pål Buseth hjalp meg her. Han skaffet meg en liten elektrisk motor som ble montert på en løs plankestubb på gulvet, og som fotkontakt en ringeklokke fra sykestuen. Gjennom denne fotkontakten sendte vi med friskt mot 240 volts vekselstrøm — en tok ikke smålige hensyn på Spitsbergen. Maskinen fungerte flott.

Klasseskille

Det sosiale liv i Longyearbyen hadde sitt spesielle preg. Det som gjorde mest inntrykk på meg, var den markante klasseforskjellen, og den ble strengt opprettholdt. Administrasjonens folk omgikkes hverandre, men ingen andre, og det samme med de to andre klassene, stiger-formenn og arbeiderne. Noe samkvem mellom disse tre klasser forekom ikke. En tid etter min ankomst til Longyearbyen avtalte jeg et møte med formannen i Longyearbyens Arbeiderforening på mitt værelse i administrasjonsmessen. Stensbakk het han, en usedvanlig grei, sympatisk og intelligent mann, og han var også formann i den Frivillige Sykekasse. Men dette ble ikke talt, og jeg fikk meg en påpakning som jeg sent glemte.

Hver av de tre klasser hadde sine egne ukentlige skyteaftener med salonggevær. Det var bare ett unntak fra denne klasseforskjellen, og det var skytterfesten hvert år i april. Da var det felles fest med konkurranse mellom de tre messer.

Når det gjelder de ukentlige skyteaftener i vår messe, så må jeg nevne at vi hadde et bibliotek der. Det var lite benyttet — unntagen av mus som særlig holdt til i nederste hylle, som inneholdt Encyclopædia Britannica. I kjedelige stunder skrudde vi ned lyset i biblioteket og skjøt på musene —men det gikk mest utover Encyclopedien.

Posten

Kommunikasjonen med utenverdenen var stort sett dårlig. Posten hadde vi jo. En postfunksjonær fra Tromsø kom med første båt i mai og forsvant med siste båt i oktober. Det var stor spenning i byen når posten kom. Alle fikk brev, og så var det ferske aviser attpåtil. Personlig kunne jeg styre min begeistring. Jeg fikk omlag to fulle sekker, for det meste farmasøytisk reklame. Men jeg måtte jo gå gjennom alt for det kunne jo ligge et skikkelig brev innimellom.

Det var litt av en folkeforlystelse i byen når postkontoret stengte for vinteren. Der ble alltid liggende en ikke uanseelig mengde uavhentede pakker til folk som var reist ned i løpet av sommeren og med mangelfull adresse i Norge. Dessuten visste postvesenet av bitter erfaring at i Norge var mottageren lite villig til å innløse pakken med toll og andre avgifter. Det ble gjort kort prosess. Pakkene ble auksjonert bort til høystbydende, bare etter pakkens utseende, innhold ukjent og usett, avsender ikke oppgitt. De mest uventede ting kunne skje, — digre gruvearbeidere kom med det netteste

dameundertøy, og nyansatte piker på messa med hesteseler. Det ble mye moro, og postvesenet fikk vel dekket sine utgifter.

Med første båt kom, foruten posten, de akutte luftveisinfeksjoner som en eksplosjon. Praktisk talt alle røk overende med feber, snørrete neser og vonde halser.

Radio

Radioen og telegrafene hadde vi å falle tilbake på når det gjaldt forbindelsen med utenverdenen. Men det var dårlige forhold for radiomottak i Longyeardalen. Norske lang- og mellombølgesendere fikk vi ikke inn. På mellombølge fikk vi inn et par finske stasjoner og til nød et par britiske. På langbølgen var det bare «Utvarp Islands Reykjavikr» å få. Så det var kortbølgen vi måtte bruke. Den var ustabil, og vi måtte ofte skifte på forskjellige bølgeområder, dertil var det fading og interferens. Det var Svalbard Radio som var det viktigste kommunikasjonsmiddel, og i vintertiden det eneste. Det var greit, for det var rimelige takster på telegrammene.

Verkslegen ble ofte tilkalt på Svalbard Radio. Det gjaldt «Noter om legehjelp» fra fartøyer i Nordishavet og Barentshavet. Spesielt husker jeg vinteren 1938—39 noter om hjelp fra den eksentriske franske greve Micard som i 70-årsalderen hadde funnet ut at han ville overvintre på Nordaustgrønland. Han bygde stasjonen Micard-bu der. Det gikk uten vanskeligheter, men problemet var hans prostata. Han hadde en spesialbygget slede med montert pissepotte. Da han endelig hadde fått opprettet Micard-bu var det svært mange noter om legehjelp på grunn av stuerens vanskeligheter med kateterisering. Greven ble, så vidt jeg husker, hentet tidlig våren 1939 med livet og prostata i behold.

Syketrygd

Et alvorlig sosialt problem var mangel på trygderettigheter for arbeiderne. Ingen norsk lov er gjeldende for Svalbard uten spesiell kongelig resolusjon i statsråd. Lov om ulykkestrygd var ikke gjort gjeldende for Svalbard i min tid. Store Norske forpliktet seg til å yte gratis lege- og sykehushjelp på Spitsbergen, men dette opphørte i det øyeblikk den syke satte foten på norsk jord. Store Norske hadde en ulykkesforsikring for arbeiderne. Ifølge denne fikk skadede ved 100% invaliditet kr. 10.000,- gradert nedover ved innskrenket invaliditet. Ved dødsulykke fikk enken eller barn kr. 10.000,-, men hvis forulykkede hadde forsørget pårørende, f.eks. foreldre, ingen utbetaling. I mange tilfeller kunne det være meget vanskelig for verkslegen

å sikre nødvendig etterbehandling av syke og skadede i Norge. En måtte henvise til lege på hjemstedet og økonomisk hjelp fra Forsorgsvesenet. Longyearbyens Frivillige Sykekasse kunne jo yte en del hjelp, men hadde begrensede midler.

Legen syk

Som eneste lege kunne det også by på problemer om jeg selv ble syk. I mars 1938 etter årets første båtbesøk, det var oppsynsskipet «Fridtjof Nansen», fikk vi som vanlig en epidemi med forkjølelse. Den angrep også meg og endte med en mellomørebetennelse. Jeg var høyfebril, medtatt og hadde det forbannet vondt. Å få tak i lege var i praksis umulig. Nærmeste russiske lege var i Grumant. Dit er det ikke langt, men fjorden var full av pakkis. Med hundespann ville det ta 4—5 døgn tur-retur, — hvis det var noen lege som var villig til å reise. I 1938 hadde vi ikke antibiotika, så behandlingen måtte i tilfelle bli perforasjon av trommehinnen. Jeg håpet det skulle gå hull av seg selv. Første kvelden fikk jeg en sprøyte morfin på 0,02, men ble bare kvalm. Neste kveld fikk jeg en flaske konjakk av besyrer Lindholm, og den kverket jeg nesten. Om morgenen var hodeputen full av puss. Det hadde heldigvis kommet spontanperforasjon, og dagen etter fikk jeg stablet meg på bena og på jobben. Arbeiderne begynte å vise tegn til uro når legen var syk. Jeg var jo den eneste legen, og sannsynligvis gjorde ryktene det verre enn det var. Det var en del som ville nekte å gå på jobben når legen var syk.

Assistent

Sommeren 1939 kom stud.med. Kåre Halvorsen (senere Thoreid) som assistent til sykehuset. Der fikk jeg innfridd mitt ønske, og han var til stor hjelp på alle områder, — ikke minst moralsk støtte. Jeg fikk skikkelig assistanse ved operasjoner i motsetning til første vinteren. Det var gjerne ingeniør Buseth som assisterte meg, og han var en dugandes kar. Men han hadde en feil, og det var kule-ringen fra NTH som han ikke kunne få av fingeren. Ved hver operasjon røyk en hanske på grunn av ringen. Det var ille, for vi hadde ikke anledning til å komplettere forsyningene.

Alkohol

Det var jo ikke til å unngå at det ble en del fyll, spetakkel og slagsmål borti brakkene, og en temmelig rå poker. Men det var ikke verre enn på «lokalet» hjemme. Det var bemerkelsesverdig at det gikk såpass rolig for

seg, forholdene tatt i betraktning. Politi fantes ikke, men arbeiderne sørget selv for å dempe de verste utslagene og holdt en viss disiplin. Vi hadde et par finner som kunne bli svært krakilske under påvirkning av alkohol. Men bestyrer Lindholm og kontorsjef Boger viste adskillig diplomatisk kløkt og plasserte de to finske hissigproppene i brakkerom med to kraftige og sindige russere. Den ene, Hochlin, var bosatt med familie i Tromsø, han var vel norsk statsborger. Den andre het Hodorka, men hans status var jeg ikke sikker på. Han hadde vært sirkusartist, trapeskunstner, og hadde en imponerende muskuløs overkropp. Han hadde et gemyttlig, vennlig og rolig sinnelag. Han hadde vært fyrbøter på en russisk båt og jumpet overbord i Øresund og svømte i land, og havnet i Longyearbyen. De to russerne ordnet opp med finnene når det var nødvendig, men det gikk pyntelig for seg.

Utlendinger

Det var ikke mange utlendinger bosatt i Longyearbyen i min tid. Foruten de to finnene hadde vi tre russere. Den tredje het Prioroff og var i administrasjonen. Han hadde tidligere vært post- og telegrafdirektør i Arkangelsk. Han hadde så vidt jeg forsto vært mensjevik og måtte flykte etter oktoberrevolusjonen. Han var i femtiårene og hadde en svær astma med nærmest pussholdig sekret. Han var alltid taus om sitt tidligere liv, og holdt seg svært isolert. På tross av sin astma klarte han seg ganske bra på Spitsbergen. Jeg var en av de få han viste en viss tillit. Han skulle blant annet lære meg russisk, men det gikk ikke helt bra. Han skulle ha en flaske konjakk til hver russisktime, så vi kom aldri lenger enn til bøyningens mønsteret, såvidt jeg husker, av «jabloko», lite eple. Prioroff kjederøkte Grønn Akaba, og ettersom sigaretteskene ble tomme, brukte han dem som spyttekrus og puttet dem i venstre jakkelomme. De fulle eskene hadde han i høyre lomme. Jeg tilbød ham en spytteflaske fra sykehuset, men det tok han fornærmelig opp.

En annen utlending var Jurgens, en estlender som hadde arbeidet i Longyearbyen i mange år. Han var en middelaldrende, vennlig, men taus mann. Det var sannsynligvis politiske forhold som hadde bragt ham til Longyearbyen.

I sommersesongen var det et ganske kosmopolitisk miljø i Longyearbyen, særlig i 1938, mindre i 1939 da krigen nærmet seg. Det var vitenskapelige ekspedisjoner fra Tsjekkoslovakia, Polen, Storbritannia og U.S.A. I hvert fall i 1938 var det et svært internasjonalt miljø med representanter fra

flere av Svalbard-traktatens signatarmakter. Det var vanskelige innkvarteringsforhold, men det gikk ved å utnytte maksimalt all ledig plass etter dem som var i Norge på ferie.

D/S «Lyngen» kom med ca. 3 ukers mellomrom, og anløp regelmessig Longyearbyen på sine turer langs vestkysten av Spitsbergen. Her fulgte det alltid med en del turister. Dessuten hadde vi flere anløp av store turistskip — britiske, tyske og også et stort fransk. Britene gjorde bestandig et sympatisk inntrykk, og med dem hadde vi god kontakt. Det var ikke tilfelle med de tyske. Det var store Hapag-dampere med «Kraft durch Freude»-turister i naziregi. De tyske turister fikk hver bare 10 Mark til bruk i utlandet. De trengte seg inn overalt, opptrådte hovent og overlegent. Dem hadde vi ikke god kontakt med, snarere tvert i mot.

En morgen da jeg kom ned til frokost i administrasjonsmessen, ventet jeg som vanlig å komme til et rikholdig frokostbord, men fant det ribbet for alt som kunne spises. En del tyskere spradet omkring i messa og gav oss fullstendig blaffen. Senere låste vi dørene når tyskerne var ventet. Såvidt jeg kunne forstå, så var det en utbredt oppfatning blant tyskerne at Longyearbyen var en straffekoloni.

På sykehuset hadde jeg en visitt av en apoteker fra München. Han samlet på etiketter fra fremmede apotek, og han ble meget skuffet over mine gummierte, håndskrevne etiketter. «Warum sitzen Sie hier?» spurte han, og jeg forsøkte å forklare ham det, men det gikk fullstendig hus forbi. Til slutt målte han meg fra isse til fotsåle og bemerket: «Ach, Ich verstehe, Abtreibungen!» (Å, jeg forstår, forvist hit), hvorpå han snudde ryggen til og gikk.

De franske turister var greie, men det var jo en del sprogvansker. Ved en anledning var det en fransk gruveingeniør med, og han ble vist rundt på anlegget av ingeniør Ross, som behersker bergensk til fullkommenhet og en del fransk. Det gikk bra inntil de kom til byens sentrum, hvor Ross bl.a. nevnte «Jomfruburet» og hvem som bodde der. En av de franske ingeniørene spurte hvor mange menn der var i byen og hvor mange piker som bodde i huset. Etter å ha fått greie på det, bemerket han at i Frankrike ville et slikt hus vært mye større.

Barentsburg

På ettersommeren 1938 var jeg på lørdag-søndagstur i Barentsburg sammen med sysselmann Marlow, driftsbestyrer Lindholm og kontorsjef Boger. Vi brukte «Barden». Det gikk bra, det var fint vær. Det var interessant å se Barentsburg, men det var vanskelig med kontakten med russerne på

grunn av sproget. De hadde tolk, men han var mest forbeholdt sysselman-
nen. Forholdene var større enn i Longyearbyen, det var 2—3000 innbyg-
gere der. Byen lå på en måte i terrasser oppover skråningen med langsgå-
ende «gater» — mest bunnløs søle med en del planker og tverrforbindelser
mellom «gatene» ved hjelp av trapper eller stiger. Sykehuset var adskillig
større enn i Longyearbyen og hadde flere leger. Alle var vennlige, og vi ble
svært godt mottatt. Men det var vanskelig med den verbale kontakten, også
med de russiske legene. De hadde eget gjestehus hvor vi overnattet — etter
en kraftig bespisning og tilhørende bedrikkning. Maten var så vidt jeg kunne
bedømme, svinekoteletter, og de største av den arten jeg noensinne har sett,
og dertil vodka i store drammer som måtte tømmes til bunns hver gang. Jeg
spiste den første koteletten, og det holdt hardt å få ned de siste bitene. Men
ikke før jeg hadde gjort det, kom en ny kjempekotelett dalende ned på
tallerkenen min. Jeg så temmelig mørkt på situasjonen, men gav meg i kast
med den foreliggende oppgave, i dette tilfelle kotelett nr. to, etter et par nye
vodka-omganger. Men da sparket heldigvis sysselmanen meg på leggen
og hvisket: «Du må ikke spise opp, doktor, for da tror de at du er sulten».

Vi ble vist til gjestehuset for overnatting, og i hallen stod det en stor
karaffel vodka med fire glass — heldigvis tok våre veivisere seg av
karaffelen og tømte den uten vanskeligheter. Neste formiddag etter frokost
med en ny vodka-omgang, skulle vi tilbake til Longyearbyen. På veien ned
til «Barden» snublet jeg i en stige og tok sysselmanen med meg i fallet. Det
gikk nå bra likevel, Lindholm og Boger børstet av oss under store ovasjoner
— også fra vertenes side. Heldigvis bar ikke Øvrigheta på Svalbard nag til
meg etterpå.

Besøk av russerne

Det var også russisk besøk i Longyearbyen av og til, men noen livlig
kontakt var det ikke. De russiske gjestene var på det administrative plan
—ingen leger. De spiste i administrasjonsmessen, og der ble det jo en del
fest da. Russerne likte ikke whisky eller konjakk. Lindholm gav meg et
vink, og det var antagelig ikke første gang han gav dette vinket: «Stikk over
på sykehuset doktor, og bland opp noe sterk sprit». Javel, jeg gikk og
blandet opp 96-prosent med en drøy tredjedel vann, og ved hjelp av
intendantursjef Christensen fant vi noen passende flasker. Det lot til at
russerne foretrakk dette framfor whisky, konjakk og akevitt, men de gav
uttrykk for at norsk vodka ikke stod på høyde med den russiske.

Svalbard Turnforening hadde en eller to ganger om sommeren besøk fra Barentsburg. Det var konkurranse i turn, men det jeg husker best, var fotballkampene nede på myra. Spesielt husker jeg en kamp hvor russerne vant med noe sånt som 46 mot 32 mål. Men spillernes — og dommerens — eventuelle måling av alkoholkonsentrasjon i blodet måtte antagelig angis i prosenter.

Når jeg senere tenker tilbake på tiden i Longyearbyen, så var det jo på sett og vis rene slaraffenland, — jeg fikk hus, varme, mat og all mulig service fra selskapet. Skatten var minimal. Første året da jeg var ugift, betalte jeg 4% i skatt, og neste år, etterat jeg hadde giftet meg, 3,5%.

Gravide

Min forlovede, Røde Kors-sykepleier Agnes Auensen fra Elverum, kom til Longyearbyen med «Ingerseks» 17. juni 1939, og 12 dager senere ble vi viet av sysselmannen. Deretter flyttet vi inn i legeboligen «Frydenlund». Det ble ingen forplantning for vårt vedkommende her på Spitsbergen, for da måtte jeg være jordmor for min egen kone, og det er ikke bra.

Vi hadde fire fødsler i min tid. To av dem husker jeg særlig godt. Den ene var fru kasserer Bertheussen, liten, sped, førstegangsfødende. Fødselen kom i gang en fredag kveld da det var badstubad i kjelleren på arbeidermessa. Jeg regnet med at jeg fikk tid til mitt ukentlige badstubad, men da jeg sto godt innsåpet, kom kjæresten til en av sykepleierne styrtende inn og ropte: «No må du bætterdø kom på rappen, doktor, for no før ho Bertheussen».

Jeg fikk heldt over meg en bøtte vann, dusj fantes ikke, slengt på meg bukse og stakk beina i et par sko som senere viste seg å tilhøre telegrafist Beinnes, og sprang drøye 2—300 meter opp til sykehuset. Temmelig kaldt og vindfullt var det. Jeg kom akkurat tidsnok til å kunne forløse spontant og navle av, så det gikk forsåvidt greit. Men antrekket var jo noe usedvanlig. Den andre fødselen jeg husker godt, var fordi den skjedde den 20. april 1940 — på Hitlers fødselsdag. Såvidt jeg husker, måtte jeg legge en utskjæringstang, men ellers gikk alt greit. Det var fru bokholder Torjussen som fødte. Forhåpentlig er det gått den unge frøken Torjussen bra senere i livet, tross starten på Hitlers fødselsdag.

I oktober 1938 en ukes tid før siste båtavgang til Norge, kom eldste sykepleier inn på kontoret og meldte: «Nu er pikene fra arbeidermessa her». Jeg spurte forbauset hva de kom for. Jo, de skulle etter ordre fra Gruvekontoret undersøkes på graviditet, og i tilfelle sendes ned med siste båt. Store Norske ville ikke ha synlig gravide i arbeid, spesielt ikke på

arbeidermessa. De gravide ble nektet å arbeide, og konsekvensen var at de måtte betale skoftmulkt, d.v.s. de måtte selv betale for mat og losji til de kunne sendes ned med første båt. Jeg fikk pikene inn på kontoret i samlet tropp og spurte hva det gjaldt. De ble svært forbauset over mitt spørsmål, for dette hadde vært rutine i Longyearbyen. Omsider var det en som svarte: «Vi skal undersøkes om vi er på tjukken». Jeg gjorde damene oppmerksom på at jeg ikke hadde adgang til å tvangsundersøke dem, men undersøke dem som var villig til det. Jeg ble forresten temmelig arg, og sprang ned på Gruvekontoret og gav kort og fyndig beskjed til kontorsjefen at slike undersøkelser ville jeg ikke gjøre. To ønsket undersøkelse, de andre gikk sin vei. De to som ønsket det, var gravide, 6—8 uker på vei, men de hadde for såvidt stilt diagnosen selv. Den ene ville reise ned til Norge, den andre bad om å få abort. Aborten innvilget jeg øyeblikkelig på sosial-geografisk indikasjon. Det inntraff endel graviditeter, og de kvinnene som ønsket det, fikk utført svangerskapsavbrytelser. Det var greie og skvære forhold, det var bare de som ble gravide om høsten, som ville ha svangerskapet avbrutt. De som ble gravide etter jul, beholdt sin graviditet og reiste glade ned til Norge med sin festmann med første båt, vel beslått med penger.

Busen

De aller fleste arbeidere i Longyearbyen var strevsomme og solide arbeidere. De tok ett eller flere år ved gruva for å rette opp økonomien hjemme i 1930-årenes depresjonsperiode. Men det var en del både artige og markante mennesketyper blant dem. En vil jeg nærmest karakterisere som «gentleman-arbeideren», bestandig velstelt og rolig bestemt i sin opptreden og en dyktig og erfaren gruvearbeider. Men han lot seg ikke by hva som helst av jobb og fikk det som regel som han ville. Avholdssaken hadde han ikke viet sitt liv til, men passet sine egne saker og sitt arbeid. Jeg tror imidlertid han var «pokerkongen» borte i brakkene.

En helt motsatt type var en i 50-årsalderen. Han hadde antagelig tilbragt det meste av sitt liv i Nordishavet og Barentshavet på fangst og fiske. Han hadde også vært stuert for russerne på Novaja Semlja, men mest hadde han vært på Spitsbergen. Han manglet et øye og brukte protese, men hvis han hadde brukt en svart lapp for det blinde øyet, manglet ett bein og brukt krykker, kunne han gått rett inn i rollen som John Silver Stevenson i «Treasure Island». Jeg tror det ville ha passet ham fortreffelig å seile under «Black Jack». På en måte hadde han temmelig fritt spill i Longyearbyen. Han var en flink og dyktig mann på mange områder — når han ville

arbeide. Men han hadde sine temmelig lange fylleperioder og ikke så sjelden heller. Han klarte å vri temmelig store kvanta brennevin fra ingeniør Lindholm, og når det var stopp der, kom han til meg som hadde beholdningen av 96-prosent. Jeg gav ham avtrappende doser: 300, 200, 100 og til slutt 50 ml, og da visste han at det var stopp hos meg. Men en gang kom han inn til meg i privatboligen Frydenlund ved 4-tiden om morgenen, forfyllet, ustelt, skjegget og fæl. Vi låste aldri dørene, de var så skjeve at det var vanskelig. Min kone og jeg hadde nettopp flyttet inn, og hun ble forskrekket over å se ham, og det sier jeg ikke noe om. Mannen ville ha «en aldri så liten skvett sprit, doktor». Jeg ble sint og ba ham dra fanden i vold. Min kone reiste seg i sengen og sa: «Se og kom Dem ut De, De mann», hvortil han repliserte: «Bare ligg rolig der De ligger, De, De FRØKEN», hvortil han snudde rundt og gikk. Allikevel kom han opp på sykehuset dagen etter for å få sprit, men jeg var temmelig arg og ba ham slutte å mase og la til: «Du får se å få deg et blodskutt glassøye som du kan bruke når du er på fylla». «Fan ta deg, doktor», sa han og forsvant.

«Frydenlund», verkslegens bolig. Det var en såkalt bungalow fra amerikanertiden. Bakkenfor ligger «Blåhuset», driftsjefens bolig, og ned til venstre «Røde Mølle».

Pipebrann

Som nevnt hadde han fritt spill og var en slags altnuligmann i byen. Blant annet var han den eneste som kunne, eller ville, feie skorstenene i byen, men hans pris var en flaske brennevin pr. skorstein. Det ville ikke Lindholm gå med på, så derfor ble pipene aldri feiet.

Longyearkullene var svært fete, så pipene gikk ofte tette. Annen juledag ble situasjonen helt fortvilet for vårt vedkommende, for vi skulle ha middagsgjester fra Administrasjonsmessa, og hele huset var kaldt og fullt av kullos. Det var skikk at alt personell fra administrasjonen hadde høytidelig julemiddag i messa første juledag. Til gjengjeld skulle familiene ta seg av dem som bodde på messa med middag annendag, slik at de som arbeidet på messa fikk fri. Jeg stakk opp til Lindholm og spurte hva jeg skulle gjøre. «Jøss, vet du ikke det da, det er bare å lage pipebrann», sa han og gav meg instruks, parafin og tvist. Vel, jeg fuktet tvisten godt og stakk den inn i ovnsrøret og tente på. Det ble en mektig pipebrann, og flammen sto høyt over pipa, og det durte i hele huset. Pipa ble rein, og siden gjorde vi det etter behov. Ufarlig var det ikke — underlig når jeg tenker på hvor redde vi var for brann.

Adolf Hoel

I mars 1939 kom KNM oppsynsskip «Fridtjof Nansen» til Longyearbyen med DEN NORSKE ISBRYTERKOMMISJON. Jeg spanderer store bokstaver fordi den da hadde sittet i mer enn 25 år. Det var tjukk is i Adventfjorden, så den la til ved iskanten ca. 1 km fra Hotellneset.

Det ble en del selskapelighet ved besøket. Først var det stor mottakelse og middag i administrasjonsmessa, og senere ombord i «Nansen» med plenty KNM-whisky. Jeg fikk kanskje litt for mye av nevnte vare, for jeg hadde en helsikes lyst til å dra dosent Adolf Hoel i bukkeskjegget, og jeg angrer på at jeg ikke gjorde det. Hoel var kommisjonens formann, og allerede den gang kjent for å være Hitler-orientert. Hoels innsats for Svalbard var enorm, og bl.a. var det vel særlig han som har æren for at øygruppen kom under norsk overhøyhet. Da jeg skulle gå fra borde på «Nansen» — jeg gikk tidlig med henblikk på dagen derpå — blåste båtsmannen fallrep for meg, enda jeg var sivilist. Jeg ble så forskrækket at jeg gikk på rompa ned fallrepet — KNM-whiskyen var vel heller ikke uten skyld. I beflippelsen la jeg i vei ut Isfjorden med kurs for Kapp Linné, men ble heldigvis oppdaget av kontorsjef Hans Svendsen før jeg kom så langt. Han kom etter meg og snudde meg på rett kurs mot den relativt strålende opplyste Longyearbyen i nattemørket.

Krig

Vi i Longyearbyen hadde nok vært litt utenfor i løpet av vinteren, selv om vi i radioen hadde fulgt med så godt vi kunne. Utover sommeren merket vi spenningen, og alle etat-sjefer fikk ordre om å legge opp forsyningene for 2,5 år, mot vanlig 1,5 år.

Den 1. september braket det løs. Den annen verdenskrig startet med tysk innmarsj i Polen. En tysk spesialist i taubanemontering, Scheider, ble øyeblikkelig innkalt til tjeneste. Han gråt da han sa farvel til oss. Han hadde vært soldat i første verdenskrig, så han visste hva han gikk til.

Livet i Longyearbyen gikk stort sett som vanlig, selv om det var underlig å se båtene komme med navn og nasjonalfarger malt på sidene av skroget og på lukene. Førjulsvinteren 1939 gikk som vanlig, selv om vi følte oss usikre etter at siste båt var gått. Det ble diskutert adskillig om mulighetene for at vi kunne bli fullstendig isolert fra utenverdenen på ubestemt tid. Den 15. februar sendte jeg to telegrammer. Det ene til Store Norske, hvor jeg ba om avløsning, helst i mai-juni. Det andre til Den Norske Amerikalinje med bestilling av plass for min kone og meg til New York. Våre oppsparte penger ønsket jeg å bruke til spesialisering i anesthesiologi i Amerika. Men det ble det aldri noe av.

De tre første måneder av 1940 gikk som ellers, og den berømte skytterfesten ble avviklet som hittil. Det lå likevel en litt usikker stemning over festen. Tidligere hadde den markert slutten på isolasjonen, men nå nærret mange en frykt for at krigshandlingene i Europa skulle gi problemer for oss der oppe i nord. Rett ut sagt var vi engstelige for å bli både glemt og gjemt.

I dagene før 9. april lyttet alle som kunne på nyhetene fra forskjellige land. Norsk kortbølge var i grunnen den dårligste å få inn, men vi greide det nå. Den 9. april var jeg tidlig oppe for å høre nyhetene. De finske kom først, de lå en time foran oss i tid. Nyhetene fra Norge var forvirrende, men det var klart at krigen var kommet til Norge. Tyskerne hadde gjort landgang flere steder. Nyhetene kom som et sjokk på oss, og det lille samfunnet var som lamslått. Det ble ikke arbeidet mye den dagen, og ikke var de neste dagene stort bedre. Jeg husker hvilket stort inntrykk bombingene av Elverum gjorde på min kone. Hun var fra Elverum og hadde sin familie der.

Stemningen i byen steg voldsomt i løpet av de to-tre første dagene, da vi hørte at nordmennene hadde tatt kampen opp. Noe av det første tyskerne bombet var Ingøy Radio, fastlandskontakten for Svalbard Radio, så i lang tid var vi praktisk talt uten kontakt med utenverdenen. Arbeidet i gruveene kom i vanlig gjenge igjen, og så begynte vi å lure på hvordan vi skulle bli

kvitt kullene. Forsyningene i Longyearbyen var gode, og vi kunne klare en langvarig beleiring. Sysselmannen og ledelsen i Store Norske tok likevel kontakt med russerne i Barentsburg, og det ble opprettet en «Entente Cordiale» mellom russere og nordmenn på Svalbard. Det var kanskje den første alliansen i annen verdenskrig.

I løpet av april ble det klart for oss at nordmennene var i kamp med tyskerne over hele landet og gjorde innbitt motstand. Det høynet moralen i byen. Sysselmann Marlow, som hadde ett års krigsskole, foruten jusen, organiserte en geværtropp som drev eksersis på idrettsplassen. Befolkningen var godt utstyrt med håndvåpen.

I begynnelsen av mai fikk vi radiokontakt med Norge igjen. Vi fikk vite at Sør-Norge var oppgitt, men at kampene i Nord-Norge fortsatte. Skips-trafikken kom i gang igjen i mai, noe senere enn vanlig. Vi fikk noe fersk mat og post. Avisene gjorde et dypt inntrykk på meg. «Lofotposten» var 3—4 ganger større enn vanlig, og mest var den fylt av dødsannonser. Min kone var Røde Kors operasjonssøster, og vi meldte oss til tjeneste for Forsvarets Sanitet i Tromsø. Svaret kom raskt: «Bli hvor De er, Norge trenger kull».

Kullskipningen var svært uregelmessig til å begynne med, men etterhvert kom det flere båter inn i trafikken. Tilstanden var likevel nærmest kaotisk. Vel, de fleste skipene kom seg til Norge, men ellers var det skip som havnet i Murmansk eller Skottland, visstnok også i Canada. Om skipene ble kapret eller de stakk av «frivillig», vet jeg ikke sikkert, mest sannsynlig det første alternativet. Fru sysselmann Marlow, engelsk av fødsel og til og med kusine av statsminister Chamberlain, reiste ned for å skaffe hjelp til Spitsbergen fra England. Båten hun reiste med var offisielt destinert Norge, men så vidt jeg vet, med underforstått kursendring til Skottland. Hun havnet i Murmansk, og kom til England først etter en langvarig reise via U.S.S.R.

Kokk Vinje på arbeidermessa hadde sin kone og tre barn i Longyearbyen. De skulle ned til Norge i tre puljer. Barna havnet i Skottland, fru Vinje i Murmansk og Vinje i Norge.

Stemningen i Longyearbyen var i mai relativt optimistisk, men så kom tilbakeslagene, og konge og regjering forlot Norge 7. juni. Naturlig nok ble stemningen i byen laber etter dette. Kullproduksjonen fortsatte, men i noe mindre tempo. Vi gikk ut fra at Norge, særlig Nord-Norge, trengte kull også under okkupasjonen. Men det gikk temmelig hårdnakkede rykter om at tyskerne beordret alt kull videre til Tyskland. I Longyearbyen gikk det til å begynne med de villeste rykter om tyskernes framferd. Etterhvert som det

kom nye folk opp fra Norge, og vi fikk vite at livet de fleste steder gikk sin vante gang, ble det slutt på ryktene om tyskernes skrekke regime. Til å begynne med var utskiftningen av folk mindre enn vanlig. Mange var engstelige for å reise ned til Norge igjen, og det var vel heller ikke så mange i Norge som hadde lyst til å dra nordover under de usikre forhold på forsommeren 1940. Ettersom stemningen roet seg utover sommeren, ble utskiftningen normal.

Vi så ikke tyskere i Longyearbyen så lenge jeg var der. Etter 7. juni ble det en livlig trafikk. Mange båter stakk av fra norskekysten og tysker-regimet, men manglet bunkers og vann, og de kom til Longyearbyen for å supplere. De fleste hadde destinasjon for England, men frykten for britiske minefelt gjorde at flere valgte Canada. Det manglet ikke på tilbud om «å bli med over», men som eneste lege forbød min yrkesetikk meg å reise. Flere av skipene hadde sårede ombord og jeg hadde kontakt med flere av dem.

Særlig husker jeg hurtigruta «Tordenskjold» som stakk av 7. juni, og var det første skipet som kom for bunkring. De hadde noen lettere skadede, og styrmann Junge kom til sykehuset for å få bandasjer og medisiner. Junge var en artig kar og ville absolutt at jeg skulle bli med til Halifax i Canada. Jeg spurte hvorfor nettopp til Halifax. «Jo, til hælvet, mi harkje drafta på engelskkysten, og så de jækla minefeltan. Det einaste draftet mi fann ombord var for Halifax». Han lovet å ligge klar med lett båten ved Gamlekaia om kvelden, men jeg måtte avslå. «Tordenskjold» kom over og tilbake igjen etter krigen.

Noen arbeidere benyttet anledningen til å «stikke over» med skipene som kom innom Longyearbyen. En tid var stemningen temmelig amper og spent i byen. Det gikk nemlig rykter om at flere fra administrasjonen hadde tenkt å «stikke over», og «jungel-bysse-telegrafene» i Longyearbyen var ikke å spøke med. Det førte til at arbeiderne satte opp væpna vakter ved kaiene og strendene døgnet rundt. Det var en meget ubehagelig tid for å si det pent. Vi var jo vant til et gjensidig samarbeid og tiltro, men heldigvis etter 10—14 dager var det over.

Oppbrudd

Sommeren 1940 var en trist tid. Framtiden var usikker, og jeg ventet på avløsning. Jeg hadde ikke lyst på en tredje overvintring selv om vi, forholdene tatt i betraktning, hadde det bra. Jeg mente at mine sjanser for å få avløsning var små, men til min og min kones store glede fikk vi i slutten av juli beskjed om at lege og tannlege Hilmar Myhrhaug kom for å avløse

meg. Myhrhaug har som nevnt tidligere vært tannlege i Longyearbyen, og nå hadde han også fullført sin medisinske utdanning.

Det ble oppbrudd i full fart for vårt vedkommende. Myhrhaug og jeg fikk et par dager sammen, og jeg sørget i hvertfall for at han fikk de rette kopiene til vinterbestillingene. Den 6. august, på dagen to år etter at jeg kom til Longyearbyen, kunne jeg reise hjem.

Når man skulle sende penger til Norge, måtte man sende penger til seg selv fra postkontoret i Longyearbyen. Gruvekassereren hadde ikke norske penger, så vi fikk utbetalt vårt tilgodehavende i «Spitsbergenpenger». Disse gikk jeg til postkontoret med og sendte postanvisningen til meg selv. Det var greit, men det som ikke var greit, var at båtenes bestemmelsessted ble hemmeligholdt på grunn av krigshandlingene. Jeg tok sjansen på Tromsø som det mest sannsynlige, og sendte 3000 kroner, og det var mange penger den gang. I norske penger hadde jeg 265 kroner, som jeg hadde tjent på sjøfolk og fiskere.

Overfarten gikk fint, og etter tre døgn løp vi inn Tromsøundet i den lyse, vakre augustkvelden. Tvers av Tromsø slakket «Else Marie» farten og alle postsekkene ble lempet over i en småbåt som kom opp langs siden. Så full fart videre. Postanvisningen min havnet altså i Tromsø. Neste morgen våknet vi av at «Else Marie» losset kull i Lødingen. Så var det å gå løs på problemet med å få tak i pengene fra Tromsø postkontor. Ved hjelp av flere bekjente og mye om og men, fikk jeg pengene utbetalt.

For min kone og meg ble det en rask tur til Elverum. Det var sørgelig å se hele sentrum av byen utbombet, men mine svigerforeldre og deres hus var uskadet. Videre gikk veien til min mor i Arendal. Så bar det nordover igjen — jeg hadde fått ansettelse ved Tromsø sykehus.

Ofte har jeg lengtet tilbake til Spitsbergen. Jeg tror aldri at dragingen til det arktiske landskapet slipper taket i meg.

Virksomheten i året 1939		
Antall pasienter ved årets begynnelse		6
" " innlagt i årets løp		99
	Tilsammen behandlet	105
Antall pasienter utgått i året:		
levende	94	
døde	1	
	I alt utgått	95
Antall pasienter tilbaketilleggende ved årets utgang		10
Samlet antall forpleiningsdager		2647
Gjennomsnittlig daglig belegg		6,98

Senkningen av D/S «Dekabrist» ved Hopen 1942

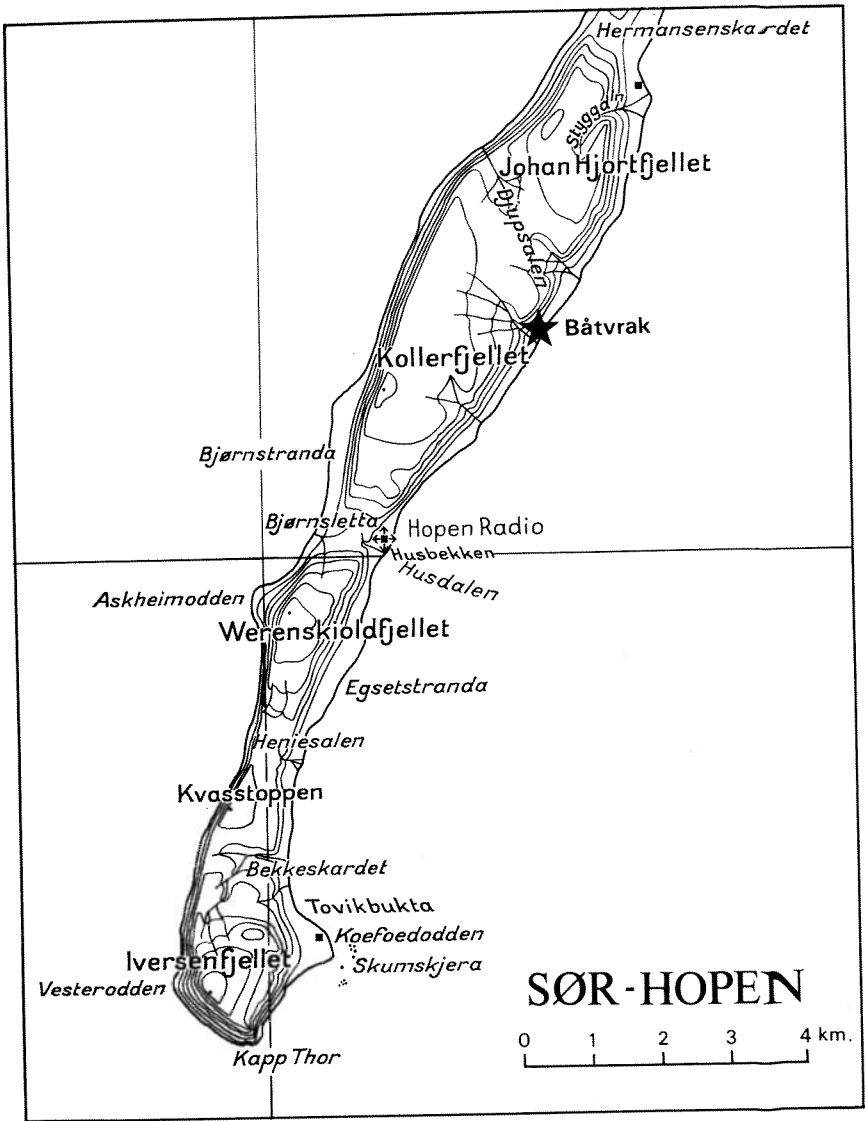
Vi skal i de tre følgende artikler få historien om senkningen av dampbåten «Dekabrist» ved Hopen 4. november 1942. Den første er av den kvinnelige skipslegen Nataliċ, den andre er dagboken til kaptein Beljaev, mens den siste er beretningen om tyskernes redning av de fire gjenlevende.

Av det hele hendelsesforløp skal vi kort summere:

Den 29. oktober 1942 gikk 13 skip ut fra Reykjavik på Island med kurs for Arkhangelsk. Hvert skip var henvist til egen manøvrering uten konvoifartøyer. Skipene gikk med kurs mot nord og senere mot øst. Samme dag ble ett av skipene, «Empire Gilbert», senket av en tysk ubåt øst for Jan Mayen. Da meldingen om dette innløp, satte tyskerne i gang en forsterket speiding fra fly i havområdet mellom Norge og Spitsbergen. Noen av skipene ble oppdaget. Tyske fly senket ett skip og skadet to andre. Tyske ubåter senket de to skadede skipene og ett til.

«Dekabrist» var det skipet som ble senket av flyene. Skipet passerte Sørkapp på Spitsbergen 3. november, og satte kursen sør for Hopen. Da de nærmet seg Hopen dagen etter, mottok de et telegram om at en engelsk båt var angrepet 120 n.mil lenger framme. For å unngå å bli oppdaget og enda bedre dekke seg av vintermørket, la kapteinen kursen nordover. Kort tid etter blir de oppdaget og angrepet. De ble truffet av en torpedo i baue n kl. 12.10. Mannskapet kjempet forgjeves for å berge skipet, og kl. 22 gikk de fra borde. Dette skjedde nordvest for Hopen. De fordelte seg i fire livbåter, som holdt seg ved det synkende skipet, og så at det fikk nådestøtet av en bombe fra et fly dagen etter.

Livbåtene kom snart ut av syne for hverandre i det mørke, tåket og dårlige været. Mannskapet i den båten kapteinen var i, så land dagen etter, 6. november. Her så de et hus og folk som løp langs stranda og vinket. De kom også i kontakt med en av de tre andre livbåtene ført av Treticyan. Han ropte over at de også hadde sett folk og et fly som kastet ned en vimpel. Båten til Treticyan klarte å lande. Det er det siste vi vet om den båten. Mannskapet i kapteinens båt klarte ikke å komme i land. De var dødstrøtte, frosne og led av en forferdelig tørste, og drev nordover for været.

Fire dager senere er de på 78°N. Det vil si et eller annet sted i havet mellom Edgeøya og Kong Karls Land. Vind og vær tar den utmattede besetningen sørover, og 14. november ser de land. Her blir de kastet i land og båten ødelagt (se kartet). At det var Hopen de var kommet til var de neppe klar over før de ble reddet.

Av de 19 russiske sjøfolk i livbåten klarte bare tre å komme levende fra det og kom til slutt hjem til Russland. De tre andre livbåtene forliste høyst sannsynlig på havet underveis til Arkhangelsk.

D/S «Dekabrist»'s siste ferd

Av Nadežda M. Natalič

Vi gjengir her noe forkortet beretningen til skipslege Natalič. Beretningen er trykket i «Poljarnaja pravda» den 20. juli 1979. Den er sendt oss av den russiske konsul på Svalbard, Viktor Jurgens, og oversatt av Peter Hagevold.

Damperen «Dekabrist» gikk fra Island til Arkhangelsk i slutten av oktober 1942. Det tredje døgnet nærmet vi oss det farligste stedet, hvor vi hvert minutt kunne vente å møte fienden. De vakthavende gransket hele tiden sjøen og himmelen. Med hell passerte vi et av nesene på Spitsbergen og satte kursen mot Hopen. Det var stille vær, havet rolig. Brått fikk telegrafisten melding om at foran oss var et engelsk skip blitt angrepet. Kapteinen, Beljaev, skiftet kurs, og vi gikk lenger nord i håp om at de fiendtlige flyene ikke skulle oppdage oss. Polarnatten var kommet til disse breddegrader.

Vi klarte ikke å unngå fienden. Tre tyske fly viste seg og åpnet ild fra kanoner og mitraljøser. Et av flyene slapp en torpedo. Men, til alt hell, den gikk forbi. Vi forsvarte oss med våre småkalibrede kanoner og mitraljøser. Så fulgte fiendtlige torpedofly. Det ble et fælt bråk av motorer og skyting. Torpedoene gikk i vannet en etter en, og til å begynne med klarte vi å styre unna. Fienden kastet også noen bomber mot oss. Også forbi! Her må vi gi honnør til mannskapet — de manøvrerte dyktig.

Tyskerne gav ikke opp, og en torpedo traff skipet. Vannet fylte første lasterom og maskinrommet. Det nærmet seg kjelene. Båtsmannen og noen matroser prøvde, med vann til beltestedet, å tette hullet. Det gikk ikke, vannet strømmet inn og det ble klart at skipet ikke stod til å redde.

Den 4. november omkring kl. 23 ble det gitt ordre — alle mann skal forlate fartøyet. Mannskapet fordelte seg på fire redningsbåter. Kaptein Beljaev sa rolig: «Farvel barn!» Alle forsto han ville gå ned med skipet. Mannskapet svarte at om ikke kapteinen gikk i livbåten, ville alle gå ombord igjen. Kapteinen ga etter, og kl. 23 var det ingen igjen på «Dekabrist».

I siste øyeblikk sprang jeg ned i lugaren og hentet en katt som hadde vært med meg på reisene. Det var synd å forlate et dyr på et synkende skip.

Om natten drev båten nordover. Skipet holdt seg ennå flytende. Om morgenen kom tre fiendtlige fly og kastet tre bomber på skipet. Søylere av vann reiste seg av havet. Matrosene i båten blottet hodet. «Dekabrist» var jo for oss alle en bit av den hjemlige jord.

Kapteinen gav ordre til å holde sammen og dra til Murmansk. Men så slo været om. Det ble storm, og båtene kom fra hverandre. I vår båt var det 19 mennesker med kaptein Beljaev som leder. Stormen økte, og hvert minutt stod vi i fare for å gå under. Båten hadde fått flere kulehull. Gjennom disse strømmet nå vann. Vi tok inn mye vann også fra bølgene som slo over oss. Det var så vidt vi klarte å øse det ut igjen.

Slik drev vi i flere døgn.

Vi manglet drikkevann, og utdelingen ble rasjonert: først hundre gram pr. person pr. døgn, deretter femti. Til sist fikk vi en teskje hver, bare for å væte leppene. Vi hadde et forråd av mat — hermetikk og kavringer. Men det var uråd å spise, tungen snudde seg i munnen, leppene sprakk. Uttørringen av organismen nærmet seg en farlig grense.

Til alt hell begynte det å snø kraftig. Vi strakte en presenning for å samle den opp. Snøen var riktignok blandet med sjøvann, men den lindret tørsten likevel.

På tiende døgnet foreslo kapteinen å slakte katten. Han mente vel at blodet ville slukke tørsten, men jeg sa at så lenge jeg var i live, ville jeg ikke gi katten fra meg. Så kom jeg på noe jeg hadde hørt: tørst kan leskes med. . . urin. Jeg fortalte det, og kapteinen foreslo at jeg skulle prøve først. Etterpå gjorde de andre det samme. Det var utekkelig, men kan hende reddet det oss fra undergangen.

Noen vil kanskje spørre om det er nødvendig med slike detaljer, men jeg regner det for min plikt å skrive om det som hendte uten å gjemme bort eller forskjønne noe.

En øy kom til syne. Da vi nærmet oss møtte vi en av våre båter. De meldte at de hadde sett et lite hus. Et fiendtlig fly hadde fløyet over det og kastet en vimpel. Det var klart, det var tyskere på land. Vi var utpint til det ytterste og måtte lande for å få litt hvile. Men stormen, som hadde løyet litt, gikk over til orkan. Båtene drev til havs, og den andre båten så vi ikke mere. Igjen var vi alene på det opprørte havet.

Fjorten dager var gått siden vi forlot den torpederte «Dekabrist». Brått oppdaget vi et land i sør. «Land! Land!» ropte alle, og der så vi en rund snødekt topp. Vi var alle helt utmattede. De fleste steder gikk fjellet rett opp fra sjøen så det var vanskelig å lande. Kapteinen gav ordre om å styre mot en senkning, og der fikk vi hjelp av sjøen. Båten ble tatt av en bølge, ført over en grunne og kastet på land. Med besvær fikk vi veltet oss ut av båten. Vi slepte oss innover, falt om av utmattelse, men reiste oss igjen. Vi slukte snø for å stille tørsten. Provianten fikk vi med litt av, men ingen hadde krefter til å hente mere. Til vår ulykke tok bølgene båten.

Vi fikk så vidt laget et telt av seilet, samlet rekved og tent bål. Øya (som senere viste seg å være Hopen) så barsk og dyster ut. Det var ingen vegetasjon, bare stein.

Jeg vet ikke hvor mange timer det hadde gått — tiden ble liksom borte for oss. Da delte Beljaev dem som fremdeles var i stand til å gå i to grupper. En gruppe skulle gå sørover og en nordover for å finne et bedre sted å være.

Med ett blåste det opp til snøstorm. Et vindkast førte meg av sted flere meter, rev i stykker sjalet mitt og blåste det på sjøen. Jeg merket at jeg snødde ned, men hadde ikke lenger krefter til å reise meg. Jeg ville kanhende ha sovnet inn for godt, men katten berget meg. Den grov hele tiden snø vekk med labbene så jeg fikk puste. Dette fikk jeg vite senere for da hverken følte eller hørte jeg noe — jeg sov i en dyp søvn.

Tredje dagen kom karene tilbake. Da var presenningen bare en snøhaug og noen var døde. Jeg selv ble gravet fram av matros Borodin. Først ropte han navnet mitt, men jeg hørte ikke, derimot reagerte katten. Jeg var falt i dyp søvn og rørte meg ikke.

Kaptein Beljaevs gruppe, som hadde gått nordover, hadde funnet en liten hytte*, og foreslo at vi skulle ta oss fram dit. Men radiotelegrafistene og annenmaskinisten greide ikke å gå. De ble tilbake sammen med fyrbøtteren. Selv kunne jeg så vidt stå på bena. Hender og føtter var forfrosne, så sjømennene måtte surre dem med kluter. Vi gikk sakte og satte oss ofte for å hvile og spise snø, men fikk aldri slukket tørsten. Omsider kom vi til den

* Hytta i Hermansenskartet.

Hytta i Hermansensskaret, det første tilfluktssted for de skipbrudne. Foto O. Søreide 1984.

lille hytta, men det var bare et gammelt lite skur med vegger så råtne og fulle av sprekker at her og der kunne vi stikke hele hånden igjennom. Inne var det en støpejernsovn uten pipe, og sengebrisker i to etasjer. Det var mørkt og rått og gulvet var en eneste issvull.

Dagen etter ville vi prøve å gå tilbake og hente de andre.

Men det blåste opp til orkan med snø, og vi var redde for at den skrøpelige hytta skulle falle sammen.

Endelig stilnet vinden. Huset var helt nedsnødd, så vi måtte grave oss ut. Nå blåste det sønnavind og regnet. Fra fjellet rant det bekker, og inne stod vi i vann til knes. Vi bygget en pipe til ovnen av bord fra briskene, og til å begynne med virket den bra inntil den ble tørr og brant opp.

Så snart været tillot det, gav sjømennene seg av sted for å hente kameratene, og jeg ble alene i hytta. En ny snøstorm brøt løs, og jeg lyttet etter hver lyd jeg hørte. Vi visste jo ingenting om dette landet, og med ett virket det som om fienden var nær. . .

Så kom kapteinen tilbake sammen med kameratene. De var til det ytterste slitne. Klærne var stivnet til is. Uten et ord slengte de fra seg noen sekker med mel, som de hadde funnet ved restene av livbåten vår. Jeg spurte hvor de mennene som manglet var. «De er frosset ihjel», svarte Beljaev. Det viste seg at bare fyrbøteren var funnet i live. Han hadde fortalt at telegrafisten og maskinisten var døde. Selv døde han i kameratenes armer etter å ha fortalt dette.

Livet på øya var tungt. Sjømannen Kamenskij fikk tosidig lungebetennelse og døde. Matros Frolov var syk lenge, og så døde han også.

Vi hadde tross alt hell med oss. Båten vår var blitt kastet på land og lå begravd under snøen. Vi gikk daglig dit og gravde fram noe, men enda en snøstorm kom. Da den var over fikk vi tak i all kavringen og hermetikken. Vi kokte skvip, det vil si noen få kavringer til en bøtte vann. Vi måtte spare på maten, for vi visste jo ikke hvor lenge vi kom til å bli her.

De sterkeste av oss som var igjen, begynte å gå turer for å undersøke omgivelsene, mens jeg ble tilbake hos de syke og døende. Jeg holdt varmen i ovnen ved like, smeltet snø og trakterte pasientene mine med varmt vann. Ofte gråt jeg av fortvilelse. For hva kunne jeg gjøre, hvordan kunne jeg få bukt med sykdommer uten medisiner og skikkelig næring? Selv var jeg like elendig som dem, med forfrosne hender og føtter. Stadig var jeg engstelig for dem som var ute — var de omkommet?

En gang, i begynnelsen av 1943, fant vi litt mel, som var blitt igjen etter fangstmenn, og en tønne smør. Vi begynte å steke pannekaker. Salt manglet vi, men vi gikk ned til sjøen og hugg biter av saltvannsis.

Hytta vår var nå helt nedsnødd, og vi måtte ta oss ut gjennom et trangt hull. Alt oftere kom isbjørn innom. En av dem stakk til og med labben inn gjennom et vindu og glodde inn. Av våpen hadde vi et gevær og to patroner. Kapteinen stakk børspepipen ut gjennom en sprekk i døren og fikk skutt en bjørn. Nå hadde vi et forråd av kjøtt og fett, og dessuten skinnnet.

Knoklene til bjørnen brukte vi til åte for reven. Vi fanget en. Av skinnnet sydde kapteinen varme sokker. Nå! laget han av tre. Denne er oppbevart i museet i Vladivostok.

Etter den lange polarnatten kom solen tilbake, og dagene ble lengre. Under en tur sørover langs stranden oppdaget Lobanov og Borodin en flatbunnet båt, som var kastet i land. Kapteinen gikk og så på den og sa at om den ble satt i stand, kunne den vel ta fire personer. Vi ble alle svært glade.

Imidlertid hadde et fly vist seg over øya. En gang gikk det meget lavt og flyveren kastet ut en liten pakke som inneholdt smørbrød, sigaretter,

bandasjer, aspirin og jod. Lobanov oppdaget norske kjennetegn på vingene til flyet.

Kapteinen var den sterkeste av oss. Han alene gikk og reparerte båten, mens Lobanov og Borodin gikk over ende av skjørbuk. De ble veldig svake. Borodin viste meg med tegn — gå og grav en grav mens du ennå har krefter. Jeg begynte å grave litt. Jeg tenkte enda stygt om kapteinen: Han går bort alene med båten og lar oss bli igjen for å dø. . . Deretter skammet jeg meg over slike tanker.

Kapteinen rakk ikke å reparere båten. En tysk ubåt kom til øya. Det var tåke. Jeg hørte skudd fra maskinpistol, og brått kom to bevæpnede menn ut av tåka. De gikk rett mot oss. De inspiserte huset og befalte alle å gå til båten. Vi drog oss fram på en måte. Borodin hadde begynt å bli bedre på den tiden, men Lobanov var nesten halvdød.

De tok oss ombord i ubåten og holdt oss der i flere timer. Lobanov døde der. Beljaev skilte de fra oss, og deretter ga en offiser tegn til meg og Borodin at vi måtte gå på land igjen. Uten at offiseren så det, stakk en av mannskapet en liten pakke i hånden på meg. Det var to smørbrød og en sitron.

Beljaev ble tatt med som fange, men hva skulle det bli av oss? De sa de skulle komme tilbake til oss etter tre dager.

Vi var nå alene igjen, Borodin og jeg. Det var blitt høst, nettene ble lengre og det ble kaldt. Vi forsto vi ikke kunne overleve en ny vinter.

En dag kom et fly over hytta, men det dro sin vei igjen. Derimot kom ubåten til øya etter tre måneder. Vi ble tatt ombord og ført til Norge til en tysk fangeleir.

Jeg skal ikke si så mye om leiren. Det var virkelig et helvete. Men de norske hjalp oss så godt de kunne. De gav oss mat i smug og nyheter fra frontene.

Den 30. april 1945 — ti dager før krigen sluttet — ble vi satt fri. Noe senere gikk reisen hjem til Russland. Så lykkelige vi var, kaptein Beljaev, matros Borodin og jeg, da vi kjente hjemlandets jord under føtterne våre.

På øya Hopen. Hva skjedde med mannskapet på dampbåten «Dekabrist»

Av E. Suzjumov

Vi gjengir her dagboken til Stepan Polikarpovic Beljaev som var kaptein ombord på «Dekabrist». Den er publisert i «Vodnyj transport» 21. januar 1960 av Suzjumov. Den er sendt oss av konsul V. Jurgens og oversatt av P. HagevoId. Vi gjengir forkortet de delene som kan utfylle beretningen til Natalië.

6. nov.: Vi tok oss fram til en klippeøy og seilte sørover langs kysten. På sørenden så vi et hus og på stranda mennesker som ropte til oss. Var det venner eller fiender? Vi gikk mot en bratt strand og kastet anker.

7. nov.: Vi gratulerer hverandre med Oktoberrevolusjonen. Treticyn, hvis båt lå øst for oss, meddelte at et fly hadde fløyet over huset og kastet en vimpel. All tvil forsvant. På øya var det fiender. Vi lettet anker og dro mot nord for å søke ly.

Kveld samme dag: Etter noen timers kamp mot stormen oppdager vi en vik. Alle i Treticyns båt hadde tatt seg på land. Vi var så utmattet at vi knapt orket å holde årene. Vi drev ut i åpent hav.

15. (eller kanskje 16.) nov.: Det er ikke lett å si hvor lang tid det har gått siden vi ble kastet på land. Vinden har økt til storm. Svære bølger skyller i land. Båten har blitt kastet enda lenger opp på stranden. Vannet går opp til det stedet der provianten vår ble lagt. Vi er så svake at vi knapt klarer å stå imot vinden.

Vi beslutter å dele oss i tre grupper. En går nordover, den andre sørover, og den tredje blir igjen ved båten og venter.

Tre dager etter: Hele tiden fortsatte stormen. Fedorov er kommet sørfra. Han forteller at den gruppen ikke er langt fra oss. Da snøstormen satte inn, trengte de ned i en fordypning i terrenget. De ryddet den for snø, dekte den med bjelker og satt i grøfta hele tiden. De hadde også vært ute for en fæl ulykke. Båtsmannen hadde funnet en boks med noe flytende, som liknet sprit. Han ville varme seg, drakk og rett etter døde han i fryktelige smerter.

4. januar 1943 (kanskje ikke den 4. — det har ikke lyktes å regne det ut nøyaktig): Av hele mannskapet på «Dekabrist» var det bare fire igjen i live.

Mange ganger gikk vi til livbåten vår. Vi lette etter geværer og patroner under snøen. Båten dugde ikke til noe, den var knust av stormene. Vi

Hytta og skuret i Husdalen i slutten av oktober 1943, omlag tre uker etter at de siste skipbrudne var hentet. Foto av H. Göörwitz i den tyske værtroppen «Svartisen» 1943–44.

prøver å holde oss mest mulig i bevegelse, vi arbeider, drar tømmerstokker til huset, hogger dem opp. En dunk med smør er kastet på land. Nå har dagsrasjonene blitt bedre: om morgenen får alle et flatbrød med smør, om kvelden det samme. Salt har vi ikke brukt siden vi forlot damperen.

Januar 1943: Hver dag går vi på stranda og leter etter noe å spise. Vi har trålt flere kilometer av sørsida. Vi graver i snøen, undersøker hver liten tue. Vi tok oss fram til den nordlige delen av stranda. Der hadde vi hell. Vi fant seks sekker mel og noen dunker med smør. Gleden har ingen grense. Vi laget en kjelke og førte alt hjem.

Mars 1943: Frostene svir ennå, men vi kjenner at våren nærmer seg. Etter en lang polarnatt og halvmørke dager har sola for første gang vist seg. Borodin og Lobanov drog på tokt sørover og noen kilometer fra Korsetovs jordhytte oppdaget de et solid trehus*, og ved siden av det en flatbunnet båt og en liten skipsbåt. Noen dager senere besøkte jeg og Lobanov igjen huset

* Dette er Storstads hytte i Husdalen.

og så oss vel rundt i det. Noen har tilsynelatende bodd her for ikke lenge siden. På bakken ved vinduet ligger det slengt utover ferske hermetikkbokser. Inne i huset fant vi to tønner mel, poser med erter, linser, noen kilo ris, potetmel, bensin og parafin. Den flatbunnede båten gjorde oss særlig glade. Den kan lett ta fire mann. Vi tenkte på å flytte over til det nye huset og forlate den gamle hytta.

Visstnok 25. mars: I dag opplevde vi noe alarmerende. Jeg og Borodin ser et fly vise seg i horisonten. Vi løper og gjemmer oss. Flyet fløy lavt over øya, men la ikke merke til oss.

Lobanov sier han også så flyet, han hadde sett norske kjennemerker. Han hadde viftet til flygeren med en spade, og denne hadde som svar vippet med vingene.

Jeg kan ikke regne ut hvilken dato vi har i dag. I løpet av de siste dagene har vi inspisert den sørlige enden av øya. Der står enda et hus*. Det er det samme som vi så da vi etter at «Dekabrist» hadde gått under, nærmet oss land. Da var det folk der. De ropte til oss. Nå er det tomt.

Kan hende hadde fienden bodd her, eller liksom oss, havarete sovjetiske eller engelske sjøfolk? Kan hende hadde flyet ikke kastet noen vimpel. Kanskje hadde disse menneskene møtt Tretycins båt og sammen med våre kamerater forlatt øya. Hvem kan svare på disse spørsmålene?

Jeg flyttet til det sørlige huset. Reparasjonen av båten nærmer seg slutten, og den lille skipsbåten er alt ferdig. Øya er ennå omgitt av isflak, men isen blir fort brutt opp. Vi ser åpent vann. Snart kan vi dra til havs.

Borodin er svært dårlig, han kan ikke gå. Skjørbuken har ikke unngått meg heller. Tennene er løse og tannkjøttet blør. Lobanov klager på vonde bein. Nataliĉ steller de syke hele døgnet.

Slutten av juli: Våknet av et sterkt bulder. Ras i fjellet? Etter noen minutter gjentok den øredøvende lyden seg. Skudd fra kanon! Jeg kom så vidt opp og gikk bort til vinduet. Like ved stranda vugger en ubåt i krapp sjø, det tyske flagget er klart synlig. Et tredje skudd hørtes. Jeg hadde skipsdokumentene på meg. Jeg brenner dem.

I dagboken forteller kaptein Buljaev videre at en båt ble rodd i land fra ubåten, og at han ble tatt ombord. Deretter gikk ubåten til hytta hvor de tre andre var og hentet ombord dem. Disse tre ble sendt i land igjen etter å ha blitt forhørt. Kapteinen ble tatt med til Norge og plassert i et lasarett fordi han var så syk. Senere ble han overført til en fangeleir.

Beljaev døde i Russland i 1952.

* Hytta på Koefoedodden.

Tyskernes redning av de overlevende fra D/S «Dekabrist»

*Av Franz Selinger**

Den 1. mai 1943 var et fly av typen Heinkel He 111 fra værobservasjonsveiten i Banak i Porsangerfjorden på sin daglige tur til Spitsbergen. Det ble ført av R. Schütze. Den dagen fulgte ikke flyet den daglige ruten over Bjørnøya, men fløy lengre øst over Hopen. Der fikk piloten se noe som rørte seg. Han gikk lavere og kunne tydelig se at det var et menneske som vinket. Det virket som mannen var i nød, eller kunne det være en narremanøver fra en fiendtlig værstasjon som var blitt opprettet der om vinteren?

Noen dager senere fløy igjen et av værflyene over Hopen og nå vinket tre mennesker til flyet fra stranden ved Hermansenskarret. Like ved var det en nedsnedd hytte. Nå syntes det å være klart at det var skipbrudne. En av flybesetningen mente også å ha sett en kvinne. Flyene var ofte og kastet ned proviant til de skipsbrudne.

Til Banak var det i juli kommet et spesialfly. Dette flyet styrtet 26. august 1943, og loggboken gikk tapt. Men det synes klart at Schütze må ha landet på Hopen den 23. august på stranden på Koefoedodden for å forberede en redningsaksjon med dette fly. Beljaev beretter også at han den datoen så et fly som fløy lavt over Hopen. Spor av flyet ble også sett av tyskerne i 1945.

Den tyske marinekommando besluttet å forsøke en redning. Den 23. juli fikk ubåten U-703 ordren: «Gå med økt hastighet mot sydspissen av Hopen. Videre ordre følger».

Heinz Schlott, vaktoffiser på U-703, beretter 40 år senere:

Det var stor undring ombord helt til neste dag da vi fikk ordren: «Undersøk hytte med tre menn på Hopen. Hvis skipbrudne, ta ombord; hvis fiendtlig stasjon, ødelegg».

Nær Hopen melder utkikken om en hytte på Koefoedodden. Noen skudd fra maskingeværet avfyres, men alt er stille. Jeg får med meg tre mann og drar inn til hytta etter å ha fått formaning om all mulig forsiktighet av kommandanten. Hytta er tom, bare råtne tepper, ødelagt geværammunisjon og en norsk avis fra 1923 ligger strødd omkring.

* Originalmanuskriptet heter: «Letzte Zuflucht auf Hopen 1942—43». Dette er oversatt av Astrid Myhre. Fordi vi fikk tilsendt beretningene av skipslegen og kapteinen ombord i «Dekabrist» har vi forkortet dette manuskriptet. Originalmanuskriptet og de russiske artikler er gitt til Norsk Polarinstitutt.

U-703 går videre nordover til neste, en noe større hytte i Husdalen. Etter noen kanonskudd kommer et menneske tilsyne på hyttetaket og vifter med armene.

Igjen går vi i land og inn i hytta med trukne pistoler. Mannen står redd med hevede armer midt i rommet, legger en pekefinger mot tinningsen som til avtrekk og sier: «Bli, bli». Jeg rister på hodet og rekker ham sigaretter. Han tar i mot. De er North State, som får ham til å spørre: «English?» Jeg svarer: «Deutsch». Han forstår og sier: «Germanski». Det er altså en russer.

Ansiktet hans, som nesten er gjengrodd av skjegg, virker uttært, hulkinnet med framstående kinnben. De lyseblå øynene ser åpent på oss og han vekker sympati. Klærne er i filler, støvlene sprukne. Etter litt famling viser det seg at han forstår og snakker engelsk tålig bra. Foran oss står kaptein Beljaev fra dampskipet «Dekabrist».

Russeren forteller at lenger nord er det tre overlevende til. Han holder opp to fingre og sier «man», og så en finger og sier «woman». Først tror jeg at jeg misforstår, men han gjentar. Det er virkelig en kvinne der, en «miss doctor».

Kapteinen hadde fremdeles sprit og fyrstikker i hytta. En sekk med påtrykk «Manitoba» var halv av mel. I en glassballong var det smeltet fett. Han hadde sekstant og kompass, men ingen kart. Han hadde forskjellige våpen, men bare noen få patroner i geværet. Han teller igjen på fingrene til 7 eller 8 og sier: «Bli, bli», og ved tegn forklarer han «isbjørn». Rundt hytta ligger rester av pels og mange bein. Han peker på en kalender på 22. juli og spør: «Today?». Tre dager feil.

Vi går videre nordover til en tredje hytte i Hermansensskaret. På nytt noen skudd. De tre kommer straks tilsyne. Kapteinen deres roper noe til dem gjennom en megafon på russisk. De kaster noen eiendeler i en liten båt og ror mot oss. Ombord kommer en mann på omtrent 50 år, mager, syk og svekket. Kvinnen omtrent 40 år, liten, kloke øyne og tufsete hår. En ung kraftig mann med asiatiske trekk. De har pelsluer og er inntullet i filler.

Plutselig vibrerer U-703, rykker til og så sitter vi på grunn. Strøm men har satt oss opp på en sandbanke. Etter en del arbeid kommer vi flott og ut av den fortvilede situasjon.

I båten til russerne ror jeg og en mann i land for å inspisere hytta. Den er skrøpelig. Der er en ovn, en stor porsjon mel, fett, sprit og mange fillete klær.

Kommandanten beslutter etter en kort rådslagning bare å ta med

kapteinen. De tre andre må bli igjen på grunn av videre oppdrag. Spent betrakter vi russerne mens de mottar beskjeden. De mottar den med likegyldighet. De får hermetikk, sjokolade, rom, vitaminer, sigaretter, fyrstikker, bandasjer og andre hjelpemidler.

Så ror de tilbake, ikke helt uten håp om at vi vil hente dem senere. Dette håp bygger på våre vage løfter som vi selv egentlig ikke tror på, men som vi gir i vår skamfølelse over å måtte overlate dem til deres egen skjebne.

U-703 går sørover på oppdrag. Vi legger ut en værbøye 100 sjømil nord for Murmansk. Etter at kaptein Beljaev har dusjet og barbert seg og fått god kost noen dager, virker han mye friskere. Han er en vennlig passasjer selv om han hele tiden er under bevoktning. Hans hilsen «borushi» lyder enda i mine ører. Han gir bare sparsomme og forsiktede svar på våre spørsmål om overvintringen, om kameratene som døde en etter en, og om hvorfor han bodde bevæpnet og alene. Det var tydeligvis latent spenning mellom ham og de andre.

Det syntes ikke å fremkalle noen redsel hos Beljaev at vi stadig måtte dykke på grunn av sterk luftovervåking utenfor Beljusha Buba, det Sovjetiske støttepunkt på Novaja Semljas sydligste øy. Heller ikke detoneringen av våre egne torpedoer under senkingen av et vaktskip i Kostin-Schar, den påfølgende forfølgelsen og et dusin vannbomber så ut til å skape angst hos ham.

I Narvik den 3. august ble han ført til en fangeleir. To uker senere er U-703 igjen på tokt med oppdrag i den østlige del av Barentshavet. Etter mer enn seks uker i sjøen får de ordren: «Hent restbesetningen på Hopen. Ubåtsjefen.» Fire timer senere: «Luftspeiding 1.10. observerte to menn ved midterste hytte. La ingen bli tilbake. Ubåtsjefen.»

Den 7. oktober går U-703 sørover langs østkysten av Hopen. Ved hytta i Hermansenskarret ble det skutt med kanon. Intet å se. Ved hytta i Husdalen ble det også skutt. To av russerne kom ut og vinket, men de kom ikke ut til ubåten. Løytnant Schlott forteller videre:

Da jeg kommer i land i gummibåten vår sammen med en mann, ser jeg den lille båten til de skipbrudne som vrak. De to i hytta, kvinnen og den eldre mannen, ser ut som forrige gang. I hytta er det fremdeles muligheter for fyring, fett og mel.

Det er vanskelig å gjøre seg forstått. Ved hjelp av tegnspråk får vi vite at den yngre mannen fremdeles skal være i nord-hytta, der vi nettopp så tydelig ga oss tilkjenne.

*Den russiske minnestein over de omkomne fra D/S «Dekabrist» på stranden på Hopen.
Foto O. Søreide.*

De to russerne hjelper til med å skyve gummibåten gjennom den sterke brenningen, og kommer etter en halv time for annen gang ombord i U-703, som snur og går tilbake til nordhytta. Ordren lød: «La ingen bli tilbake».

Der inne i hytta er det nesten mørkt, luften råkald. Først etter en stund finner vi russeren. Han ligger fullstendig avkrefet under et virvar av tepper og klær, sammenkrøpet som en død. Pulsen er svak.

Først står vi rådløse. Så tenner vi i ovnen. Hytta fylles med sviende røyk. Vi setter dør og vinduslemmer opp, røyken trekker vekk og ilden brenner. Vi legger ved i ovnen og det blir varmere.

Vi trekker mannen bort til ovnen og støtter opp ryggen hans med tepper. En slurk rom ville gjort han godt, men vi har ikke noe. Jeg tenner en sigarett og stikker den mellom leppene hans. Han tar grådige drag. I en jerngryte smelter vi sne og is til vann, han drikker litt. Etter en time livner han noe til. Hva nå? Med to kluter i hendene signaliserer jeg situasjonen til U-703. Svaret ble: «Vurder situasjonen selv».

Etter å ha vært tre timer i land bærer vi den skipbrudne til gummibåten, skyver den ut i brenningen, som øker, ogror alt vi makter, men brenningen kaster båten tilbake på stranden. Fem-seks ganger forsøker

vi. Russeren ligger hjelpeløs i det kalde vannet som skvalper inn. Vi er alle gjennomvåte, frosne, utmattede og må stadig legge inn lengre pauser mellom forsøkene. Fra U-703 kan det ikke komme hjelp, de kan jo ikke svømme. Endelig, sent på ettermiddagen, lykkes vi i et fortvilet forsøk på å bryte gjennom brenningen. U-703 har våget seg helt inn til stranden. Vi blir trukket ombord. Kommandanten, en mann av få ord — sier bare: «Det var hardt».

De to russerne står og ser på når den syke bringes innover i båten. De blir gjenstand for opprørte blikk og hissige forbannelser fordi de har latt kameraten sin bli liggende igjen alene i hytta. «Miss doctor» blir tilkalt for å hjelpe sin landsmann. Vi har ikke kunnet fastslå om hun er lege eller sykepleierske eller ingen av delene.

Samme dag som de skipbrudne ble reddet ombord i ubåten dør den russeren som sist ble hentet tross alle bestrebelse for å redde ham. Dagen etter blir han begravet på sjømannsvis.

Den 9. oktober 1943 anløper U-703 Harstad hvor de to reddede russere blir overført til fangeleir. Ved avskjeden faller skipslege Natalic underoffiser Wortmann om halsen som takk for redningen. Wortmann rykker forskrekket unna og blir senere ertet for dette. Et år senere blir Nordsjøen en våt grav for Wortmann og resten av besetningen på U-703.

Livbåten til «Dekabrist» ble funnet enten av U-703 eller senere av U-354. Lederen for den tyske værstasjonen «Helhus» på Hopen fant restene som var igjen av de ihjelfrosne russerne i 1945. De rakk ikke å begrave dem. Den norske besetningen på Hopen Radio har utført begravelsen senere.

Litteratur

- Henkels, Walter 1978: Eismeerpatrouille, ECON-Verlag, Düsseldorf.
- Rohwer, J. & Hummelchen, G. 1968: Chronik des Seekrieges 1939—1945, Gerhard Stalling Verlag, Oldenburg.
- Schwerdtfeger, W. & Selinger, F. 1982: Wetterflieger in der Arktis 1940—1944. Motorbuch-Verlag, Stuttgart.
- Krigsdagbøker til Marine-Gruppen-Kommandos Nord, sjefen for Der Unterseeboote Nordmeer, Unterseeboote U-703 und U-354, sjefen for Wetterdienstes der Luftwaffe, Der Wettertrupps «Svartisen» 1943—44 og «Helhus» 1944—45 og Der Luftflotte 5 Norwegen.

Radioaktivt nedfall fra Arktis

Av Johan Baarli

Den 10. august 1987 ble det ved Statens institutt for strålehygiene registrert økende mengder av radioaktive stoffer i luften over Oslo. Analysene viste at de radioaktive stoffene vesentlig besto av isotopen Jod 131. Andre isotoper ble funnet i mindre mengder.

Analysene av isotopene Jod 131 og Tellur 132 målt på bakkenivå ved Statens institutt for strålehygiene, viser følgende aktivitetskonsentrasjoner. Mengdene er angitt i mikrobecquerel*.

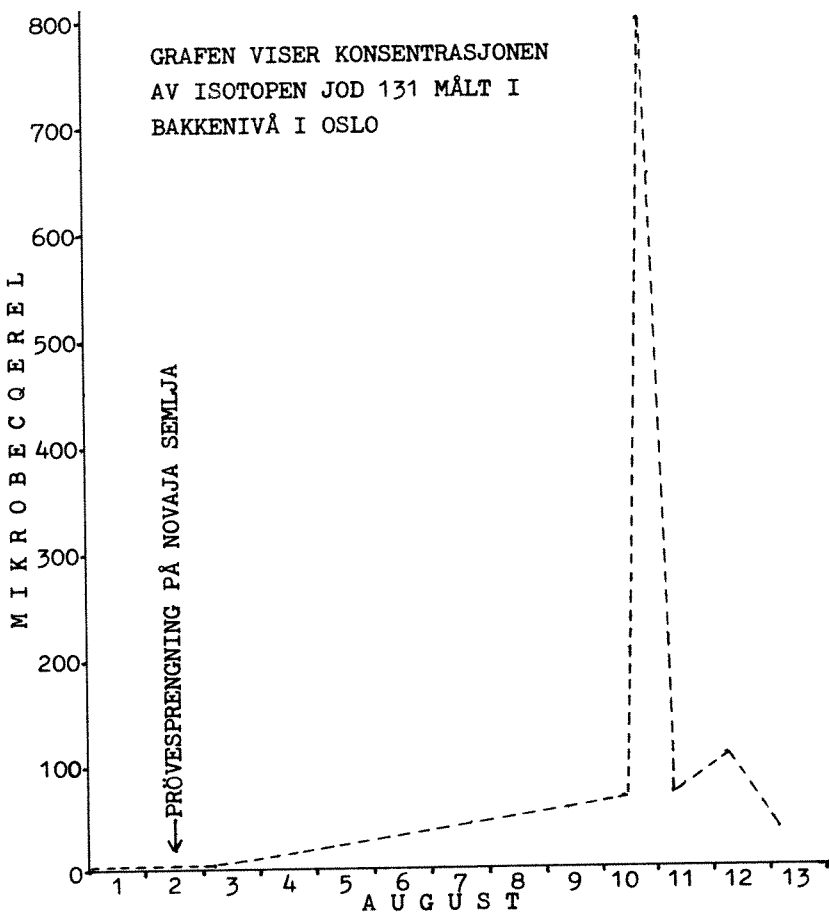
		Jod 131	Tellur 132
27. juli	kl 1400—	<1	<1
3. august	kl 0950—	65	8
10. august	kl 0900—	800	90
10. august	kl 2000—	70	<20
11. august	kl 0815—	110	<10
12. august	kl 0820—	40	<10
3. august	kl 0950		
10. august	kl 0900		
10. august	kl 2000		
11. august	kl 0815		
12. august	kl 0820		
13. august	kl 0820		

Tilsvarende målinger er utført i Finland, Sverige, Danmark, Vest-Tyskland og Storbritannia. Målingene viste de høyeste konsentrasjoner i de nordlige deler av Sverige og Finland. En måling foretatt i Tromsø i tiden 3. til 10. august viste 310 mikrobecquerel for Jod 131, i samme tidsrom i Oslo viste målingene 65.

Beregninger av luftstrømmene i det aktuelle tidsrom er utført av Meteorologisk institutt, og viser at de har kommet fra nordøst, altså fra områdene Kolahalvøya og Novaja Zemlja. Sammensetningen av de radioaktive stoffene viser at utslippet høyst sannsynlig stammer fra en reaktor eller en prøvesprengning. Fra Norsar på Kjeller er det opplyst at det den 2. august ble foretatt en sovjetisk prøvesprengning på Novaja Zemlja.

Konklusjonen må være at de radioaktive stoffene høyst sannsynlig kommer fra prøvesprengningen på Novaja Zemlja 2. august. Vindene har

* 1 becquerel = en desintegrasjon pr. sek.); en spaltning av ett atom pr. sek.
1 becquerel = 1000 mikrobecquerel.

så ført dem i sørvestlig retning nedover i Europa. Da Skandinavia ligger nærmest, har mest havnet her. En annen mulighet er at de kan ha kommet fra et kjernekraftverk på Kolahalvøya hvor det finnes minst ett slikt kraftverk. En tredje mulighet er utslipp fra en reaktor ombord i en av de reaktordrevne fartøyer som har base på Kola.

Mengdene som er målt av det radioaktive nedfall, anses helt ubetydelige i helsemessig sammenheng.

Atmosfærens ozon. Historikk og aktuell debatt

Av Søren H.H. Larsen

Innledning

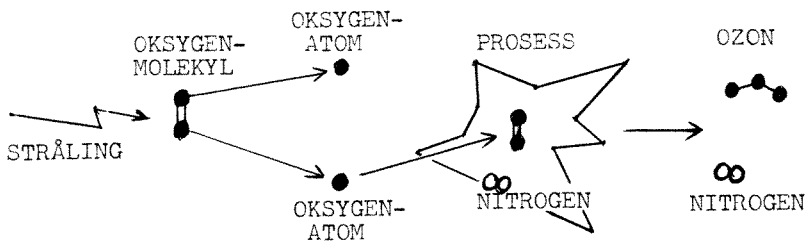
Over oss, i høyder fra 15 til 35 kilometer, svever det meste av atmosfærens ozon. Det er en usynlig gass som opptrer i meget beskjedne mengder, den opptar en milliondel av atmosfærevolumet, men gjør likevel atmosfæren så å si ugjennomtrengelig for solens ultrafiolette stråling. Den ligger der som et beskyttende lag.

Ozon har bestandig vært en del av vår atmosfære. Men i jordens geologiske oldtid, 400 millioner år tilbake, var det meget sparsomt med ozon og det var lite oksygen. Da landplantene begynte å utvikle seg, fikk atmosfæren for alvor tilgang på oksygen. Oksygen er et biprodukt i plantenes fotosyntese, en prosess som omdanner karbondioksid og vann til næringsstoffer ved hjelp av solenergi (stråling), og av oksygen blir ozon dannet, også ved hjelp av solenergi.

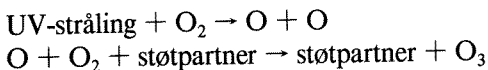
Ozonproduksjon

Ozonmolekylet har tre oksygenatomer som er bundet sammen. Ozonet dannes ved støtprosesser hvor frie atomer av oksygen støter sammen med molekyler av oksygen. For at prosessen skal lykkes må en «støtpartner» være med. Det kan være et nitrogenmolekyl.

I luften finner man de toatomige oksygenmolekylene overalt, men atomer av oksygen må skaffes tilveie. Det er det den energirike strålingen fra solen som greier. Den spalter molekyler av oksygen i to og vi får frie atomer som blir råstoffet til ozonproduksjonen. Og ozonen som dannes gjør luften ugjennomtrengelig for energirik stråling. Strålingen danner sin egen barriere. I Fig. 1 er ozonproduksjonen illustrert.

Produksjonen kan også beskrives ved kjemiske likninger:

Produksjonen foregår uavbrutt, og vi kan ikke påvirke den på noen måte. Den gir størst utbytte i 35 til 40 kilometers høyde og over tropiske strøk. Man har regnet ut at hele den globale beholdning av ozon kan produseres i løpet av ti dager.

Ozonobservasjoner

I atmosfæren er det hele tiden ozon. Noe produseres, noe lagres for en tid og flyttes på, og noe må ødelegges eller brytes ned. Nedbrytningen skjer ved stråling og ved kjemiske reaksjoner. Det er rimelig å tenke seg at ozonmengden i atmosfæren over en fast målestasjon vil variere. Dette er da også hva man finner.

Professor G.M.B. Dobson fra Oxford var den som tok initiativet til systematiske målinger av ozonmengden i atmosfæren. I 1920-årene plasserte han fem spektrografer, alle konstruert og bygget av ham selv, på strategiske punkter, fra Abisko i Nord-Sverige til Arosa i Sveits i syd. Å måle ozonmengden nøyaktig er ingen enkel sak. Intensiteten av strålingen er liten. Men prinsippet er å registrere intensiteten av solens ultrafiolette stråling ved bakken. Er strålingen meget svak så betyr det at atmosfæren har mye ozon, strålingen har passert et tykt ozonsjikt. Er strålingen ikke fullt så svak, da har strålingen passert et tynt ozonsjikt.

Resultatene fra disse første synoptiske observasjonene var overraskende. Ozonmengdens variasjon gjennom året over en fast stasjon viste en økning gjennom vinter og vår og nådde en kulminasjon i april for så å gå mot små

verdier sommer og høst. Langt nord var den årlige gang i ozonverdien meget markert med høy maksimumverdi og store variasjoner fra dag til dag. Lenger syd var det ikke så stor forskjell på sommer- og vinterverdiene og den gjennomsnittlige årsverdi var mindre. I og med at det er solen som står for produksjonen av ozonen var selvsagt disse resultatene overraskende.

Dobson skjønte at nettverket av observasjonsposter for ozon måtte utvides. Det var behov for mer informasjon om den regionale fordeling og om ozonens høydefordeling og transport. Etterhvert fikk man det, og Dobson bidrog selv i utviklingen ved å konstruere og bygge prototypen til «Dobsoninstrumentet», et spektrofotometer. Det ble tatt i bruk i begynnelsen av 1930-årene, og benyttes ennå i dag som standardinstrument i det globale nettverk. På denne tiden utviklet man de første fotokjemiske teoriene (Chapman) for ozonens dannelse og nedbrytning. Ozonmålingene ble sammenholdt med målingene av trykk, temperatur, fuktighet og vindsystemer. Etterhvert fant man holdepunkter for at hovedkilden for ozondannelsen ligger over de tropiske områder. Luftmassen her, med nyprodusert ozon, føres med i mektige luftstrømmer mot høyere breddegrader. I de tempererte og polare områder trekker strømsystemene dypere ned i atmosfæren. Her er ozonen bedre beskyttet mot spalting av stråling, og den tåler forflytning. Man har en global transport av varm ozonrik luft mot polare områder. Men transporten er ikke like merkbar hele året, det er vinterstid den har størst effekt og da merker man den ved økning i ozonmengden og stigning i temperaturen i de høyere luftlag.

Vinteren 1951-52 ble de første ozonmålingene i arktiske strøk gjennom polarnatten utført på Spitsbergen av forfatteren. Observasjonene her ga den forventede årlige gang i ozonverdiene med opptil 60% økning fra desember til mars. Men da Dobson fikk de første observasjonene fra Halley Bay i Antarktis (Evans) i 1956 ble han igjen konfrontert med overraskende forhold. Ozonmengden økte ikke slik man hadde ventet, den lå mer enn 30% under forventet verdi vinterstid. Langt ut på vårparten kom en delig økningen. Dobson antok at utskiftingen av luftmassene mellom Antarktis og de tropiske strøk blir hindret så lenge den kalde virvlingen av luftmassene over det antarktiske kontinent holder stand. Men på slutten av våren, d.v.s. i oktober, bryter virvelen sammen og ozonrik luft strømmer til.

Ozonen er et interessant meteorologisk element som etterhvert anses til stor forskningsaktivitet. Nye observasjonsteknikker kom i bruk. Ozonens vertikale fordeling ble observert både fra bakke og fra ballong- og rakettbårne måleinstrumenter. I slutten av 1960-årene ble satellittene tatt i

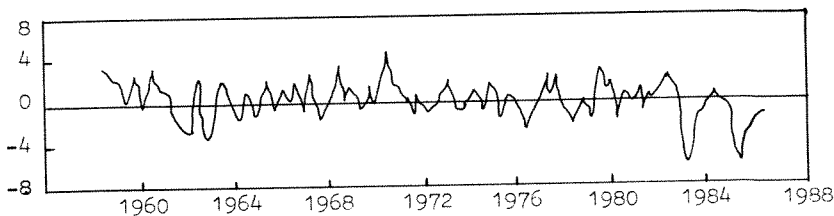

Fig. 2. Prosent avvik fra middelverdien av den totale ozonmengden i atmosfæren målt med bakkeinstrumenter i årene 1958 til 1987. Bunnivå i 1983 og 1985.

bruk. Samtidig fulgte man opp i det teoretiske arbeidet med anvendelse av matematiske atmosfæremodeller og slike modellberegninger er blitt meget aktuelle i den senere tids miljøverndebatt.

Ozon, miljø og forurensning

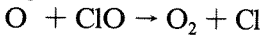
Som tidligere nevnt eksisterer det en dynamisk balanse mellom produksjon og nedbrytning av ozon i atmosfæren. Den globale ozonmengden synes imidlertid å variere. Balansen forskyves mot mindre ozon i *en* periode og mot mer i den påfølgende. I Fig. 2 er det vist hvordan den globale ozonmengden varierer slik det er observert. Resultatet som her er vist er basert på målinger i det globale nettverk av Dobsoninstrumenter, der Norge også bidrar.

Inntil slutten av 1960-årene mente man at nedbrytningen av ozonen ble bestemt av kjemiske reaksjoner mellom ozon og naturlige reaktanser som NO, NO₂, HO, HO₂ og andre, samt stråling. Men slik er ikke oppfatningen nå, og det som for tiden preger debatten omkring miljø og ozon er klor-fluor-karbonenes innvirkning. Og det som virkelig ansporet til debatt var igjen ozonmengdens uventede variasjon over det antarktiske kontinent.

Oppdagelsen av «ozonhullet» (Farman) fikk stor oppmerksomhet over alt i media. Hvordan «ozonhullet» registreres av et Dobsoninstrument i Syowa, en japansk observasjonspost på 69° S, er vist i Fig. 3. Ozonmengden er her angitt som tykkelsen av «ozonlaget» angitt i «Dobsonenheter». Ozonlaget er et begrep. Man kan forklare det på følgende måte: Man tenker seg et langt rør plassert på bakken som rekker til atmosfærens «topp», la oss si 40 km, hvor bare en tusendels atmosfære er igjen over. Røret lukkes med et friksjonsløst stempel og legges ned langs bakken. Luften utenfor stempelet trykker luften i røret sammen og vi får hele

atmosfæresøylen presset sammen. Søylen lengde blir 8 km og har konstant trykk på en atmosfære. I denne søylen ligger ozonen samlet i et sjikt som er 3 til 4 millimeter tykt eller 300 til 400 Dobsonenheter (D.U.). Dette er ozonlaget, og tykkelsen representerer ozonmengden.

Fenomenet i Antarktis, ozonfortynningen gjennom vinter og vår, er ikke fullt forstått, men man tror at de spesielle forhold over Antarktis, hvor luftmassene ligger isolert i lengre tid uten mulighet til utskiftning, er spesielt sårbare for fotokjemiske reaksjoner. Hvis fritt klor, Cl, forekommer vil dette reagere med ozon i en katalytisk prosess som kan beskrives slik:

Vi ser at kloreten kommer like helt ut av syklusen. Men syklusen kan brytes bl.a. av metan, CH₄, som reagerer med klor. Det er klor-fluor-karbon (Cl₃FC) som bringer kloreten opp i stratosfæren der ozonen befinner seg. Her vil strålingen klare å spalte de bestandige klor-fluor-karbonene i Cl₂FC og fritt klor, Cl.

Man har påvist klor-fluor-karboner i stratosfæren og forekomsten må skyldes menneskelig utslipp (av antropogene stoffer). Man har også, med stor møyse, påvist ClO, reaksjonsproduktet fra reaksjonen mellom klor og ozon.

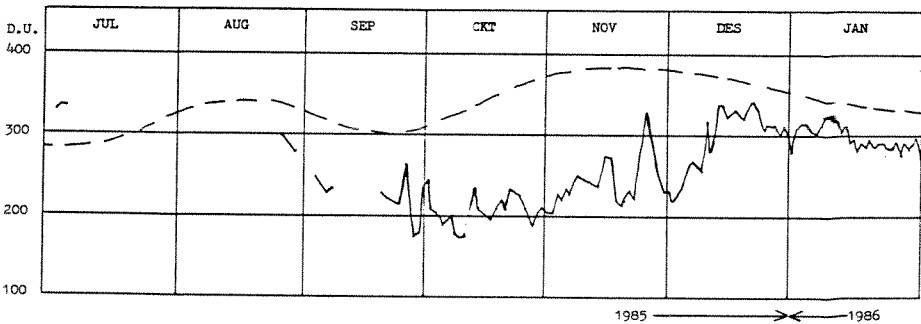

Fig. 3. Streket linje viser 20-årsmidlet 1961–1980 av ozonmengden målt i Dobsonenheter (D.U.) med bakkeinstrumenter ved den japanske stasjon Syowa i Antarktis. Heltrukket linje viser de målte verdier i tiden juli 1985 til januar 1986. Åpne partier angir manglende målinger. Vi ser de store avvik fra normalen i disse månedene. For september, oktober og november er verdiene henholdsvis 25, 39 og 34 prosent mindre enn normalt.

Fenomenet over Antarktis har utviklet seg siden 1979, og det foreløpige bunnår er 1985. Det som skjer er vist i Fig. 3. I oktober 1985 var middelverdien av ozonmengden nesten 40% under en 20-års normal. I løpet av november og desember er man så tilbake til normale verdier igjen. Noe tilsvarende har man ikke observert i Arktis, Longyearbyen, Tromsø eller Oslo. Utskiftningen av luftmassene skjer flere ganger i løpet av en vinter og gir store fluktuasjoner i ozonverdien. Men til sist kommer den endelige nedbrytningen av vinterregimet og den siste og mest markerte stigning i ozonverdien. De store variasjonene gjør det vanskelig å finne noen ensidig trend her nord. Prognoser basert på modellberegninger går ut på at vi vil få en minskning på grunn av de antropogene utslipp som allerede er gjort. Påvisningen av ozonnedbrytende stoffer i stratosfæren er et alvorlig varsku som tilsier reduksjon av utslipp av skadelige antropogene stoffer. Men samfunnet må ha tid på seg til en omstilling. De bestandige stoffene har fått en stor utbredelse fordi de har bedret miljøet her nede. Det er kanskje derfor de politiske myndigheter mener man må dramatisere, men det kan slå tilbake. Man har lett for å se det hele i et galt perspektiv. Om man f.eks. plasserte «ozonhullet» over Oslo, med Oslo i kanten av hullet, så ville den effektive dose av UV-stråling øke med 25% på årsbasis. Om man under normale forhold flyttet fra Oslo og bosatte seg i Hannover, vil økningen, på årsbasis, av UV-strålingen også bli 25%. Dette er tall som er kommet ut med basis i ozondata fra Syowa 1985. Beregningene er utført av Dahlbækk, det biologiske virkningspektrum er produsert av T. Henriksen og ozondata er skaffet tilveie av forfatteren.

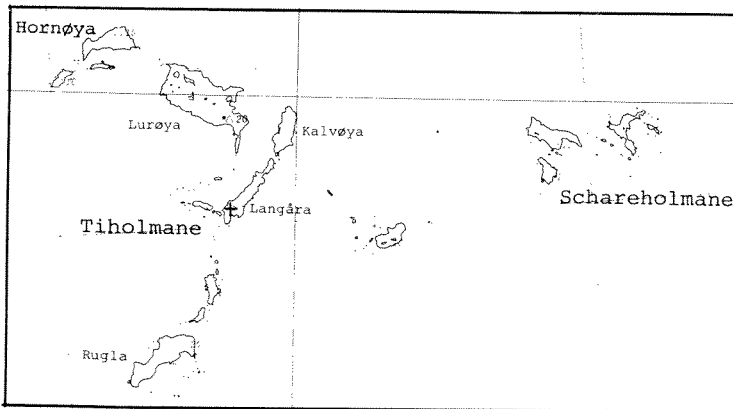
Russeruinene på Tiholmane

Av Kåre M. Bratlien

I midten av august 1967 gikk noen få mann fra Norsk Polarinstitutt i land på det som i dag heter Tiholmane for å sette opp varder. Holmene skulle kartlegges nøyere. Tiholmane er en gruppe små øyer som er en del av Tusenøyane, og ligger ensomt til langt ute i Storfjorden. Fra holmene kan vi se Spitsbergen i godt vær, og i nord ser vi Edgeøya.

Holmene rager ikke mer enn omlag 10 meter over havet og består av basalt. Som ventet fant vi en del fugl der ute. Måker dominerte, men der var mye ærfugl, noen tyvjo og gjess. Vegetasjonen var sparsom og besto for det meste av mose. På enkelte flater var det et sammenhengende grønt mose-teppe.

Vi ble litt forbauset da vi på Kalvøya og Lurøya fant reinsdyrhorn, og det så ikke ut til at de var gamle heller. Rester av reineksekrementer fant vi også, og dette viste jo tydelig at det ikke kunne ha vært så lenge siden reinen hadde besøkt øyene. Selv om sopp- og bakterieveksten her ute sikkert er langsom, forsvinner jo ekskrementene etter noen få år. Hva hadde så reinen

Kart over Tiholmane med inntegnet ruinene av russehusene.

her ute på disse forblåste holmene å gjøre? Beitelandet er lite og vegetasjonen så sparsom at det ikke kan ha vært noe blivende sted for en eller flere reinsdyr. Forklaringen kan ikke være noen annen enn at en eller flere rein har kommet ut på dravis og blitt ført til havs. Deretter har de så klart å redde seg i land her hvor de må ha ført en mager tilværelse til de igjen har forsøkt å ta veien over isen til land. Muligheten for å nå dit må ha vært minimal.

Enda mer forbauset ble vi da vi kom sør på Langåra. Her fant vi rester etter tre hus. Vi forsto straks at det måtte være rester etter hus som russiske fangstmenn hadde bygd for lenge siden mens det var godt med hvalross på disse trakter. Vi så imidlertid ingen ting til disse dyrene. Av de tre husene var bare de nederste stokklagene igjen. Dette er trolig de største og best bevarte rester av russehus på Svalbard. De husrester som sto igjen etter at russerne forlot Svalbard er på de fleste steder forlenget råtnet bort eller brukt til ved av norske fangstfolk. Det er nok den isolerte beliggenheten og det vanskelige farvannet som har gjort at øyene har vært minimalt besøkt.

De tre husene lå på rekke. Fra stranda og opp var det omlag 50 meter. Foran husene var det flere steinrøyser lagt opp av mennesker. Dette kunne være graver eller røyser for å støtte opp kors. Russerne hadde sine religiøse skikker med seg hit opp i isødet, og rester etter de såkalte russekors finner vi mange steder på Svalbard.

Restene som idag står igjen av russehusene.

Steinrøysene kan russerne ha laget for å støtte opp korsene, eller de kan være grave.

Hustuftene lå på vestsida av Langåra, der var øya flat og lett tilgjengelig. Foran husene var det en bra plass for landstigning på en liten sandstrand som var godt beskyttet mot brenning fra alle kanter. I sundet mellom øyene var det kraftig strøm. Vi fant også noen tregjenstander som var laget av dem som hadde bodd der.

Da jeg sto oppe på øya og så meg rundt, tenkte jeg litt over hvilken tilværelse disse russiske fangstmennene må ha hatt her ute i havet. I nordøst så jeg noen små øyer, Shareholmane. I sør-sørvest kunne jeg såvidt skimte Håøya, som nå har fått navn etter Kulstad, Kuldstadholmane. Han fortjener det etter den historien han måtte gjennom (Kulstad 1871). Ellers skimter vi Edgeøya i nord.

Til disse små øyene hadde det i sin tid kommet ei lodje fra Russland med en del fangstmenn, som ble satt i land med proviant og materialer til tre hus. Øyene var i eldre tider meget gode fangstplasser for hvalross. På sensommeren og utover høsten når det var lite is, kunne store flokker av hvalross gå på land. De ble da stukket ned i fjæra. Når det var is, kunne man også gjøre god fangst på isen, men det er meget strømhårdt og vanskelig å fange med robåt her. Den enkleste fangstmetoden var nok å vente til hvalrossen krøp på land. Store mengder hvalrossknokler som vi så rundt på øyene,

vidnet om at det var mange dyr som hadde måttet bøte med livet her. Men for fangstmennene må det nok ha vært langsomt i mørketiden når det ikke var noen fangst, og havet sto på med all sin makt.

Vi vet ikke når disse husene ble bygd og i hvor mange år de har vært i bruk. Men etter at jeg kom hjem ble jeg klar over at det var disse husene styrmann Skare brukte da han ufrivillig måtte overvintre i 1834 (Lønø 1972). Sammen med fire mann drev styrmann Skare (Shareholmane er oppkalt etter ham) fangst på hvalross i drivisen, da de mistet kontakten med skuta. De kom til Tiholmane og fant «tre russehus som var svært falleferdige og fulle av is». De hugget isen ut av det ene huset og bodde der fra oktober 1834 til juni 1835. De to andre husene rev de ned for å bruke dem til brensel om vinteren. De restene som står igjen av to av husene, er det som Skare levnet. En av mennene døde 27. desember, og den ene av steinhaugene foran husene kan derfor være hans grav.

Det eneste vi sikkert kan slutte oss til av Skares beretning er at husene er fra tiden før 1834. Ettersom Skare nevner at de var i svært dårlig forfatning, ville jeg tro at de er fra slutten av 1700-tallet. Det var meget gode muligheter for fangst av hvalross på og rundt Tusenøyane den gang.

Summary

Remains of three cabins built by Russian trappers may still be seen on Langåra, one of the small islands in the Tusenøyane group. Nobody knows when they were built, but they were in a bad shape when five Norwegian trappers were forced to winter on the island i. 1834–35.

Litteratur

- Kulstad, J. 1871: Beretning om min Reise til Spitsbergen i Aaret 1853. Tromsø. Beretningen er også trykt i Polarboken 1969—70.
- Lønø, O. 1972: Norske fangstmenns overvintringer. Del I, 1795 til 1892. Polarboken 1971—72.

Isfjord Fyr og Radio 55 år — 1933-1988

Av Kåre Bratlien, Jostein Rønneberg og Trygve Øwre

Forhistorie. Finneset 1911–1930

Rundt år 1900 økte den norske og utenlandske aktiviteten ved Svalbard slik at det ble behov for en telegrafstasjon der.

Det første forsøket på storhvalfangst fant sted i 1890. Fra 1903 var det årlige ekspedisjoner fram til 1912. På Finneset i Grøn fjorden ble det bygget en landstasjon i 1905. Navnet Finneset har sin opprinnelse i at det var fint å lande hval der og en god havn.

I 1896 begynte også den moderne turisttrafikk med store båter som besøkte Spitsbergen om sommeren. I 1906 gikk de første kullaster til Norge, og i 1916 ble Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S etablert.

I 1911 opprettet derfor den norske stat Den Norske Trådløse Telegrafstasjon på Finneset. Den benyttet husene på hvalstasjonen, som året etter ble nedlagt. Dette var den første telegrafstasjon i Arktis.

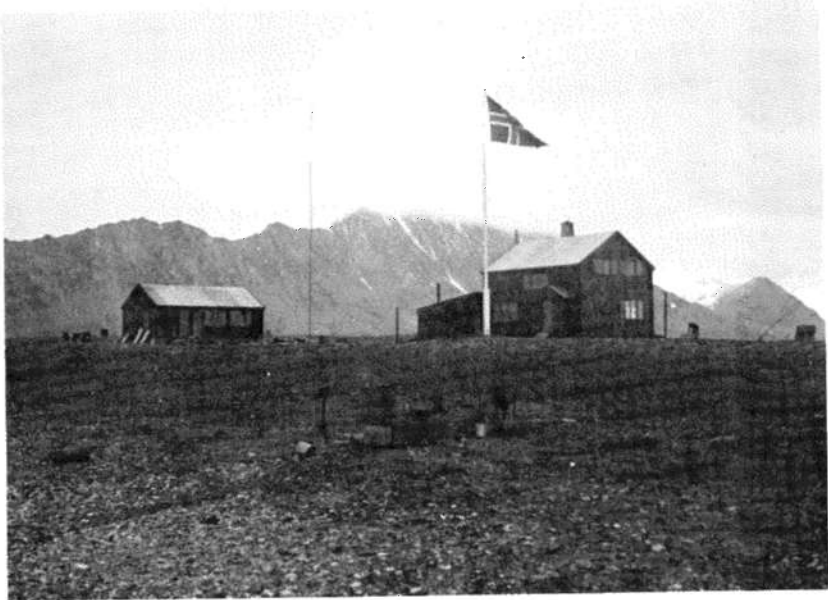
Fra 19. september 1925 ble det offisielle navnet forandret til Svalbard Radio. Stasjonen på Finneset var av stor betydning for båttrafikken der nord i den lyse sommertiden, og i mørketiden den eneste forbindelse gruvene hadde med Norge. Stasjonen utførte også regelmessige meteorologiske observasjoner i alle disse årene.

Longyearbyen 1930–1933

Høsten 1930 ble hele stasjonen flyttet fra Finneset til Longyearbyen. Samtidig ble også de meteorologiske observasjonene overført dit (og fortsatt utført der til 1. september 1934).

Isfjord Radio og Fyr bygges 1933

I 1920-årene kom det fram flere krav om bedre dekning av innseilingen til Isfjorden. Foruten gravedriften i Adventdalen var russerne kommet sterkt inn i bildet med sine gruver. Grumant var i drift 1919 til 1926 og ble

Radiostasjonen på Kapp Linné 1933. Foto Norsk Polarinstitutt.

gjenåpnet i 1931, og Barentsburg ble startet i 1932. Trafikken til disse gruvene sammen med den økende turisttrafikken, og ikke minst forlengelsen av utskipningssesongen av kull, øket kravet til fyr for navigering. I høstmørket i 1932 gikk to russiske båter på grunn ytterst i Isfjorden. Russerne anmodet om å få satt opp et fyr og tilbød seg også å være med på betalingen av fyrlykt.

I 1933 tok Handelsdepartementet kontakt med Telegrafstyret og Norges Svalbard- og Ishavs-Undersøkelser (NSIU) for å få bygget en radiostasjon på Kapp Linné. Staten bevilget kr. 100 000,- av Svalbard-budsjettet. Stedet som ble utsett til stasjonsområde var traktateiendommen «Russekeila» som ble innkjøpt fra eieren, Arthur Levin. Den praktiske gjennomføring av planen ble overlatt NSIU. Det ble handlet meget raskt, og allerede samme høst sto anlegget ferdig, og driften tok til 13. september. Kapp Linné var da verdens nordligste fyr. Anlegget bestod av Radiostasjonen, i alt 100 m², fyret på Kapp Linné og fyrlykten på Festningen. Fyrlykten på Vestpynten av Adventfjorden var også beregnet i dette. Radiostasjonen hadde en 300 W Telefunken langbølge-telegrafisender. Kraftkilden var en 4,5 HK

bensinmotor som leverte kraften via en blyakkumulator. Stasjonen hadde plass til fire mann, men var bemannet av bare to det første året. Den første bestyrer var Halvard Devold. De følgende år var stasjonen bemannet med tre mann etter at det ble ansatt en kokk.

Stasjonens hovedoppgave var å betjene skipsfarten på Svalbard og utføre meteorologiske observasjoner. Disse ble fra 1. september 1934 overført fra Svalbard Radio i Longyearbyen til Isfjord. Observasjonene ble tatt fem ganger i døgnet og sendt til Tromsø over Bjørnøya Radio.

Krigstiden 1940–1945

Etter den tyske invasjonen i Norge 9. april 1940 ble det straks etablert et vaktkorps på 60 mann i Longyearbyen. Besetningen på Isfjord Radio fikk beskjed om å skjerpe vaktholdet og melde fra om alle skip som måtte løpe inn Isfjorden. Disse tiltak var ment som rent foreløpige til mer militære tiltak kom inn i bildet.

Kapitulasjonen i Norge 9. juni gjorde at disse forholdsregler falt bort, da de ikke hadde noen mening når tyskerne hadde overtatt. Etter en del rådvillhet i Longyearbyen, gikk livet sin vante gang med produksjon og eksport av kull til Norge. Sovjet var ennå ikke kommet med i krigen. Både engelskmenn og tyskere vurderte situasjonen slik at Svalbard ikke var av noen strategisk betydning. Besetningen på Isfjord fortsatte sine vanlige rutiner.

Etter at Sovjet kom med i krigen 22. juni 1941, endret bildet seg, og farvannene mellom Norge og Svalbard fikk større betydning.

Sommeren 1941 var man i London ikke sikker på hva som foregikk på Svalbard, så krysserne «Nigeria» og «Aurora» og jagerne «Tartar» og «Punjabi» ble sendt til Svalbard. Dette var en ren britisk styrke som ble holdt hemmelig, selv ikke den norske regjering eller overkommando visste om den. Den eneste nordmann som var med var Ragnvald Tamber, utlånt fra de norske styrker. Da skipene nærmet seg det som dengang het Vestspitsbergen, gikk «Tartar» med Tamber ombord for full fart inn til Kapp Linné og landsatte den 31. juli en væpnet styrke som hadde ordre om så fort som mulig å hindre melding til tyskerne i Norge om at en britisk styrke var på vei inn i Isfjorden. Tamber forteller (Steen 1960): «Alt så stille og rolig ut. Vi hoppet i land og sprang mot radiostasjonen. Det eneste liv var syv-åtte polarhunder som løp mot oss i åpenlys glede over å se folk. På grunn av livet fikk de holdt, rakk vi ikke helt opp til stasjonen før døren gikk opp og en av telegrafistene møtte oss på terskelen. Det viste seg

å være en telegrafist jeg hadde møtt i Bodø under krigen i Norge 1940, og min lettelse og gjensynsglede var stor».

Tamber fikk vite at det ikke var tyskere på Svalbard. Besetningen på Isfjord Radio fikk ordre om bruken av stasjonen. «Tartar» med Tamber ombord gikk for full fart inn til Longyearbyen og besatte Svalbard Radio. Dermed hadde britene kontroll med radioforbindelsen med Norge.

Etter at alle bebodde steder var inspisert forlot styrken Svalbard for å utføre andre oppdrag. Løytnant Tamber ble igjen som midlertidig militærguvernør for å ha kontroll med radioforbindelsen med Norge slik at den britiske aksjon på Svalbard kunne bli hemmeligholdt lengst mulig. Tamber fikk en mann fra «Tartar» til hjelp.

Isfjord Radio i samarbeid med Svalbard Radio gikk inn for oppgaven å overholde Tambers forskrifter for radiosambandet med Norge. De gjorde en god jobb og fikk senere anerkjennelse for dette.

Et tysk fly kom den 15. august inn Isfjorden. Isfjord Radio sendte straks beskjed til Longyearbyen. Men heldigvis snudde flyet før det kom inn til Adventfjorden slik at det ikke oppdaget de lastede kullbåtene som ble holdt tilbake der.

I de dagene som kom, utviklet det seg en heftig diplomatisk aktivitet mellom den norske regjering i London, og regjeringene i England og Sovjet om hva som skulle gjøres med Svalbard. Enden på det hele ble at alle skulle evakueres og alle gruver gjøres ubrukelige for videre drift.

Den 24. august var en samlet styrke på åtte britiske krigsskip, troppe-transportskipet «Empress of Canada» og et tankskip utenfor Forlandet. Det første som skjedde, var at Isfjord Radio ble besatt av en tropp på ni mann, derav fire norske om morgenen 25. august. I dagene fram til natten mellom 3. og 4. september, da de siste skip forlot Isfjorden, ordnet styrkene med evakueringen av alle russiske og norske bosetninger. I tillegg kom også 17 norske fangstmenn som ble hentet fram fra sine fangstfelt — alle på Spitsbergen.

Det hadde tatt 34 dager fra Tambers første besøk på Isfjord Radio til den britiske styrken forlot Isfjorden. I hele denne tiden og særlig de siste åtte dagene da evakueringen foregikk, var radiosambandet med Norge over Svalbard Radio og Isfjord Radio av største betydning. Korrespondansen ble opprettholdt i samme utstrekning som før. En måtte ikke vekke noen mistanke til den tyske krigsmakt om at noe ekstra foregikk. Vanlige telegrammer ble sendt, også værobservasjoner, riktignok mer eller mindre forfalskede. Krigslisten lyktes fullt ut, og merkelig nok var det ingen tyske

speiderfly som besøkte Spitsbergen i denne perioden. Grunnen kunne ha vært at Isfjord Radio meldte tåke selv om det var solskinn.

Det siste ved evakueringen av Svalbard var å gjøre radiostasjonene ubrukelige, og den 2. september ble de demontert og viktige deler ført ombord i skipene. Ellers sto husene urørte tilbake.

For at radiosambandet skulle virke til siste stund, ble en midlertidig sender montert i Longyearbyen. Den meddelte til Tromsø natten til 3. september at på grunn av «maskinskade» ville den være ute av drift til kl. 20.00 samme dag. Dette var den siste meldingen.

Mens skipene var på vei til England, anropte den tyske radiostasjonen i Tromsø Svalbard Radio gang på gang. Naturlig nok fikk de ikke svar —Svalbard var tom for folk. Tyskerne var helt til det siste uvitende om det som skjedde.

Det tok imidlertid ikke mange dagene før tyskerne var klar over hva som hadde foregått på Svalbard. I slutten av september opprettet de en værvarslingsstasjon i Longyearbyen. Den fungerte med noen avbrudd til slutten av mai 1942 da nordmennene igjen kom til Svalbard.

Våren 1942 besatte nordmennene Svalbard. I alt 82 mann ombord i fartøyene «Isbjørn» og «Selis» kom til Kapp Linné om kvelden 13. mai. Det første som ble gjort, var å undersøke stasjonen. Alt var urørt, tyskerne hadde ikke brukt den. Skipene ble oppdaget av tyskerne i det de holdt på å bryte seg vei i isen inn til Barentsburg. Her ble de angrepet av fire tyske fly og senket. Av styrken ble 13 mann drept og 14 såret. Senere døde en av de sårede.

Først den 2. juli fikk garnisonen forsterkninger fra England. To krigsskip satte i land 85 mann fra de norske styrker i England. Barentsburg var hovedbase med senter for radio og værobservasjoner. Kapp Linné ble bare brukt som utkikkspost i en kort periode. Den 20. august ble husene på Kapp Linné beskutt av en tysk ubåt idet den gikk ut Isfjorden. Ingen skade ble forårsaket.

Svært lite skjedde på Svalbard etter dette frem til den 8. september 1943, da en flåtestyrke på 11 tyske skip, her iberegnet slagskipene «Tirpitz» og «Scharnhorst», kom inn Isfjorden.

Da den tyske styrken passerte Kapp Linné, skjøt «Tirpitz» ned radiomastene på stasjonen. En jager landsatte en styrke som skulle nedkjempe den norske styrken, som de antok var der. Men Kapp Linné var ubeboet. Stasjonen ble ødelagt.

Resten av den tyske styrken gikk innover Isfjorden til Grønfjorden og Adventfjorden. De skjøt i brann og ødela det meste av det som var på disse

stedene. Garnisonen på Svalbard ydet god motstand mot de overlegne styrker før de trakk seg tilbake.

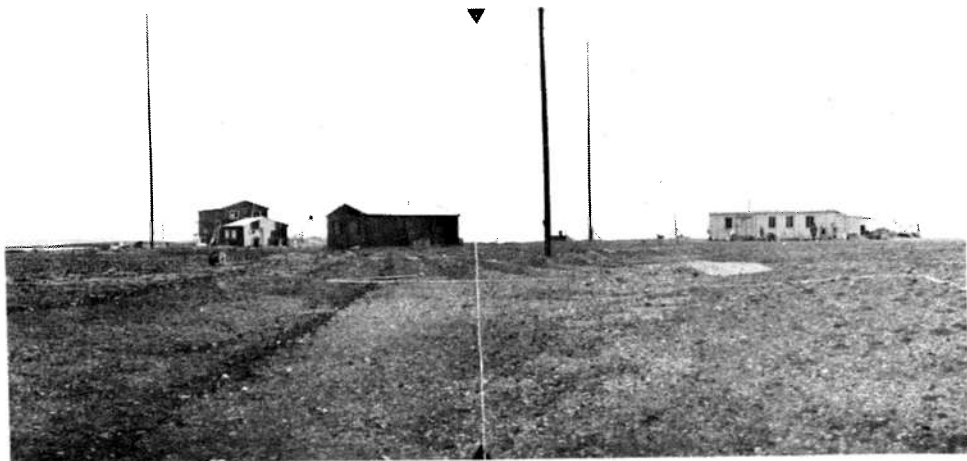
På veien ut skjøt de tyske slagskipene igjen mot Kapp Linné og satte husene i brann. Det eneste som sto igjen etter krigen, var kranen og båthuset.

Gjenoppbygging etter krigen

Da krigen var slutt, var det mangel på alt, selvfølgelig også kull til forsyning av det nordlige Norge. Arbeidet med å få driften i gang i kullgruvene ble startet allerede i 1945. For å få sikker navigering inn til anlegget i Isfjorden, ønsket kullselskapene å få driften i gang igjen på Isfjord Radio og Fyr. Myndighetene reagerte meget raskt, og penger ble bevilget av Handelsdepartementet.

Allerede 18. august 1946 var anleggsarbeidene ferdige, og på Kapp Linné var det da satt opp:

- 1) Et toetasjes bolighus bygget på de nedbrente pælene etter den gamle stasjonen. Det eneste som sto igjen etter krigen var båthus, kran og slipp.
- 2) Et radiohus med kontor, lager og maskinrom.
- 3) Et uthus som har vært brukt til mange formål.

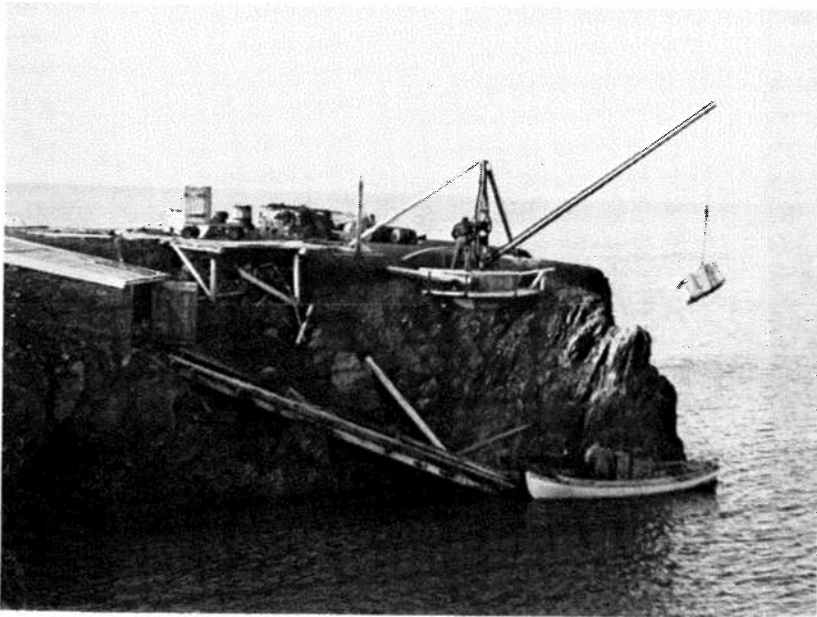

Radiostasjonen på Kapp Linné etter oppbyggingen i 1946. Foto Norsk Polarinstitut.

- 4) Antenneanlegg som besto av tre 30 meter høye tremaster i en trekant rundt radiohuset. Det var to sett antenner: ett for radio og ett for det automatiske radiofyret. Det var tre sendere, 500, 250 og 100 watt, og to mottakere.
- 5) Isfjord Fyr bygget på samme sted som det sto tidligere. Det var 12 meter høyt og hadde rekkevidde 14 n.mil.
- 6) Et radiofyр. Dette ble i 1948 flyttet ut mot lysfyret, da signalene forstyrret radiosendingene, og bygget større med en 27 meter høy stålmast, noe som økte rekkevidden til 40-50 n.mil.

Opgavene for besetningen, som første året besto av tre, senere fire mann, var:

- 1) Radioforbindelse med Svalbard Radio og Harstad Radio.
- 2) Værobservasjoner sju ganger i døgnet. Disse ble sendt via Bjørnøya Radio til Værvarslinga for Nord-Norge, Tromsø.
- 3) Automatiske signaler fra radiofyret i perioden fra skipsfarten begynte om våren til den sluttet om høsten.

Båthuset, kaia, slippen, krana og stasjonsbåten i 1949. Foto A. Lingaas.

På tross av disse tiltakene for å sikre navigasjonen ut og inn Isfjorden, skjedde det forlis i 1949. Kullbåtene «Inger 3» og «Don» var på vei inn fjorden og la seg til å vente i tåka. En tredje båt «Fresco» kom samtidig inn i fjorden. De to første fulgte etter i kjølvannet av «Fresco». De gikk alle på grunn. «Fresco» klarte å komme av grunnen ved egen hjelp. De to andre forliste.

Radaranlegg bygget i 1950

Etter forliset av de to kullbåtene kom det krav om radaranlegg på Isfjord slik at båtene kunne få oppgitt riktig posisjon idet de gikk inn i Isfjorden. Norsk Polarinstitutt sto for organiseringen av arbeidet, og i 1950 var radarantennen montert på en 20 meter høy aluminiumsmast.

Det var den gang ikke alminnelig at båter var utstyrt med sitt eget radaranlegg.

Videre utbygging i 1956–57

Utviklingen gikk raskt i disse årene og noe av det nye var opprettelse av flyruter over Nordishavet. SAS var pioneren her. Flytiden fra Europa til Nord-Amerika og Japan ble forkortet ved å ta veien over Nordpolen. Disse nye rutene krevde sikringstiltak, og her lå Isfjord Radio igjen gunstig til, denne gang som bakkestasjon for kommunikasjon med polflyene. Videre sto det internasjonale geofysiske år 1957-58 for døren. Her fikk Isfjord flere oppdrag. Alt dette krevde ny utbygging. I 1956 var den tekniske fløy av nybygget ferdig oppført i betong, og i sesongen 1956-57 foregikk ekspe-dering i denne fløyen. I 1957 ble også den nye boligfløyen ferdig.

Radiosonder ble nå sluppet flere ganger daglig for værobservasjoner i de høyere luftlag. Dette krevde mer mannskap, og besetningen var nå på i alt elleve mann i 1957-58: en radiobestyrer, fire radiosondemenn, fire telegrafister og to kjøkkenfolk. Sesongen 1959-60 ble det tolv mann, ettersom man fikk ansatt en maskinist. Radiosondetjenesten ble imidlertid nedlagt sommeren 1960. Det ble for dyrt å opprettholde den etter at det geofysiske år var avsluttet. Besetningen ble nå redusert til åtte mann. Sendingen av radarsignaler fikk etterhvert mindre betydning fordi båtene fikk installert sin egen radar ombord. Radaren på Isfjord var i bruk til begynnelsen av 1960-årene.

Mottak av NRK's kringkastingsprogram på Isfjord Radio

Fra begynnelsen av 1950-årene hadde Longyearbyen mottatt riksprogrammet fra Norge over en antenne på Sverdrupfjellet. Det mottatte

programmet ble så sendt ut på en lokal mellombølgesender i Longyearbyen (Svalbard kringkaster). Kvaliteten var likevel ikke god, og det ble antatt at mottaking på Isfjord ville være bedre enn ved antennen på Sverdrupfjellet. Det ble derfor satt i gang prøveopptak på Isfjord i 1969 og 1970 for sammenligning. Resultatet ble som ventet at Isfjord var mye bedre på tross av dårlige antenner.

Det ble derfor besluttet å bygge en 3 km lang mottakerantenne sørover flya fra Isfjord Radio i 1971. På Isfjord ble det satt opp en mellombølgesender som videresendte riksprogrammet til Longyearbyen. Her ble programmet sendt ut på Svalbard kringkaster.

I 1973 ble det bygd en 120 kanals radiolinje Isfjord—Longyearbyen over Sokolovtoppen (passiv repeaterstasjon). Radiolinjen var modifisert for bruk av 24 kanals BF-utstyr. Eget programkanalutstyr bidro til bedre signaler frem til Svalbard kringkaster og dermed også til en vesentlig bedring av kvaliteten for lytterne på Svalbard.

Daglig liv ved stasjonen

I denne beretning er det på sin plass å fortelle kort om dagliglivet på stasjonen. Arbeidet besto av kystradiotjeneste, værobservasjoner hver tredje time og betjening av radaren når skip uten radar var på vei inn fjorden og ba om radarassistanse i usiktbart vær. I tillegg kom gjøremål

Et fly lander på brinken mellom fyret og oljetanken foran stasjonen på Kapp Linné sørn sto ferdig i 1958. Her er det en pasient som hentes. Foto Trygve Øwre 1965.

som å holde maskineriet i gang, f.eks. å lade blyakkumulatorene. Stasjonen hadde full døgntjeneste hele året med unntagelse av en kort periode om vinteren.

Inntil sesongen 1955-56 arbeidet fire mann ved stasjonen. Kokken hadde ansvaret for all forpleining. Alle de andre pliktene delte bestyreren og de to telegrafistene likt. Døgnet var delt i en nattvakt fra klokken 24.00 til 08.00 i fjorten dager, og en på dagvakta resten av døgnet. Dagvaktene hadde fri annenhver dag.

Den som hadde frivakt hadde likevel ikke fri. Det var alltid enkelte plikter han måtte ta seg av. Vann og ishenting var en av dem. Vann og is ble kjørt til stasjonen på en slede eller vogn som ble trukket av hunder. Isen ble fylt i en 200 liters tank i stua og smeltet der. Dessuten var det nødvendig med stell av båt, materiell og foring av 6-12 grønlandshunder.

Andre plikter for frivakta var mere ettertraktede, f.eks. røyefiske i Linnévatnet og Russekjeila. Det ble tatt mye fin røye, de største opp til 8 kg. Om sommeren var det jakt på kobbe og snadd. På senvinteren og våren hendte det at vi jaktet på snadd når den lå ved hullene sine på isen. Det var god jakt som krevde tålmodighet og treffsikkerhet. Kjøttet gikk for det meste til hundemat.

Jakt og fangst vinterstid med turer i terrenget hørte med. Vi fangstet fra Kapp Starostin, 5 km. øst for stasjonen, til Båtodden i sør. Det ble omtrent fire mil tur-retur. Her ble det satt opp selvskudd for bjørn og slagfeller for rev. Fangstene var fra tre til ti bjørn om vinteren. Endel blå- og hvitrevpelsler fikk vi også med oss hjem etter hver vinter. Kokken var også med på denne moroa, og flere av dem hadde vært fangstmenn. Vi fikk god opplæring der. En og annen gås ble skutt og årlig stod også 100 ryper på matseddelen.

Under gode værforhold på ettervinteren og våren ble det tid til turer med hunder sørover til Kapp Martin, og innover fjorden til Longyearbyen og Barentsburg. Om sommeren når det var lite is eller isfritt, ble båten brukt til å besøke mange fine steder inne i fjorden. Til disse langturene, særlig vinterturene, bygget og reparerte vi flere små hytter på fangstfeltet vårt. Vi kunne vri litt på vaktene slik at vi ble to som dro avgårde på disse turene.

Sesongen 1955-56 fikk vi ingen kokk. Hans arbeide ble derfor fordelt på oss andre. Derved ble det mer å gjøre og mindre fritid den sesongen.

Styggeværperioder, sommer som vinter, ble benyttet til flere hobbyer som fotografering og mørkeromsarbeid, teppeknyting og båtbygging. Ellers hadde vi endel bøker i biblioteket, og forskjellige spill som var fin avkobling. Radioprogrammene fra NRK var alltid populære.

I min tid kom et militærfly og droppet post hver vår. Dessverre styrtet postflyet på Bjørnøya i 1954. Åtte omkom, bare en overlevde.

Flyplassplanene endrer opplegget på Isfjord Radio

Planen om flyplass i Longyearbyen fra 1975 gjorde at det ble valgt å flytte ekspedisjonen fra Isfjord radio/aeradio til kontrolltårnet i Svalbard lufthavn og kombinere den med såkalt AFIS-tjeneste (informasjonstjeneste for fly). På grunn av dette måtte radiolinjens kapasitet økes for å kunne gjennomføre en fjernstyring av de tekniske anleggene på Isfjord. I juni 1974 nedla Isfjord aeradio sin kortbølge telefonitjeneste med fly. Fra nå av ble flyene kun ekspedert på VHF, mens langbølge telegrafi ble brukt til Bodø aeradio. Kystradiotjenesten og værobservasjonene fortsatte som før.

Sambandet med fastlandet ble på denne tiden opprettholdt på kortbølge mellom Svalbard radio i Longyearbyen og Ski/Jeløy med én telefonkanal og en kanal som skiftevis ble brukt til telefon og fjernskriver.

Denne kapasiteten var for liten, og med en flyplass i tillegg fra 1975, måtte en utbygging foretas. Et nytt kortbølgeanlegg ble reist ved Isfjord Radio og en egen mottakerstasjon på Randevikodden 2 km øst for Isfjord Radio ble bygget. Dette ble fullført i 1974 og økte kapasiteten på sambandet med fastlandet til tre telefon- og fire telekskanaler.

Isfjord Radio inn i satellittalderen

Den 19. desember 1979 foretok statsminister Nordli åpningen av satellittsambandet med Svalbard idet han ringte til Teledirektoratet i Oslo til sysselmann Grøndal i Longyearbyen. Nå hadde man bygget ut sambandet til fire telefon- og 24 telekskanaler mellom Svalbard og fastlandet.

Planlegging og forarbeid til dette hadde foregått over lengre tid og hadde nær sammenheng med å skaffe moderne og pålitelige telekommunikasjoner mellom norske oljeproduksjonsplattformer i Nordsjøen og det norske fastlandet i midten av 70-årene. Storbritannia valgte i tilsvarende situasjon å satse på tradisjonell teknikk ved sqattersamband til sine oljefelt.

For å imøtekomme oljeselskapenes strenge krav til kvalitet, kapasitet og pålitelighet, samt nye teletjenester, satset Norge derimot friskt på etablering av et eget satellittsystem, NORSAT, ved å bygge en større jordstasjon på det norske fastlandet, Eik i Rogaland, ved leie av kapasitet i INTELSAT-satellitter, samt mindre jordstasjoner på oljeproduksjonsplattformene i Nordsjøen. 7. juli 1976 ble Eik jordstasjon offisielt åpnet og NORSAT dermed satt i drift. Det var litt av en milepæl ved at Norge, som det første

land i Europa, tok i bruk satellittkommunikasjon i sitt innenlandske telenett. Det lar seg ikke nekte at det norske Televerket ved denne anledning både viste en betydelig grad av dristighet — og en viss porasjon fremsynthet ved å ha et sideblikk til at NORSAT også burde kunne dekke Svalbard — etter studier og beregninger som ble gjennomført ved Televerkets Forskningsinstitutt (TF).

Da Svalbard lå helt i ytterkant av dekningsområdet for de aktuelle satellitter, var valget om plassering av en fremtidig jordstasjon av aller største betydning. Blant annet ble flere høytliggende punkter i nærheten av Longyearbyen vurdert (med fri horisont mot satellittene i syd), men nok en gang var det Isfjord som kom best ut ved sammenligningene.

Og TF kastet ikke bort tiden. Allerede fra 1974 fulgte en opp de teoretiske beregningene med praktiske prøver mellom en eksperimentstasjon på Isfjord over en INTELSAT-satellitt mot den fellesnordiske jordstasjonen på Tanum ved Gøteborg, som var i bruk for dekning av den transatlantiske forbindelsen mellom Norden og USA.

Prøvene falt heldig ut, og tidlig i 1976 la Televerket frem for de bevillende myndigheter planer for en komplett telekommunikasjonspakke på ca. 32 mill. kroner. Målet var å gi Svalbard fullverdig tilknytning over satellitt og Eik jordstasjon til det norske telenettet, inkludert automatisk trafikkavvikling og alle teletjenester. Planen møtte stor forståelse, og Stortinget stilte de nødvendige midler til rådighet for realisering i perioden 1978-81. Som ledd i gjennomføringen ble det i 1978-79 bygget en permanent jordstasjon på Isfjord med antenne (diameter 13 m) til en kostnad av ca. 19 mill. kroner.

Andre ledd i den store teleutbyggingen 1978-81 var at Televerket kjøpte det lokale telefonnettet i Longyearbyen av gruveselskapet Store Norske Spitsbergen Kulkompani, moderniserte og utvidet det og bygget offentlige automatsentraler — både for avvikling av lokal telefontrafikk og for automatisk fjernvalgtrafikk. Samtidig ble kapasiteten på satellittsambandet med fastlandet økt til 24 telefonkanaler. Hele det nye telesystemet på Svalbard ble satt i drift 20. mai 1981, en merkedag som betydde full normalisering av alle teletjenester på Svalbard, og at denne landsdelen (foreløpig med unntak av Ny-Ålesund og Sveagruva) fullt ut var likestilt med fastlands-Norge m.h.t. telekommunikasjoner. Nå kunne man sitte i Longyearbyen eller på Isfjord og slå nummeret til den man måtte ønske å snakke med hvor som helst i Norge eller i utlandet. Tilsvarende automatisk fremkommelighet var også skaffet for telekskundene på Svalbard. Teletjenestetilbudet omfattet også telefax og datatrafikk. Og nøkkelpunktet i hele

Radiostasjonen på Kapp Linné som den ser ut i dag. Foto Arnold Tørum.

dette nye telesystemet var Isfjord Radio som dermed var blitt et stort teknisk senter — ute i periferien i ødemarken. «Den store telepakken» 78-81 måtte følges opp med nye prosjekter. Allerede i 1982 ble det satt opp master og speilantenner for alternativ radiolinjetrasé fra Isfjord via Kapp Starostin til Hotellneset. Dette for å sikre seg mot gjentakelse av situasjonen ved bruddet i mars 1976, da radiolinjeantennen på Sokolovtoppen blåste ned. Nå blåste også antennen på Kapp Starostin ned. Den ble erstattet i 1983, og nå har man en alternativ radiolinjetrasé for å sikre forbindelsen mot brudd. Dette viste seg å være av stor betydning, da man vinteren 1986 på nytt fikk problemer med Sokolovtraséen.

Fra 1982 hadde man dermed skaffet Longyearbyen — og Isfjord — fullverdig og pålitelig tilknytning til telenettet på fastlandet. Men fremdeles gjensto det tilsvarende for de andre norske bosettingene på Svalbard, nemlig Sveagruva og Ny-Ålesund. Flere sambandsløsninger direkte mellom Longyearbyen og Sveagruva ble undersøkt, men enda en gang kom Isfjord inn i bildet ved et prosjekt som mange først møtte med skepsis. Nøye undersøkelser og beregninger viste i midlertid at det var realistisk, og finansieringen ordnet seg ved at Store Norske Spitsbergen Kulkompagni

påtok seg det vesentlige av investeringene. I 1983 ble det så opprettet en to-kanals radiolinje fra Isfjord via Kapp Martin (aktiv mellomstasjon) til Kapp Amsterdam (med kabel den siste korte strekningen inn til bebyggelsen i Svea). Besetningen på Isfjord fikk ansvaret for driften av radiolinjestasjonen på Kapp Martin, hvor for øvrig Norsk Polarinstittutt driver et lysfyр og et radiofyр. I 1984 ble det foretatt en utvidelse av radiolinjen som ga totalt fire kanaler mellom Isfjord og Sveagruba. De var dermed skaffet automatisk trafikkavvikling på telefon med Longyearbyen og abonnenter på det norske fastlandet og i utlandet.

Nå gjensto bare Ny-Ålesund. Her sto valget mellom en radiolinje fra Isfjord over Forlandet og på den annen side en direkte radiolinje fra Longyearbyen over Kongsvegpasset. For en gangs skyld gikk den teknisk/økonomiske vurdering ikke i favør av Isfjord-alternativet, og i 1984 kunne radiolinjen over Kongsvegpasset settes i drift offisielt etter en tids utprøving — og med egen offentlig automatsentral for telefon i Ny-Ålesund.

TV-alderen kommer til Svalbard via Isfjord

I 1969 ble det startet utsending av TV-programmer i Longyearbyen. Dette var ordnet slik at programmene ble tatt opp på videobånd av NRK i Oslo. Båndene ble sendt med rutefly til Longyearbyen, hvor de så ble sendt ut over en lokal TV-sender. Teknisk sett en bra løsning, men med den ulempe at programmene gikk ut på Svalbard en uke forsinket — ikke helt tilfredsstillende for dagsrevy, aktuelle reportasjer og sport. Neste mål var derfor å komme i rute ved direkte-TV.

Igjen måtte Televerkets Forskningsinstitutt i arbeid på Svalbard — denne gang ved en serie forsøk i 1982 for å klarlegge de tekniske forhold omkring mottak av TV-signaler over satellitt. Bl.a. ble det brukt en antenne med diameter 3 m på Isfjord for å ta inn signaler sendt opp fra den engelske jordstasjonen i Goonhilly. Konklusjonen var at det ville være mulig å ta inn TV-programmer via satellitt med akseptabel kvalitet og pålitelighet.

Høsten 1984 ble det mulig for Norge å leie kapasitet (en transponder) i den europeiske satellitten EUTELSAT I F2, som hadde en gunstig posisjon for mottak på Isfjord. En leieavtale ble utarbeidet og lagt frem for Stortinget, som godkjente den i begynnelsen av desember 1984.

En jordstasjon med egenutviklet antenne og modulasjonsutstyr (C-MAC) ble raskt klargjort som eksperimentell opplinkstasjon i Nittedal. På rekordtid ble det så etablert en midlertidig jordstasjon på Isfjord for

nedtaking av NRK-programmene (både TV og kringkastingsprogrammene P1 og P2).

22. desember 1984 startet prøvesendingene, som ble tatt ned på Isfjord med god kvalitet og videresendt på midlertidige programlinjer over Starostin-traséen til Longyearbyen for mating av TV-senderne der. Også når det gjaldt TV og radio var Norge nå samlet til ett rike, ved hjelp av Isfjord — slik det hadde skjedd for teletjenester i 1981.

Den midlertidige jordstasjonen for TV/radio på Isfjord ble holdt i drift til høsten 1986. Da ble den avløst av en permanent jordstasjon med 7,6 m antenne (styrbar og med av-isingsanlegg). Høsten 1987 ble en egen programlinje for NRK satt i drift Isfjord—Vestpynten over Starostin-traséen. Denne programlinjen vil vi imidlertid ikke få full nytte av før vi får etablert en permanent transmisjonsløsning fra Vestpynten og inn til senderne i Longyearbyen (Skjæringa).

Litteratur

Brønner, S.: Da Spitsbergen radio ble anlagt. *Norsk Radio*, nr. 8, 1924.

Isfjord Radio 50 år. *Verk og Virke*, nr. 5-6, 1983.

Lyngaas, R.: Oppføringen av Isfjord Radio, automatiske radiofyr og fyrbelysning på Svalbard 1946. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, b. XI, h. 5-6, 1947.

Lødding, O.: Innvielse på Svalbard. *Verk og Virke*. Des. 1954.

Orvin, A.: Isfjord fyr og radiostasjon, Svalbard. *Norsk Polarinstitutts Meddelelser* nr. 25, 1934.

Polarboken 1935. Oslo 1935.

Steen, E.A.: *Norges sjøkrig 1940-45*. Bind VII, Oslo 1960.

Forvillede hunder på Svalbard

Av Erling Selnes

Den tidligste beretning om hund på Svalbard har vi fra den første overvintringen i 1630. Åtte mann overvintret ufrivillig på sørsiden av Bellsund. I mai 1631 så de en rein som de lot en av hundene løpe etter, men den klarte ikke å nå den (Chydenius 1865).

Utenom denne beretning hører vi ikke om at noen av skipshundene som de tidligste hvalfangerne hadde med seg gjorde noen vanskeligheter.

Russiske fangstmenn som var på Svalbard fra omkring 1715 til 1852 hadde få hunder med seg. Fangstgrunnlaget selv for overvintrerne var hvalross og hvitfisk. Til denne fangsten hadde de ikke bruk for hunder. Når Keilhau (1831) forteller at overvintrede russiske fangstmenn ved Sørkapp i 1818 eller 1819 skal ha sett polarulv må det ha vært forvillede hunder.

Nordmenn som begynte med overvintring på Svalbard i 1795 drev fangsten etter russisk mønster. Hunder som trekkdyr brukte de ikke. Senere da norske fangstmenn igjen startet med overvintringer for å fange polarrev og isbjørn hadde de små terreng og hadde ikke behov for hundespann. De var lite dristige i de første årene, som Hagerup jr. uttaler.

I 1873 kom det en forvillet hund til Nordenskiølds hus i Mosselbukta. Hunden var rømt fra de innefrosne norske fangstskutene det året (Kjellmann 1875).

Senere da det ble få mann, ofte en eller to, på hvert fangstlag, ble det behov for å bruke hunder til kjøring om vinteren. Vi må regne med at enkelte hunder stakk av, men det er ingen beretninger om villhunder som streifer om i terrenget.

Gruvedriften på Svalbard tok til omkring år 1900. Her ble det bruk for hunder til transport i terrenget om vinteren, og det ble alminnelig med hundespann ved gruveanleggene. Under første verdenskrig, var det regelmessig hundehold — trekkhunder — i Longyearbyen. Det samme må vi anta var tilfellet ved de russiske anlegg også.

Fra disse hundegårdene og muligens også fra rømte hunder fra fangstfolk, som det var mange av på den tiden, hører vi om hunder som gjør skade på reinbestanden. Werenskiold (1923) forteller om ville hunder som

holdt til mellom Isfjorden og Bellsund: «. . .det kan være at renen nu fordrives mere av bikkjer enn av folk».

Hvor stor skade denne første epoken av villhunder gjorde på reinbestanden vet vi ikke noe sikkert om, men den var høyst sannsynlig meget kortvarig. Jeg kan ikke se at den er omtalt av andre enn av Werenskiold. At den ikke ble farligere enn den var har vel to årsaker. Det kan være at det var få hunder som hadde rømt, og at reinbestanden på den tiden, omkring 1920, var på absolutt lavmål. Det var ikke mange rein igjen på hele øygruppen. De fleste var på den tiden å finne på Edgeøya og Nordaustlandet, og der har en ikke observasjoner av villhunder. Det første de norske myndigheter gjorde da de fikk suverenitet i 1925, var å frede reinen for 10 år. Da bestanden tok seg dårligere opp enn beregnet, ble fredningen forlenget. Første lovlige fangst var i 1983, med unntak for noe fangst straks etter krigen i 1945.

Etterjulsvinteren 1940 forvillet noen hunder seg fra russernes anlegg i Billefjorden. En hund ble skutt av fangstmann H. Nøis om høsten 1940. Minst to av dem hadde i november 1940 tilhold i Sassendalen hvor de rev ihjel flere reinsdyr. Det ble drevet jakt på disse hundene uten resultat (Lønø 1959).

Krigstiden 1940–1945

I september 1941 ble alle på Svalbard evakuert. I Longyearbyen ble alle hunder (og hester og kuer) skutt. Norske fangstfolk skjøt også sine hunder. Det samme skjedde ikke hos russerne. Fra Barentsburg rømte et ukjent antall hunder eller de ble sluppet løs. Disse skulle komme til å lage alvorlige vanskeligheter.

Et par uker etter evakueringen opprettet tyskerne værstasjonen «Bansø» i Adventdalen. De fanget tidlig inn en godlynt hund som de gav navnet Ullo. Noe senere fanget de inn tre hunder til. Tyskerne forsøkte å kjøre inn et hundespenn med dem, men de tre siste rømte ved første anledning. Ullo ble med til Banak da tyskerne rømte værstasjonen i juli 1942.

I midten av mai 1942 opprettet den norske styrken, som var kommet til Svalbard, sitt hovedkvarter i Barentsburg. I et hus der ble det skutt fem hunder, og flere rømte til fjells. Det ble tidlig fastslått at det befant seg flere folkeskye hunder i området. Albert Hansen har fortalt at det ble jaktet på dem etter at unnsetningsekspedisjonen «Gearbox» ankom med avløsning, men han kan ikke huske at noen av hundene ble skutt.

Flere fra den norske garnisonen har fortalt om disse utrivelige hundene i

nabolaget. De hylte og knurret natten igjennom i blant, men satte til fjells så fort de merket at folk nærmet seg. Oppe på plataet over Barentsburg ble det funnet mange ihjelrevne reinsdyr. De fleste var omtrent ikke spist på. Dette er et mønster som går igjen i alle beretningene om ville hunder på Svalbard. Det er tydeligvis ikke bare sulten som driver dem, men også en ubendig jaktlyst. Richard Knutsen forteller at en flokk på sju hunder i juni 1942 ble sett ved Sørhytta ved overgangen til Gangdalen fra Reindalen. Lederen var en schäferhund som var helt inntil hytta og kikket inn gjennom vinduet til dem. Så fort karene gikk ut, rømte hele flokken i stor fart.

Senere i 1942 klarte Alf Knudsen å fange og avlive en hund som hadde gått i en revesaks. De militære hadde andre oppdrag enn å jakte på hunder, men fra mai 1942 til høsten 1943 ble det i alt avlivet 13 hunder i området Grønfjorden—Adventdalen. Etter som tiden gikk ble det mer sjelden å se hundene. De siste ble sett vinteren 1944—45 mellom Grønfjorden og Sassendalen. Etter 1946 mener man med sikkerhet at det ikke var noen hunder igjen der.

Den siste sikre opplysning om ville hunder forteller skipper Albertsen på «Blåsel» om (Dege, W. 1951). Etter at han hadde hentet tyskerne på værstasjonen på Nordaustlandet i september 1945 ankret de opp i Freemansundet. I land fant de fire rein som var revet ihjel, og mange hundespor røbet hvem som hadde tatt livet av dem.

1946–1960

Det ble satt mye inn på å bli kvitt villhundene som man fryktet fremdeles holdt til i terrenget. Et forslag fra J. Giæver gikk ut på å utstyre et Fieseler-Storch-fly som skulle sendes til Svalbard for kartlegging sommeren 1947 med et maskingevær for å jakte på hundene. Dette oppdrag ble neppe utført.

På Svalbard-budsjettet 1945-46 ble det bevilget kr. 41.000,- til avli ving av hunder. Pengene ble delt ut til noen fangstfolk og andre, men det kom ikke en eneste oppgave over hunder som var blitt sett eller skutt.

Hundene ble borte etter 1945, og den andre epoken med forvilde hunder som gjorde store innhugg i reinbestanden var slutt. Hundene formerte seg ikke. Det finnes ikke en eneste beretning om hvalper som er sett. Hundekjører Ludvig Sørensen mener den beste forklaringen på dette er at det bare har vært hannhunder (Lønø 1959), men det virker ikke sannsynlig. Vi må regne med at det var tisper blant hundene som ble sluppet løs i Barentsburg. Trolig har det blitt født noen hvalpekull, men

tispene har ikke klart å fø dem fram på grunn av utilstrekkelig og ujevn tilgang på mat. Kannibalisme må man også regne med. I sulteperioder kan de små hvalpene ha blitt spist.

Det finnes bare ett eksempel på at tisper kan få fram et hvalpekull på Svalbard. Sørensen forteller om dette. I 1920 kom en drektig tise til Longyearbyen fra Hjorthamn. Hun grov en hule i en snøskavl, og bar inn rikelig med mat, som det var lett å få tak i fra avfallet fra anlegget. Hunden holdt til i snøhulen sin til hvalpene var omtrent tre måneder gamle. Da kom de fram i åpningen og freste mot alle som nærmet seg, så de måtte skytes.

En hund ble skutt på Hotellneset i 1950. Det antas å ha vært en hund som er blitt tatt med til Svalbard etter krigen.

Det ble sett to fremmede hunder i Longyearbyen i 1956. Det ble jaktet på dem, men de ble ikke sett senere. Antagelig var det russiske hunder som var en tur på egenhånd.

Hundespor ble sett på Nordenskiöldbreen sommeren 1958. Samme sommer ble en hund tatt vare på av forskere som holdt til innerst i Billefjorden. Den var tam og må ha kommet fra russerne i Pyramiden.

1960–1970

I 1960-årene fikk vi igjen en periode med forvillede hunder som rev ihjel rein. Disse hundene kan vi sette i forbindelse med nedleggelsen av det russiske gruveanlegg i Grumant 1961-62. Nå har sikkert de russiske hundene levd under andre forhold enn de norske. De har fått løpe mere fritt omkring. Dette har jeg selv sett ved besøk i Barentsburg på midten av 1960-tallet. De så ikke ut som polarhunder unntatt en husky hannhund som konsulen hadde fått av myndighetene i Longyearbyen. Den gikk fritt rundt konsulatbygningen en del av døgnet når jeg var der. Det er all grunn til å tro at denne hunden ble skutt i Hollenderdalen våren 1967 sammen med to mindre hunder, som alle hadde drept reinsdyr. Jeg skal komme tilbake til det.

Et par observasjoner fra 1962 tyder på at forvillede hunder jaktet rein i Colesdalen og Semmeldalen-Grøndalen-området. Våren 1963 ble de igjen observert og jakten på dem organisert. Sysselmannsbetjent Nils Hauge klarte vinteren 1962-63 å lokke en villhund inn i hundegården i Longyearbyen. Den var vill og måtte skytes. Det var ei tise i god kondisjon.

I påsken 1963 oppdaget H. Holm og M. Myrland et skadet reinsdyr i Gangdalen. To hunder ble sett da de rømte til fjells fra et nylig istykkerrevet reinsdyr. Sysselmannen sendte folk ut for å jakte, men ingen ble skutt.

Våren 1963 oppdaget Kari og Fridtjov Løwø to hunder ved Indre Hjorthamn. Løwø trodde det var rømninger fra Longyearbyen og plystret på dem. Men da hundene oppdaget de to, bråsnudde de og satte til fjells i stor fart. Holm forteller at det ble funnet ihjelrevet rein i Kreklingpasset, og at en omfattende jakt ble satt i gang. Folk ble plassert flere steder i terrenget og det ble brukt helikopter. Løwø skjøt ei tisper fra helikopteret ved Indre Hjorthamn. Den ble undersøkt av veterinær i Tromsø, som påviste trikiner. Den hadde ikke hatt valper.

Ved Indre Hjorthamn ble det våren-sommeren 1963 funnet ialt 28 ihjelrevne reinsdyr på et ikke stort mer enn en kvadratkilometer stort område. Bare en del av dyrene var spist på og da rundt endepartiet. Dyrene var ikke drept med strupebitt, kun opprevet i hasene og senere i buken slik at innvollene trengte ut. Det samme mønster har jeg observert senere også.

Sommeren 1964 ble det sett løshunder vest for Grøn fjorden og senere på Isfjordflya. En hund som jaktet på en rev ble sett øst for Kapp Linné. Under rypejakta ble det sett spor av løshunder mot Festningsodden og innover Grøn fjorden. Jakt ble satt i gang, men ingen hund ble skutt. Det blir ren gjetting, men trolig må det ha vært to-tre løshunder som tilhørte russerne i Barentsburg som streifet om. I Grøn fjordområdet var det godt med rein, men jeg så aldri reinkadavre hverken sommer eller senhøstes. En skrøtt av kvithval ble kjørt ut til Griegfjellet for å lokke hundene dit. Bare en isbjørn hadde funnet fram til den. Derimot så Alfred Tiefenthal flere ganger løshunder fra sitt småfly. I Bellsund og i Van Mijenfjorden, ved Damsmørena og Blåhuken ble det sett hunder.

Sommeren og høsten 1966 ble det igjen fortalt om hunder som streifet om i Grøn fjord-traktene. Spor av to-tre hunder i følge ble sett. I januar 1967 kjørte jeg snøscooter øverst i Colesdalen, og her oppdaget jeg en hund som sto på en steinur og kikket på scooterlyset. Det var håpløst å holde den fast i lyskasteren så jeg fikk ikke skutt. Jeg så spor av to, muligens tre hunder.

I februar og utover vinteren ble det ofte kjørt mellom Kapp Linné og Longyearbyen, og snart fikk vi bevis for at løshunder herjet i reinflokkene i dalførene. Om våren teller vi 125 døde rein som tinte fram på ruten Grøndalen-Skiferdalen-Colesdalen-Bødalen. Vi undersøkte noen få av dem, og alle var drept etter samme mønster som tidligere. Det var ingen tvil om at det var løshunder som hadde herjet. Det ble satt i gang jakt som varte så lenge som det var snø å kjøre på. Åtte hunder ble skutt, de tre siste av Berulv Isaksen og Bjørn Renholdt i Hollenderdalen. Den ene av dem lå gnet

mistenkelig på den nevnte huskyen som ble gitt til den sovjetiske konsul et par år tidligere. Det ble betalt kr. 1 000,- i skuddpremie pr. hund.

I Grøndalen traff jeg i april 1967 en skadet, enslig simle. Den var skambitt i en bakfot og klarte bare såvidt å reise seg. Ett hundre meter bortenfor bar et omtrent 250-300 m² stort område spor av kamp mellom simla og en liten hund. Blodflekker og skinnfeller lå på snøen. Kampen må ha pågått i timesvis. Jeg sirklet inn området og fant bare ett lite spor av hund inn til området — ikke noe spor ut igjen. Det var merkelig. Etter noen timer var jeg tilbake igjen, nå sammen med en kamerat. Rovdyret hadde vært der igjen, og nå var simla så avkreftet at vi måtte avlive den. Dette blir igjen gjetning, men jeg tror simla først hadde blitt hardt skadet av en hund og så etterpå blitt plaget av en rev.

Senere i april kom min kone og jeg over en drept rein oppe i Grøndals-passet øverst i Semmeldalen. Det dampet av innvoldene og den blødde fra bakbeina. Hundespor over alt rundt dyret røpet hvem som hadde vært på ferde igjen. Mens jeg undersøkte reinen for å se om det var liv i den, oppdaget min kone fire hunder omtrent 100 meter borte på en liten høyde. Det var snødrev og dårlig sikt, men brukbart skytelys. Straks snøscooteren ble satt i gang løp de opp fjellsiden. De bykset hit og dit i lange hopp og spredte seg utover ettersom kulene pep dem om ørene. En hoppet plutselig til værs og fortsatte i enda større fart. Antagelig hadde kula streifet den.

Sysselmannen ble varslet, og i de etterfølgende dager ble det jaktet på hundene. Jeg tviler på at det var noen av dem vi så som ble skutt i Hollenderdalen, da alle fire var like store, mørke, med lang buskete hale som hang rett ned, som på ulv. Alle virket kondisjonssterke og ingen av hundene på Kapp Linné ville hatt sjanser til å holde følge i de lange, elegante sprangene de gjorde i løssnøen da jeg skjøt på dem.

Våren 1968 dukket det igjen opp forvillede hunder i Adventdalen. Sysselmannen organiserte jakt på dem, og ihvertfall to ble skutt og sendt til undersøkelse av veterinær. Etter hva jeg husker var det ikke noe som tydet på at de hadde vært ville lenge. En malingsklatt i pelsen på den ene ble grundig undersøkt, og man kom til at den måtte skrive seg fra en sovjetisk produsert maling. Disse hundene hadde klart å drepe 20 til 30 reinsdyr i Adventdalen.

Våren 1970 ble det sett noen veldig skye russiske løshunder nederst i Grøndalen. En hund ble skutt, mulig at det var en av disse.

1971–1975

I november 1973 så jeg en hund ved radiostasjonen på Kapp Linné. Jeg ville lokke på den da jeg trodde det var en av våre hunder som hadde kommet seg løs. Idet jeg åpnet vinduet løp den vekk i full fart sammen med tre-fire andre som hadde vært helt inntil veggen. Vi gjorde henvendelser til Lavik i Svea, og han fortalte at han dagen i forveien hadde savnet fire halvstore hvalper. Men han holdt det for helt usannsynlig at det var hans hunder som hadde vært på besøk på Kapp Linné. Vi åpnet dørene til hundegården og plasserte ut åte i håp om å fange hundene. Ingen viste seg senere og vi så heller ikke spor av fremmede hunder eller ihjelrevet rein senere på vinteren og våren.

Høsten 1974 forfulgte og skjøt Rolf Lundgren en løshund som flyktet utfor brinken ned til Fridtjofhamna.

I den tiden jeg var ved Kapp Linné hadde vi et par henvendelser fra den russiske konsulen i Barentsburg om at de hadde sett løse hunder på vestsiden av Grøn fjorden. I hvertfall en gang, det var våren 1975, kom disse fra Isfjord Radio. Hundene ble innfanget og bragt tilbake til stasjonen.

Litteratur

Chydenius, K. 1865: *Svenska expeditionen til Spetsbergen år 1861 under ledning af Otto Torell*. Ur deltagarnas anteckningar och andre handlingar skildrad. Stockholm.

Dege, W. 1951: *Im Vorfeld des Nordpols*. Freiburg.

Keilhau, B.M. 1831: *Reitze i Øst og Vest Finmarken samt Beeren Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828*. Christiania.

Kjellman, F.R. 1875: *Svenska polarexpeditionen år 1872-1873 under ledning af A.E. Nordenskiöld*. Stockholm.

Lønø, O. 1959: Reinen på Svalbard. *Fauna nr. 2*. Oslo.

Werenskiöld, W. 1923: *Fra Spitsbergen*. Kristiania.

Følgende personer har gitt opplysninger:

Børset, Asbjørn	Lund, Thorolv
Hansen, Alester	Lønø, Odd
Hauge, Nils	Løvø, Fridtjov
Holm, Hallvard	Moll, Albrecht
Isaksen, Berulv	Selinger, Franz
Knutsen, Alf	Sørensen, Sigfred
Knutsen, Richard	Teich, Martin
Lavik, Kjell	Øritsland, Nils Are

Med apostelhester og gummibåt på Grønland

Av Jan O. Nesttun

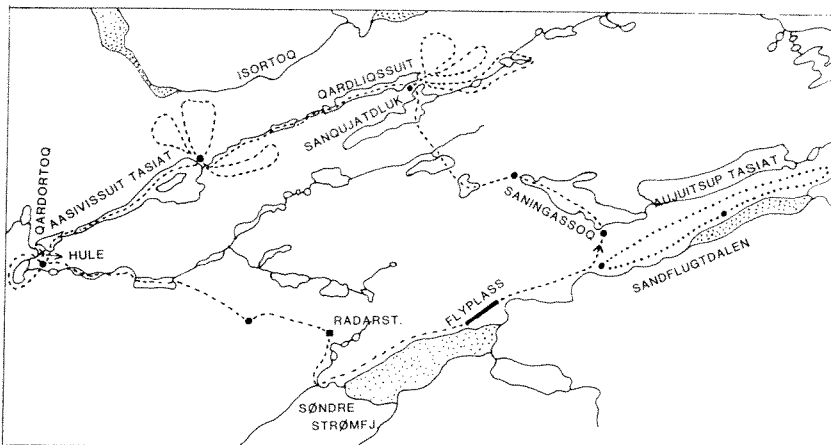
Ombord i flyet på vei til Søndre Strømfjord sitter tre villmarkssugne karer, Bård Pettersen, Arthur Bruvik og forfatteren, og ser ned på den enorme Grønlandsisen. Det er skyfri himmel og nydelig vær. Så glir flyet over bart land, og vi nyter synet av terrenget vi skal dra gjennom. Det lokker med sine åser, fjell, elver og store og små vatn. Men vi har problemer. Like før avreisen fra Norge fikk vi beskjeden: «Båten solgt, ingen annen å få leiet». Der sprakk opplegget vårt. Vår plan å reise innover Nordre Strømfjord med båt kan det ikke bli noe av. All den fine røya, som jeg vet om fra tidligere turer i terrenget der, får leve i fred for oss.

Vi blir enige om at de to første ukene, får vi gå ut i terrenget og ta alt på sparket. Vel nede på flyplassen ordner vi med bagasje, innkjøp av mat og kontaktmannen vår. Det går over all forventning, og dansken Kojak kjører oss innover Sandflugtdalen mot innlandsisen med bilen sin. Her på slutten av veien laster vi opp ryggsekkene.

Ryggsekkene ble drygt tunge, men vi får dem på og trasker innover dalen. Vi må over en bratt ås, og fra toppen av den har vi et flott utsyn over Langsørne, Aujuitsuptasiat og Saningassok, som er målet vårt i kveld. Det er 4. august, og her nord for Polarsirkelen er natta fremdeles lys. Teltet kommer opp like ved stranda, og mens vi inntar vårt første måltid i villmarka, rusler det reinsdyr forbi. Noen ender drar fine striper over det speilblanke vatnet, som nå i kveldssola, har farger som flytende kobber. Endelig kan vi slappa av og la villmarksstemningen sige inn over oss.

Neste morgen er vi raskt av gårde. De to små gummibåtene, hver på 6—7 kg, som vi hadde tenkt å bruke på de store sjøene ved Nordre Strømfjord, blir nå en viktig del i det nye opplegget vårt. Vi pumper dem opp, og vi laster inn en ryggsekk og to mann i Bårds båt. I min som er minst, får jeg plass ved siden av to ryggsekker.

Det er et eventyr å gli over den store speilblanke vannflaten i solskinnet. I sør og vest står de grågrønne fjella opp ned i vannet, og i øst speiler innlandsisen seg som en gnistrende hvit blondkant på en knallblå himmel, helt utrolig vakkert. Vi har god tid, og bruker fire timer til nordenden. Her

er en fin leirplass. De to andre går for å proviantere, og kommer tilbake med ei fin ungsimle. Mens vi får, blåser det opp en frisk bris, som gir fin tørk på kjøttet, og samtidig holder fluene borte. Jeg får en rask tur på 1,5 km langs stranda til forrige leirplass for å hente fiskestanga som lå igjen der. Da jeg kommer tilbake, har karene et veldig kveldsmåltid klart. Det blir seint før vi kommer i soveposene.

Grytidlig neste morgen bryter vi leir, og med gummibåtene over hodet og ryggsekk, trasker vi nordover langs en rekke små vann. Ved de store sjøene laster vi båtene og har makelig tur til neste etappe. Terrenget er tungt, sola steiker, og det er veldig varmt under båtene. Vi må ned i et fuktig dalføre, hvor myriader av knott siger opp der vi trasker av gårde. Jeg ser på Bård, der vi sliter oss opp en bratt li. Svetten drypper jevnt fra nesa hans, og det er svart av fluer og knott under gummibåten. Den virker som den rene fluefanger, og det er like ille hos meg også. På toppen tar vi fem minutters hvil. Her blåser en bris som kjøler godt og samtidig tar knotten med seg. Reinen er også plaget, de søker opp på de høyeste toppene nå midt på dagen. Omsider er vi framme ved Sangujadtuluk, det siste store vannet vi skal over i dag. Her vaker røya friskt, Arthur er framme med slukstanga og får ei lang, mager røye. «Denne kunne en bruke til slips,» sier han, og river den ut igjen.

En svær haug med gamle reingevir og bein er det første vi ser da vi legger til lands på den andre siden av vannet. Vi er kommet over en av de gamle sommerfangstplassene til tidligere grønlendere. Kanskje er de helt fra sarqaq-kulturen, 3—4000 år tilbake, eller Dorset-kulturen, 2500 år tilbake

Arthur på kosetur. Foto Bård Pettersen.

i tiden. Stedet likner til forveksling fangstplassen ved Aassuvissuit, som jeg var med og fant i 1975. Den er nå delvis utgravet av arkeologer. Her er de samme telthusene, lave vegger av stein og torv, som ble dekket av vier med reinskinn over. Flere graver så vi, også en liten barnegrav. På grunn av permafrosten blir de lagt oppe på bakken, store steinrøyser som er pent lagt opp. Kjøttlager er her også. De ligger på de luftigste stedene. Vi finner flere bogestiller der bueskytterne har ligget i skjul.

En mengde dyrestier etter reintrekket mellom kysten og innlandsisen kommer sammen her på det smale eidet mellom de to store sjøene, Sangujadtluk og Qardligssuit Tasiat. De gamle grønlenderne visste hvor det var lettest å fange reinen, selv om det var en lang reise fra kysten og inn hit.

Ved en klar, liten bekk i nærheten av fangstplassen setter vi opp teltet. Tørr vier er det i massevis, og her bestemmer vi oss for å være et par dager. Fra stranda har vi et morsomt fiske. I løpet av en halvtime har vi 8—10 småfalne røyser hver. Bård steiker et par panner blodfersk fisk, som smaker fortreffelig. Vi er i kjempeform, og etter måltidet padler vi over vannet på speiding etter vassdrag med større fisk. Det finner vi ikke, men turen var fin, vi er ikke tilbake før klokken ett om natta. Tida er vår egen her i villmarka.

Det runde vannet. Foto Bård Pettersen.

Neste morgen baker vi Bannocks, dette populære brødet, som steikes i fett på steikepanna. I dag følger vi et vassdrag østover, og her finner vi fin fisk. Arthur, som går på den andre sida av vannet, hoier. Stanga hans står i fin bue der han kjører turens første større fisk. Like etter har Bård fast fisk, og så er det min tur. Dette er moro, og i løpet av en times tid, har vi nå fine røyer på trekvart til ett kilo.

En liten reinkalv var stadig på inspeksjon i leiren, men holdt seg på god avstand når vi kom i nærheten. Var den langt borte, og vi gryntet, svarte den og kom løpende, men stoppet på litt avstand. Vi hadde mye moro med den. Rett som det var, så vi rein på trekk mot den kjølige innlandsisen.

Den 9. august er søndag, og hvilken søndag. Vindstille, 22°C i skyggen og skyfri himmel, der vi ror langs Quardligssuit Tasiat og to mindre vann. Ved det siste vannet går vi i land på en fin sandstrand. Vi steiker reinkjøtt til middag, og Arthur drar fire fine røyer. Videre ned den 5 km lange dalen til Aassuvissuit må vi bære hele veien. Vi følger bekken hvor kamerat Ole skjøt fisk med rifle i 1984. Vi skremmer opp flere ender som ikke er flyvedyktige på grunn av fjærskiftet. Reven må ha gode dager nå. Vel framme i Aassuvissuit setter vi opp teltet nøyaktig der det stod i 1984. Her er alt som før, selv kassene som lå igjen etter arkeologene finner vi igjen i

vierkrattet. Vi tar en kveldstur de fire kilometerne mot Isortoq-elva, der vi padlet gummibåter i 1975 og kano i 1984 (se Polarboken 1985—86). I det varme været har elva svulmet voldsomt opp, og vi kan høre brusset lenge før vi ser elva. Svære, grå bølger lager reine heksegryter der elva slår krok på seg. Her ville det være livsfarlig å prøve seg med gummibåtene våre. På veien hjem skremmer vi opp en flokk ender, og vi feller tre av dem.

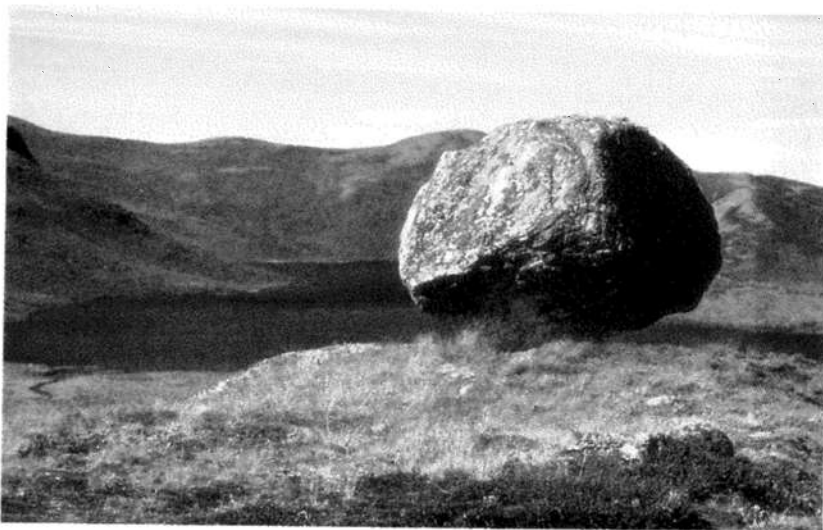
Neste morgen er det klesvask, og vi tar en dukkert vi også. Sola steiker, termometeret viser 26°C. Det er forskjell fra sist vi var her, da hadde vi —15°C. Det har minket på kjøttet vårt, og vi feller en fin ungbukk. Vi har kjøtt for resten av turen.

Det er vakkert her ved det store, krystallklare vannet, hvor en kan se bunnen på 8—10 meters dyp, og med den store høye øya midt uti. Det er bratte åser rundt sjøen, og en frodig dal mot øst hvor det gror kjempevier, blomster og irrgroent gras. Professor Melgård skriver i sin bok «Aassuvisuit, the great summer camp», at utgravningene viser at det har vært en meget livlig aktivitet her i gamle dager. Spydodder, pilespisser og kniver av reinsdyrhorn og bein er funnet sammen med killiaq-flak (flintliknende skifer), som hovedsakelig ble brukt av sarqaq-kulturen for 3—4000 år siden. Det ble også funnet chalsedony-flakes (halvt gjennomskinnelig kvarts) i et trekull-lag. Dette indikerer Dorset-kulturen 500 til 100 år før Kristi fødsel, og er blant de eldste C14-daterte funn på Vestgrønland.

Den 11. august brøt vi leir og rodde vestover Aassuvisuit og neste vann. Deretter var det bæring bratt opp og bratt ned forbi fossen Qordtlootoq, som er 50—60 meter høy. Nå var det liten vannføring på grunn av det tørre været. Teltet satte vi opp en kilometer nedenfor fossen.

Hit opp når røya fra sjøen. Langs bekken mot sjøen ser vi flere steinovner hvor grønlerenderne har røyket fisken. Her er også mange gruer og teltplasser. Vi ser mye fisk på vei opp for å gyte. Det blir noen pene fiskehanker på oss. Jeg tar noen småfisker levende opp i plastpose med vann og bærer dem opp forbi fossen. Her setter jeg dem ut i de fisketomme vanna, og håper de vil formere seg. Andesteikene til kvelds er en skuffelse. De er magre og tørre.

Dagen etter er det gråvær, og fisken biter villig. I kveldingen bærer jeg igjen noen røyer opp i vannet til de andre, som jeg satte ut der. På veien ned igjen blir det tåke og regn. Jeg går under en svær steinblokk for å ta på meg regntøyet, og der, under bakkenivå, finner jeg en hule. Nysgjerrig kryper jeg ned i mørket og tenner en fyrstikk. Hulen er blitt dannet ved en forskyvning i grunnfjellet. Vegger og tak er slette og fine, mens gulvet er blitt jevnet til med flate steiner og grus. I hjørnet ved åpningen er det murt

Ruggesteinen ved Aasuvisuit. Foto Bård Pettersen.

opp en slags trapp, som delvis er rast sammen. I det andre hjørnet er det rester etter en grue. Hulen er omlag 3 m lang, 1,5 m bred og 1,2 m høy. Her har nok de gamle grønlanderne overnattet på ferdene til og fra fangstplassene lenger inne i landet. Jeg skulle gjerne ha sett mer, men jeg må kravle meg opp i lyset igjen. Det er slutt på fyrstikkene. Ved teltet blir jeg møtt av Arthur som tørker kjøtt ved bålet og har en gryte med lekker røye klar. Det regner lett da vi kryper i soveposene.

Neste morgen er det klart og fint vær, og vi ror videre. Ved det andre vannet overtar Arthur min båt, mens jeg går langs land med børsa. Snart går fjellet stupbratt ned i vannet, og jeg må 200 meter til vær. Fra toppen er det flott utsikt. Nede på sjøen lager de små, fargeglade båtene fine striper i den speilblanke vannflaten. En del store steiner ligger lagelig til ved kanten av bratthenget. Jeg blir som guttunge igjen og klarer å få rullet noen utfor. Med dunder og brak farer de nedover og havner med store plask i vannet. To harer blir skremt opp. Karene i båtene har fulgt med, og snart brøler Bård: «Pass på, nå kommer de oppover». Den ene kommer på skuddhøyd, og det blir haresteik på menyen.

Ved enden av vannet tar vi ventilene ut av båtene, ruller dem sammen og surrer dem på sekkene. Vi får ikke bruk for dem mer. På veien passerer vi et

Ved innlandsisen. Foto Bård Pettersen.

par mindre vann, og på strendene ligger kasser og søppel. Vi nærmer oss folk. Etter å ha gjort unna 17 km slår vi leir. Nå er det bare 6—7 km igjen til veien hvor den store radaren ligger. Dette stykket legger vi bak oss neste dag. Ved radaren er vi kjempeheldige og får haik til campingplassen med selveste fru politimesteren. Hyggelige mennesker, danskene. Teltet kommer opp, og vi kjøper litt sivilisert mat. For første gang på nesten to uker sitter vi ved et bord og spiser.

Neste dag får vi problemer igjen. Karen vi hadde kontaktet den dagen vi kom hit, får vi ikke tak i. Der sprakk det opplegget vi hadde fått i stand med en kort båttur i Søndre Strømfjord. Hva gjør vi da? Jo, vi ordner billetter til hjemturen noen dager tidligere og drar ut i terrenget igjen. Kort fortalt tar vi veien innover Sandflugtdalen og får noen fine dager innover til innlandsisen.

Den 18. august ser vi Grønland fra lufta, men vi føler på oss at det ikke er siste gang vi besøker dette fantastiske landet. Vi har fremdeles en real fisketur på programmet.

Over Grønland i Nansens fotspor — 100 år etter

Av Asle T. Johansen

Endelig er vi i mål. Veien over innlandsisen var både lang, kald og slitsom. Aldri har jeg frosset og sultet så mye. Tre ganger klarte vi å løse oss gjennom kritiske situasjoner. Alle farer som på forhånd lå og lurte på oss klarte vi også å takle. Til tross for små forfrysninger, en stadig kamp for å overleve og en slitsom motivering for stadig å kjempe videre — så ble ekspedisjonen en stor suksess. Vi kom over isen uten noen former for hjelp utenfra. Og vi klarte turen på nøyaktig de 40 dagene vi på forhånd hadde beregnet. 28. april sto det på papiret at vi skulle være framme, og akkurat på den dagen skled vi ned mot vestkysten, Godthåpsfjorden og over mål. Som ekspedisjonsleder vil jeg karakterisere hele prosjektet som vellykket, spesielt når jeg nå i ettertid vet hvilke krefter vi kjempet mot.

På forhånd forsøkte vi å planlegge ekspedisjonen så godt som praktisk mulig. For meg var det viktig at de personer som var med utfylte hverandre i kunnskap og erfaring og at utstyret var solid nok. Men vi visste at vi skulle gå i samme slags utstyr som Nansen brukte på sin ekspedisjon i august/september 1888, mens vi skulle gå i mars, som er en av de kaldeste og tøffeste månedene på Grønland. Det er da både de laveste temperaturer og de sterkeste vinder er målt.

Av andre farer som lurte var isbjørn, som det er en del av på østkysten, og som også ble observert av et helikopter ikke langt unna startpunktet. I tillegg fins farlige bresprekker i opp- og nedstigningsområdene. Værforholdene kan være meget skiftende og lunefulle. For oss kunne full storm være en katastrofe i Nansens hustelt med bambusstenger. Sterkere vinder kunne vi ikke tenke på, selv om vi visste at de fantes. Og det er heller ikke lett å grave seg ned på innlandsisen hvor det er rene stålisen under den harde forblåste overflaten. Og i alle retninger er det bare åpne vidder og ingen beskyttelse. Det er heller intet liv. Bare goldt og øde og hvitt i hvitt så langt øyet rekker. Maten var rasjonert til det marginale for å minske vekten, som i starten allikevel var på rundt 130 kg pr. mann. Når vi så i tillegg skulle stige fra havnivå og til ca. 3000 m o.h. så kan man vel tenke seg noenlunde hva som lå foran oss den 19. mars, da de første skritt ble tatt fra Umivik.

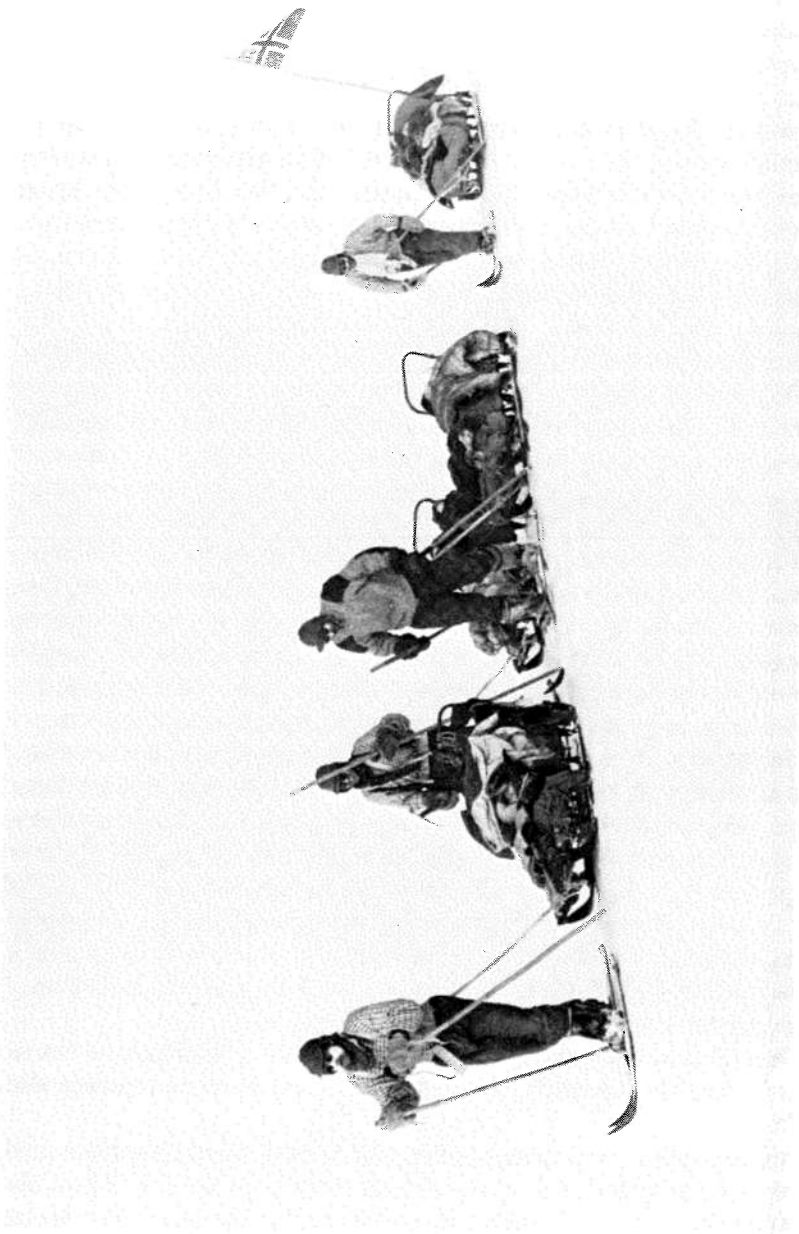
Allerede på flyplassen, like etter ankomsten til Grønland, var vi blitt fortalt at i år hadde det vært en spesiell mild vinter med sterke stormer, slik at isen var full av store sprekker og at det var meget farlig og vanskelig å komme over. Det hørtes ikke særlig lovende ut, men vi hverken ville eller kunne ta noen avgjørelser før vi selv hadde observert og vurdert.

Det måtte briste eller bære. Jeg hadde i alle fall funnet fram til de aller beste folk som kunne skaffes. Sterke og bunnsolide jernmenn som ikke fortrakk en mine samme hvor tøft det var. Agnar Berg, en skikkelig hardhaus fra Bodø, som har krysset både Grønland og Svalbard tidligere, og som er en usedvanlig dyktig navigatør, viste seg å være skapt for oppgaven. Det samme med Jan Morten Ertsaas, født og oppvokst på Svalbard, som sammen med Agnar hadde hatt en vellykket kryssing av Grønland i 1986. Og til slutt råsterke Roar Nese fra Bergen, som også viste seg å være beintøff og mestret alle utfordringer glimrende. Kort sagt, jeg hadde vært utrolig heldig med mannskapet.

Jeg hadde på forhånd nærmest garantert overfor Columbus Film i København, som sto for filmprosjektet, at vi skulle klare turen. «Vestkysten eller døden» hadde jeg sagt, og følte at deres satsing på 5 mill kr. krevde at vi måtte komme oss over isen. Jeg var nødt til å ta hardt i, både fordi jeg selv trodde på det, og fordi jeg ville de skulle gå hundre prosent inn for prosjektet. Mitt ansvar var dermed usedvanlig tøft. Ved siden av selve slitet følte jeg det økonomiske ansvaret, som bare jeg ville bli stilt mot veggen for, om vi ikke lyktes. Derfor måtte vi over isen for enhver pris, og mine medhjelpere var svært viktige brikker i dette arbeidet. Sammen ga vi alt og sloss oss fram i 40 dager med kun et mål for øyet: dette skulle vi klare — uansett!

Men allerede etter vel en uke møtte vi den første motbøren. Fallvinden fra toppen og ned langs bresiden mot kysten hadde øket på, og ble til slutt så ille at vi ikke kom oss videre. Dette var påskeaften, og jeg så foran meg en vanskelig og slitsom påskehelg. Og dessverre fikk jeg rett. Vinden bare steg i styrke og gravde teltet ned under sneen. Teltveggene bøyde seg innover av de hundrevis av kilo sne de fikk over seg, mens vinden raste ute. Teltstengene begynte å høye seg og bambusen sto som spente buer overalt. Ville dette holde? Hva ville eventuelt ryke først? Og ha om det ikke holdt? Alle var rolige og iskalde, men vi visste innerst inne at dette kunne gå galt.

Kl. 01.55, tida ble nøyaktig registrert, skjedde det. Jeg våknet av at Agnar roper det rene dødsskriket i øret på meg. I samme øyeblikk hører jeg lyden av forvridd bambus, og skjønner at teltstangen er i ferd med å knekke. Agnar, som ligger helt ytterst, er i ferd med å få hele snemassen

Ekspedisjonen midt inne på innlandsisen.

over seg — og å bli klemt fast i soveposen. I neste sekund er jeg ute av posen, står på kne og støtter bambusen under taket så godt jeg kan med skulderen, så vi ikke skal bli klemt fast alle sammen. Bare sekunder etter er kniven klar og vi vurderer om vi skal skjære oss ut av teltet. Det er bekmørkt og storm ute. Men selv om situasjonen er kritisk er det ikke tegn til panikk. Agnar er kommet seg løs og Jan Morten, som ligger dypt i firemannsposen, lirker seg til teltåpningen. Vi får tent et lys og vurderer situasjonen. Det er ikke store plassen der inne. Jan Morten og Agnar bestemmer seg for å dra ut i den stormfulle, svarte natta for å grave fram teltet. Men først må de komme seg ut av teltet. Sneen dekker hele åpningen og presser seg mot inngangen. Etter noen timer har vi fått satt på ny teltstang og krisen er over. Vi oppretter vakt hold hvor hver av oss må være ute i en og en halv time ad gangen for å hindre at teltet skal bli helt nedføket. Og det er en tøff jobb.

Etter tre dager må vi videre. Vi har nemlig ikke nok mat til å ligge slik i flere dager. Og hvis dette været varer i ukesvis, klarer vi ikke å komme over på rasjonene våre. Når vi ligger værfast skal vi gå på halv rasjon eller mindre. Sulten begynner å gnage, og jeg merker at kiloene begynner å forsvinne. At det skulle bli femten i alt fikk jeg først vite da jeg var hjemme igjen. Selv med vakt hold klarer vi ikke å holde teltveggen fri for sne. Den gamle seilduken suger til seg alt. Sneen presser mer og mer på fra sidene og gjør rommet inne svært lite. Det er nesten ikke plass til oss fire. Vi er samlet som en klump i midten. Har vi funnet en stilling å ligge i, må vi beholde den til vi alle blir enige om å flytte på oss. Jeg føler meg helt fastlåst. Taket bøyer seg lavt over hodene våre, og sidene er presset nesten mot midten av teltet. Om nettene er det bekmørkt og ute raser stormen. Slik ligger vi i tre dager mens sultfølelsen stadig blir verre. I tillegg er vi gjennomvåte. Reinskinnsposen er søkkvåt. Hver gang vi skal ut av posen fryser klærne til is. Dette er en psykisk styrkeprøve som jeg visste måtte komme. Men så tidlig da. Vi har jo nettopp startet. Jeg tenker på hva som kan skje på toppen av innlandsisen hvor det virkelig kan blåse opp. Derfor kan vi ikke bli for mye forsinket allerede i startfasen. Vi blir enige om å dra videre og heller sloss i motvind enn å vente i usikkerhet.

Det blir en skikkelig kamp i den sterke motvinden. Vi pakker oss inn så godt vi kan, men vinden og fokksneen finner alltid en vei som gjør oss våte og kalde.

Nansens utstyr er vanskelig under slike forhold. Seilduksstoffene med store porer absorberer sneen som så tiner og deretter blir til is. Tøyet blir stivt og tungt. Når vi så kommer inn i teltet tiner det igjen, og vi blir våte og

kalde. Det er også stor fuktighet i teltet på grunn av matlaging og pust. Alt kondenseres og fryser til is på klesplaggene. Vi har ikke muligheter til å varme opp teltet, så det bli svært kaldt utover kvelden og natta, og om morgenen er alt stivfrosset. Vi har heller ingen andre tørkemuligheter enn å legge tingene inn mot kroppen for å tørke dem med kroppsvarmen. Vanter o.l. tørkes slik for at vi skal få dem på dagen etter. Var det sol og vind kunne tøyet frysetørres ute selv i 30 minusgrader. Ellers måtte vi bare brette det på oss og tine det med kroppsvarmen. Utrolig nok ble ingen av oss syke.

Filmteamet fulgte oss som skygger. Men vi kunne ikke ta imot noe hjelp fra dem. Avtalen var klar, måtte vi ha hjelp var vi «døde» og ekspedisjonen var over.

Vi trosset vinden og vant. I flere dager brøt vi oss fram i piskende fokksne. Men hvert skritt førte oss mot målet.

En kveld så vi plutselig meterhøye istopper foran oss. Vi var kommet til et sprekkområde. 20-30 m brede sprekker med snebroer sto og ventet. Holdt de? Vi gjorde rekognosering med tau. Det skulle kunne gå, men hva med over 100 kilo tunge sleder? Vi måtte bare ta sjansen. Og det gikk bra. Den kvelden fikk filmfolkene en uventet spenning. De skulle over bresprekkene med snescooterne og flere hundre kilo. Men også det gikk bra. Den natta måtte vi grave teltplass midt på en snebro fordi det var blank is utenom.

Etterhvert forsøkte vi å komme oss avgårde så tidlig som mulig, og var oppe allerede i grålysningen i firetida. Frokosten var havregrøt. Først var det å forberede seg på alle kuldegradene i teltet, før vi gikk ut for å kjenne på temperaturen og vinden. De første timene gikk til å få varme i kroppen. Det å bryte opp leir var en utrolig slitsom affære under slike ekstreme forhold. Rundt 5-6 timer tok det før vi var i gang. Det var faktisk mer behagelig å være i farta enn å ha leir. Når vi gikk var det bare sulter som gnaget. Vel ble vi litt stivfrossen i ansiktet og på hendene, men det var likevel bedre enn å ligge timevis og jobbe for å holde varmen og kjerne at hele kroppen var som en isklump. Det å opprettholde elementære behov og kjempe en evig kamp for det de fleste tar som gitt er lærerikt. Jeg har aldri visst å sette så stor pris på varme som jeg gjorde på Grønland. Og jeg har aldri skjönt ordentlig hva det vil si å ikke kunne spise seg helt mett. Andre behov, som for eksempel kulturelle, sosiale, seksuelle osv., ofret vi ikke en tanke. Vi kjempet for å overleve.

Og temperaturen sank ytterligere de nærmeste dagene. Noen netter var vi helt ned i minus 50. Når sola forsvant bak horisonten sank temperaturen raskt 20 grader, og da måtte teltet være oppe. Ellers ble vi for kalde til å få

det opp. Enkelte ting kunne bare knyttes med bare hender, men etter noen sekunder uten votter var fingrene helt stive og ubrukelige. Når vi stoppet måtte vi også raskt få på oss renskinnspesken, og den var både stiv og vanskelig å bevege seg i. Det var derfor vanskelig å jobbe i det gamle utstyret når temperaturen sank. Vi måtte komme oss fortest mulig inn i tellet og håpe på at kokken hadde fått til noe mat. Han gikk nemlig først inn og ordnet soveposen og maten. Kokkejobben gikk på skift.

Da vi endelig nådde toppen måtte unionsflagget fra 1888 fram. Det var høytidelig stemning og glade gutter som endelig etter vel en måneds slit hadde kommet på innlandsisens høyeste punkt på ruta. Og flagget vaiet med oss den uka vi krysset plataet. Optimismen som lå i flagget ble forsterket da fallvinden snudde og vi plutselig begynte å kjenne vinden i ryggen. Selv om vi hadde over halvparten av distansen igjen da vi begynte på nedstigningen, visste vi at nå bar det nedover mot Godthåpsfjorden og målet. Og som Nansen, satset vi på å seile når vinden ble sterk nok. Det tok ennå noen dager før vi behøvde å gjøre i stand seilutstyret, men da unnavinden kom, da kom den også skikkelig.

Vi slo to og to sleder sammen og hadde et seil på hvert par. Underlaget var imidlertid svært ujevnt, slik at kjelken fikk harde påkjenninger. Ujevnhetene gjorde det også glatt og vanskelig å trække riktig med skallene når seilvinden ble sterk nok. En måtte være bak sleden og styre for å holde riktig kurs, og det var en slitsom jobb, mens den andre kunne ligge på sleden. Han hadde ansvaret for kursen, og måtte hele tiden være klar med kniven for å kutte seilsnora om den som gikk bak mistet taket under fart. Det hendte flere ganger, spesielt i unnabakker med kraftig medvind. Jeg fikk merke det da Agnar plutselig gikk på trynet i full fart samtidig som den delen av sleden som han holdt tak i ble brutt av. Jeg fortsatte alene i økende fart med fulle seil, susende mot bunnen av en stor bakke. Skulle jeg falle av, kunne vinden ta sleden for godt, og da var vi hjelpeløse. Jeg falt av en gang, men som ved et mirakel klarte jeg med et krumspring å hive meg på igjen. Denne gangen klarte jeg å få senket seilet uten å kutte det, før både sleden og jeg ble knust i noen store skavler som plutselig kunne stikke opp.

Lørdag den 23. april ble en stor merkedag for oss. Kl. 19.00 lokal tid kunne vi skimte fjell i det fjerne. Rørende scener utspiltes. Der lå altså vestkysten. Målet var bare noen dager unna. Etter fem uker med is og hvite vidder i alle retninger, hadde vi plutselig noe å feste blikket på. Vi var som sjøfolk som plutselig oppdager land etter uker på havet. Den kvelden ble det en ekstra matbit og sjokolade på hver.

Etterhvert som vi nærmet oss kysten ble det mindre vind. Vi bestemte

oss for å la to sleder være igjen, og laste det viktigste på de to andre for å få raskere framdrift. Fjellene kom nærmere og nærmere for hver dag, og vi visste at langt i det fjerne var det vårluft, varmegrader og dyreliv. Vi skyndte oss ekstra med tanke på alt vi hadde i vente. Alle drømmer og lengsler skulle snart bli virkeliggjort. Alle fantasier om mat, en dusj og en varm god seng skulle ikke bare være en drøm. Alle klærne som hadde vært klistret til kroppen i seks uker, skulle snart av. Men det største av alt ville bli å kjenne varme — og ikke å fryse lenger.

En formiddag oppdaget vi meterhøye isfolder foran oss og visste at nå var vi kommet til bresprekkene som skilte oss fra fast grunn. Bak sprekkene så vi nunatakker. Og bak der igjen høye rake fjell hvor det skulle bli godt og trygt å sette bena.

Vi slet hardt med de sammenbundne sledene i sprekkområdet. Heldigvis fant vi snebroer som vi kunne krysser over, og følte at vi hadde kontrollen. Det var klar himmel, så sikten var bra, og vi kunne fortsette utover kvelden. Men i 22.00 tida ble det for mørkt til å gå trygt. Vi var kommet til noen store sprekker som vi ikke kom forbi. Her slo vi leir, midt på en brolagt sprekk, fordi det var hard is og ujevnt overalt. Få meter unna teltåpningen så vi langt i dypet på en uhyggelig bresprekk. Men sneen var fast og fin, så vi sov trygt.

Vi våknet dagen etter til nydelig vær. Sol fra skyfri himmel og fin temperatur. Nå bestemte vi oss for å la de to siste sledene ligge igjen. Vi tok med oss skiene og mat og satset alt på å rekke kysten i løpet av det nærmeste døgnet. Uansett, dette ble antakelig vår siste dag på isen. I løpet av dagen burde vi være på fastlandet, om alt gikk greit.

Etter bare en halv times vandring, var vi igjen nær en ny nesten-katastrofe. Vi hadde funnet ut at isen var trygg nok uten taugåing, som dessuten også forsinket oss. Plutselig kjente jeg at underlaget sviktet. Jeg kastet meg instinktivt framover. Akkurat da løsnet snebroen, men jeg fikk akkurat tak i iskanten foran meg og kom meg opp. Alt skjedde i løpet av sekunder. Bak meg var det en ca. en og en halv meter bred og førti meter dyp bresprekk. Alle ble stående å stirre mot dypet. Jeg gikk helt på kanten mens mange tanker passerte. Så bandt vi oss fast i hverandre og gikk i tau helt til vi var på fast grunn.

Møtet med fjellgrunnen ble uforglemmelig. Aldri har gråstein vært så god å ta på. Nå var vi over isen. Flagget måtte fram igjen. Så ble det allsang og en ekstra matbit. Selv om vi var over 1000 m o.h. så følte vi vår luften komme sigende mot oss. Snart fant vi oss en mosefleck. Alle sloss om en plass. Endelig kunne vi strekke oss ut. Kjenne lukten av mose og lyng. Var

det ikke en fugl? Sansene var topp konsentrerte. Vi så oss rundt og beundret naturen på en måte vi aldri hadde gjort tidligere.

Det ble en hard marsj videre. Agnar gikk på bare strøpelesten. Det var stort hull i skallene. Mine var noen lefsete skinnfiller. Vi gikk til vi ikke så mere. Så la vi oss bare rett ned på bakken og sov. Vi våknet et par timer senere, og da var det lyst nok til å gå videre. Etter ca 30 timers gange fra teltet, var vi på fjordisen, og i mål. Følelsen var ubeskrivelig. Vi ble tatt imot som konger. Først til Kapisiglit i to dager, deretter Godthåp. På kaia sto borgermesteren, hornmusikk og en stor skare mennesker. Alle var begeistret og ville hylle oss. Der var TV, radio og aviser. Fortjente vi all denne oppmerksomheten? Vi ble sammenlignet med Nansen og hans bragd. Eskimoene er det mest elskverdige folk jeg noensinne har møtt. De har lite, men de ga alt. Og uten at vi hadde gjort noe for dem, ga de også noe av seg selv. Den hyllesten som ble oss til del varmet godt, og jeg sitter igjen med en stor takk til disse menneskene.

Eskimoene selv har stor respekt for innlandsisen og beveger seg nødig på den. Lyden fra sprekkene og den evige kulden uten noen former for liv frister ikke, og får være i fred for dem. Isen er for eventyrere og folk som liker å gamble, mener de. Turen vår var blitt lagt merke til på et tidlig tidspunkt, og alle fulgte med hvordan det gikk med oss.

Ekspedisjonen var også et forskningsprosjekt hvor jeg, som lege, tok fysiologiske tester før og etter turen, og blodprøver underveis. De skal analyseres for å finne stresshormoners virkning under slike store fysiske og psykiske belastninger som vi hadde. Resultatene vil jeg komme tilbake til senere. Rent praktisk var det litt av en jobb å ta disse blodprøvene i 40-50 kuldegrader, og varme dem med hendene og stearinlys slik at serumet kunne skilles ut.

En drøm jeg har hatt i mange år er nå realisert, og jeg er uendelig glad for at ekspedisjonen ble så vellykket. Og jeg må takke de andre tre for en fantastisk innsats. Det var de som gjorde dette mulig for meg.

Dette er også det tøffeste jeg har vært med på. Men jeg angrer ikke. Turen har gitt meg perspektiv og erfaring, styrke og utholdenhet. Jeg har lært å sette pris på det vi ellers tar for gitt.

Det å ha opplevd 45 varmegrader på sykkel i India og 50 kuldegrader på Grønland gir ikke bare kontrast i temperatur, men også situasjoner som skaper en indre spennvidde og en dimensjon som ikke er målbar, men som får en til å tenke, føle og oppleve både seg selv og andre på en annen og kanskje mer positiv måte.

Turen over Grønlandsisen var tøff og beinhard, men samtidig med alt

slitet ga den en frihetsfølelse som ikke kan beskrives. Opplevelsene fra turen kan heller ikke forklares med ord. Kanskje filmen, som etter planen skal være ferdig til høsten, kan vise endel av det som språket ikke er i stand til å fortelle. Og jeg håper at vi til slutt klarer å skrape sammen de 400 000 kronene vi mangler for å få filmen ferdig, slik at vi kan få formidlet denne unike og spennende ekspedisjonen til andre.

Det som er spesielt med denne filmen er at vi ble fulgt som skygger fra start til mål, og vi kan formelig lese i ansiktsuttrykkene den kraftanstrengelsen og det slit vi ble utsatt for. En slik dokumentar-dramatisk film har ikke vært laget tidligere, og vi håper at flest mulig vil komme til å kunne ta del i turen vår. Columbus Film måtte forberede seg en god del før det var praktisk mulig å filme under slike ekstreme forhold. Derfor har de også laget en film II som forteller hvordan film I ble til.

Vår kamp for å nå vestkysten, mot storm, kulde, sult, issprekker, sol, seiling, osv. i Fridtjof Nansens utstyr og i hans ånd, vil i filmen gi oss en mulighet til å vise hvordan også Nansen kjempet.

I år er det hundre år siden vår store nasjonalhelt gikk på ski over Grønland. Jubileet for denne kulturhistoriske milepel fortjener en markering, og det mener vi at filmen kan gi.

Rapport fra Hopen

Av Oddmund Søreide

Den 13. juni 1986 ble den meteorologiske stasjon tildelt offisiell brevhusstatus. Et bjørnemotiv i stempelet var ønsket, noe som ville være naturlig, men da dette motivet allerede var opptatt, falt valget på hvalrossen. Dette er også naturlig etter rester av hvalrossbein som finnes på alle strender, og etter ett av øyas tidligere navn Sea Horse Island. Hopen fikk postnummer 9174. Man hadde helikopterbesøk, og dagen ble markert på behørig måte.

Etter høstbåtens anløp i oktober fikk man montert parabolantenne. Fra da av kunne man motta både norske og utenlandske TV-programmer via satellitt.

Det ble også bygget en helikopterplattform av drivtømmer og 2 x 4 toms boks. Ved stasjonen er der lager av drivstoff og oljer etc.

Det var ingen sommerbjørn på Hopen i 1986. Man gikk trygt alle steder, og hyttene fikk være i fred. Antall registrert bjørn på stasjonsområdet sesongen 1985—86 var 186, sesongen 1986—87, 193. Som stasjonsområde regnes Husdalen mellom de to fjellene, et område på ca. en kvadratkilometer (se kart foran i boken). Senhøsten 1986 ble det skutt en bjørn i skråningen ovenfor stasjonen — to turgåere fikk den så å si i hodet. Fra sesongen 1976—77 har alle bjørneobservasjoner på stasjonsområdet vært journalført, og som tabellen viser, er tendensen økende.

1976—77	22 bjørn	1982—83	147 bjørn
1977—78	33 bjørn	1983—84	259 bjørn
1978—79	57 bjørn	1984—85	171 bjørn
1979—80	62 bjørn	1985—86	186 bjørn
1980—81	78 bjørn	1986—87	193 bjørn
1981—82	85 bjørn		

Vi hadde håpet på en bjørnefri sommer i 1987 også, men det ble det ikke. På tur til nordspissen i begynnelsen av august så vi den første. Vi stod ved Finas borehull på Lyngfjellet med Flatsalen foran oss, da vi fikk se den nede i søkket på østsiden. Vi fullførte turen uten å se noe mere til den. I midten av august observerte vi litt drivis på østsiden.

På en tur med båt til Bjørnebo, en av hyttene i Hermansenskarret, kom vi uforvarende over en bjørn. Den hadde slått hull i hytteveggen og vært inne og forsynt seg. Nå lå den like bak hjørnet. Det ble et hektisk møte. Vi trodde det var den vi hadde sett i Flatsalen, men det var det sannsynligvis ikke. Et par dager senere kom en bjørn ned langs Husbekken nord for stasjonen. Det var en underlig skapning. Radmager, elendig og med den ene foten på slep. Så ut som den hadde ramlet utfor en fjellskrent, og vi ble enige om å avlive den. Mens vi flådde, dukket en ny opp sør for stasjonen,

Hopen Radio. Stasjonen fotografert i 1947 eller 1948.

Hopen Radio i dag.

og ikke lenge etter enda en mellom Bekkeskaret og Koefoedodden. Dette måtte være bjørn som hadde svømt i land idet drivisen passerte sørspissen. Hvor mange som kom i land fra denne isen, er ikke godt å si, men vi tippet på 8—10 stykker. Et forskningsfartøy hadde sett is og bjørn nord om Hopen i månedskiftet juli—august. I slutten av september fløy et helikopter gjennom Braastadskaret, og i hytteområdet ble det sett fem bjørn. Etter å ha lest gamle notebøker fra den første tiden og fram til ut på 70-tallet, kan jeg ikke se noe tilsvarende. En og to sommerbjørner år om annet, men aldri slik som sommeren 1987.

Bjørn har gjort innbrudd og skadet alle hyttene — mer eller mindre. Kommer den først inn, gjør den rent bord. Verst har det gått ut over de to gode og relativt nye hyttene Bjørnebo (1971) og Beisarhytta (1973). Sommerbjørn er en ulykke for folk og hytter.

Først i november ble ei binne med tre unger sett på stasjonsområdet, og dagen etter hele 18 i isen utenfor.

Det tyske Luftwaffe opprettet høsten 1943 en meteorologisk stasjon på Hopen under dekknavnet Svartisen. Den hadde tilhold i Storstadhytta i Husdalen. Denne var satt opp av Sigurd Storstad, Børre og Birger Trøhaug, alle fra Tromsø, som overvintret her 1934—35. Den tyske gruppen på fire

mann anla våren 1944 en tilfluktsleir i Djupsalen, en forsenkning mellom Koller- og Johan Hjortfjellet. Leiren ligger på østsiden knapt 5 kilometer fra stasjonen.

Opplysninger om denne leir stammer fra en rapport av dr. Josef Neunteufl som ledet den tyske meteorologiske ekspedisjon Helhus på Hopen 1944—45, og dr. Franz Selinger.

Den 21. august var en fin dag, og takket være gode opplysninger fant vi leiren. På et område på omlag 30 x 40 meter lå spredt rester av telt, soveposer, uniformer, batterier, rester av en feltovn, en tom våpenkasse og ammunisjonskasse, ishakke, treklubbe, teltplugg og en kasse med skaftehåndgranater. Det meste var i dårlig forfatning og forvitret, men våpenkassen, ishakken og treklubben var i god stand. Vi målte opp, noterte og fotograferte funnet etter beste evne.

Den tyske Helhus-ekspedisjon 1944/45 hadde også tilhold i Storstadhytta. Etter krigens slutt fortsatte de å sende observasjoner, men nå for de allierte. I begynnelsen av august ble de hentet og ført til den norske garnison på Svalbard. Stasjonen lå forlatt til oktober, da den ble overtatt av den norske marine som stasjonerte fire mann der.

I 1947 ble stasjonen overført til Værvarslinga for Nord-Norge. Sommeren 1987 kunne der feires 40-årsjubileum for denne begivenhet.

Året 1987 ble også et merkeår på noe annet. Da fikk stasjonen sitt første kjente kvinnelige besetningsmedlem. Det var stuert Elisabeth Ellefsen fra Sør-Varanger. Veien er åpnet, og en kan vente flere kvinnelige søkere til Hopen.

Året 1988 er også et merkeår. I august blir det 80 år siden den første fangstekspedisjon kom til Hopen. Den var ledet av August Olafson fra Småland i Sverige. I alt deltok seks mann, deriblant Henry Rudi. De satte opp tre hytter, Rudihytta på Koefoedodden, Nilsebu i Husdalen og nordhytta ved Hermansensskaret.

Siden vi først snakker om hytter, tar vi også med den som står i Braastadskaret nord på øya. Den ble satt opp av fangstmennene August Hansen og Sverre Sørensen (Møller) fra Tromsø, samt Karl Hoel fra Ålesund, som overvintret her i 1923/24. Den ble etterhvert noe skral, og i 1973 ble hoveddelen revet og en ny ført opp på samme tomt. Av gammelhytta fra 1923 står nå bare tilbygget tilbake.

Mammutene — de forhistoriske store elefantene

*En formastelig historie av Carl Wilhelm Sem-Jacobsen,
50-årig medlem i Polarklubben*

Mammutene var tallrike på store deler av vår klode i ca. 500 000 år inntil de for ca. 10 000 år siden plutselig døde ut. Enkelte døde mens de spiste smørblomster langs breddene av Beresovka-floden i Sibir.

Funn har vist at det på den tiden var tallrike mammuter på de snebare steppene i Sibir, Alaska og nordre Canada. Mange av dyrene er funnet forholdsvis godt bevart dypfrosset i sne og is. Dette ledet tidlig mange fremtredende vitenskapsmenn til å postulere at mammuten var et polardyr, fordrevet til polartraktene og omkommet i bresprekker som de falt ned i. Illustrasjoner i oppslagsbøker viser bilder av mammuter på isbreer i sne og uvær. Den aksepterte oppfatning blant de lærde er at de siste dyrene forsvant i snestormer i isødet i polaregnene.

Men — mammuten var et plante-etende dyr, som i likhet med elefanten idag, livnæret seg ved å gresse på de store steppene, særlig på den nordlige halvkule. I den siste tiden av dens eksistens var det særlig på steppene i Sibir, Alaska og nordre Canada den oppholdt seg. Som nevnt ovenfor er det også her man i det siste århundre har funnet forholdsvis vel bevarte dypfrosne, mer eller mindre komplette eksemplarer med kjøttet endog spiselig.

Sommeren 1902 var særdeles varm i deler av Sibir, og store deler av tundraen tinte usedvanlig meget. Langs Beresovka-floden var nedsmeltningen av tundraen stor, og her kom et vel bevart eksemplar av en dypfrosen stående mammut frem av den smeltende tundraen. Tundraen består her av lag med is og sne med et lag med sand og jord over og under.

En av mammutene som kom frem, sto oppreist og hadde friske smørblomster i munnen og maven. Dette var ikke nok til å forstyrre vitenskapens ideer om hvordan mammuten forsvant. Kjøtt fra denne og andre dypfrosne dyr ble spist som en enestående raritet, angivelig også ved hoffet i St. Petersburg. Kjøttet smakte angivelig godt, og selv smørblomstene i maven var ikke fordøyet til det ugjenkjennelige.

Dette passer dårlig med aksepterte teorier, men ved «å trekke fra litt for kjente» ble de vitenskapelige teorier opprettholdt. Her var det «de håpløse amatørerne» kom inn.

La meg først henlede oppmerksomheten på professor Dr. Hapgood fra U.S.A. Han har i sin bok om Piri Ree's urgamle verdenskart, på en vel dokumentert måte, henledet oppmerksomheten på legmannen. Han viser hvordan de fleste store oppdagelser og oppfinnelser i overveiende grad er gjort av våkne legfolk, som riktignok først senere ble spesialister på sine felt. Han forklarer spesialistenes og de profesjonelles lille bidrag med hvordan disse gruppene ofte er hemmet av gamle forestillinger og teorier.

Men hva gjorde så amatørerne? De spurte den amerikanske fryseindustri om hva som skulle til for å dypfryse en levende mammut når den går og gresser. Den skulle dypfryses så hurtig at kjøttet holder seg, at smørblomster i munnen holder seg friske og at maveinnholdet er friskt og ikke går i oppløsning.

Svaret var: Plutselig minus 150 grader. Det måtte jo være tøv, for slike temperaturer har vi ikke her på jorden.

Men amatørerne gikk videre til klimatologer og meteorologer. Hvordan kunne det plutselig oppstå vinder som slår ned med så lav temperatur?

Svaret var at det kunne hende i tilslutning til en større naturkatastrofe. I forbindelse med jordplatenes bevegelser mot hverandre kunne det oppstå store jordskjelv, samtidig med et større utbrudd fra flere store vulkaner. Ti store utbrudd samtidig på den nordlige halvkule kunne totalt formørke solen. Utstrømming av aske og gass ville øke forstyrrelsene. Som resultat ville vi få store atmosfæriske forstyrrelser. Luftmasser ville bli kastet opp til toppen av atmosfæren og komme ned igjen med den tenkte lave temperatur. All fuktighet i de lavere luftlag ville falle ned som et tykt sne- og isdekke. I periferien ville vi få store regnstormer og virvelstormer av stor styrke. Resultatet ville være momentant og dramatisk.

Vi vet at slike naturkatastrofer av denne størrelsesorden har inntruffet mange ganger i jordens historie.

Den formastelige teori blir da:

En dag på ettersommeren går mammuter og gresser fredelig langs bredden av Beresovka-floden i Sibir og andre steder. Plutselig skjer katastrofen akkurat som en mammut har tatt en jafs med smørblomster i munnen. Den dør momentant og stivfryser. Den blir så begravet i den frosne fuktigheten som faller ut av luften. Lengre syd er kulden mindre sterk og fuktigheten faller ned som enorme skybrudd. Det fører til flom i flodenes sydlige kilder. En flom som feier med seg jord, sand, trær og annen

vegetasjon, som flommer nedover og legger seg oppå sne- og islaget lenger nord. Og det er slik tundraen er bygget opp mange steder, inntil vår mammut smeltet frem i den varme sommeren i 1902.

I Alaska og nordre Canada kom det samtidig en virvelstorm som malte skogene med trær og dyr til den masse som man finner her enkelte steder på tundraen. I denne massen finnes også frosne deler av mammuter, løver og andre dyr.

Historien ble til stor forargelse publisert i flere amerikanske ukemagasin-
ner i 1950-årene. Jeg fikk den ikke inn i Polarårboken for 25—30 år
siden*.

For den er jo uærbødig, — kjettersk. — Men var det ikke for 10 000 år
siden at vi også hadde syndefloden med Noa? Episoden var lokal og
menneskene og dyrene overlevde andre steder. Hvordan vil det gå neste
gang tro? Hvem blir rammet?

*Det var såvidt den slapp igjennom denne gangen også!

FRA POLARFRONTEN

REINJAKT PÅ SVALBARD

Fra Sysselmannen har vi fått opplysninger om reinjakten på Svalbard:

- 1985: 129 nordmenn og 95 russere fikk fellingstillatelse på i alt 224 dyr. 126 ble felt.
- 1986: 123 nordmenn og 96 russere fikk fellingstillatelse på i alt 303 dyr. 129 ble felt.
- 1987: 117 nordmenn fikk tillatelse på i alt 199 dyr. 99 ble felt. 102 russere fikk tillatelse på i alt 106 dyr. 35 ble felt.

OVERVINTRENDE FANGSTMENN

Fra sysselmannen og fra noen av fangerne har vi fått følgende opplysninger:

1985—86.

På Austfjordneset vintret Kjell Reidar Hovelsrud og Atle Midttømme. Ingen opplysninger om fangst.

På Kapp Wijk vintret Harald Soleim. Ingen opplysninger om fangst.

I Bjonahamna vintret Odd Ivar Ruud. Fangst: ingen rev da det var dårlig med rev i terrenget, 2 rein, 10 snadd og ca. 1000 ryper.

I Fridtjofhamna vintret Louis Nilsen. Fangst: 58 rev, snadd og kobbe til foring av sju hunder, ca. 200 rypeer, 3 rein, noen gås og sjøfugl og 13 kg rensed ærfugledun.

1986—87.

På Austfjordneset vintret igjen Kjell R. Hovelsrud og Atle Midttømme.

På Kapp Wijk vintret igjen Harald Soleim.

1987—88.

I Fridtjofhamna vintret Louis Nilsen og Paula Bracht (hennes første år på fangst). Fangst: 48 rev, 11 ryper, 4 rein, snadd og kobbe til foring av seks hunder og 25 kg rensed dun.

På Kapp Wijk vintret Harald Soleim.

På Revneset-Haketangen-Longyearbyen vintret Odd Ivar Ruud.

I Mosselbukta vintret Hans Reidar Bjelke og Anett Sollie Bjelke. Fangst: 4 hvitrev, 10 ryper, 4 rein, 3 kobber og 4 snadd.

I Mushamna vintret Kjell R. Hovelsrud og Elisabeth Hansen.

På Austfjordneset vintret Atle Midttømme..

VITENSKAPELIGE EKSPEDISJONERS OVERVINTRINGER

I perioden 1985—1988 har bare en vitenskapelig ekspedisjon overvintret. I den polske forskningsstasjonen i Hornsund overvintret 11 polakker under ledelse av Stanislaw Dobrowski vinteren 1987—88.

DET NORSKE SVALBARDSELSKAP 15 ÅR

Det Norske Svalbardselskap feiret den 8. desember 1987 sitt 15-årsjubileum i lokalene til Den kgl. Norske Seilforening i Oslo. H.M. Kong Olav V, H.K.H. Kronprins Harald, stortingspresident Jo Benkow og endel utenlandske gjester var tilstede.

Dr. Torbjørn Torkildsen, som har vært selskapets formann i alle år, åpnet møtet og ga ordet til sysselmann Leif Eldring som holdt foredraget: «Svalbard — igår, idag og imorgen».

Etter foredraget ble H.M. Kong Olav V utnevnt til selskapets første æresmedlem. Møtet ble avsluttet med bankett der en rekke talere hilste jubilanten og ga uttrykk for anerkjennelse og interesse for selskapets innsats og arbeid.

I sin åpningstale introduserte formannen planer, tegninger og opplegg for selskapets hittil største oppgave, reisingen av Det Norske Svalbard-Akademi i Longyearbyen. Selskapet har arbeidet med disse planene siden 1984. Akademiet skal være en forsknings- og kulturbase på Svalbard og samtidig være selskapets utøvende organ i landsdelen.

Til jubileet mottok selskapet en gave på kr. 10 000 fra Den norske Creditbank, som også tidligere har gitt uttrykk for sin interesse og forståelse for selskapets arbeid.

Selskapet har sendt kr. 25 000 til sysselmannen til bevaring av Kinnvika-stasjonen, og har til rådighet kr. 80 000 til å bevare den berømte «Sleipner»-kanonen på Heerodden.

Det Norske Svalbardselskap runder således sitt jubileum mer enn noensinne aktivt opptatt av oppgaver som har nasjonale dimensjoner i en viktig utviklingstid for Svalbard.

GRUVEBRANNEN I LONGYEARBYEN

Det var ved tretiden om natten den 24. mai 1988 at tre karer som var på nattskift i gruve 7 i Longyearbyen kjente røyklukt. De slo straks alarm. Etter en times tid ble brannen lokalisert til stollen bak kompressorsentralen langt inne i gruva.

Røykdykkere gikk inn mot brannstedet to timer etter at alarmen var gått. Forsøk ble gjort på å slokke ved å gå inn mot brannstedet og spyle på vann. Under dette arbeidet, ved 14-tiden samme dag brannen startet, gikk det et ras og tre av røykdykkerne kom under steinblokkene som raste ned. To var helt klemt fast mens den tredje klarte å komme fri ved egen hjelp. De andre røykdykkerne løp ut

for å hente hjelp og utstyr til å befri de to under raset. Etter stor innsats ble de lirket frem og befridd etter at steinblokkene som hadde falt ned fra hengen, var blitt jekket opp.

Første forsøk på å slukke ved å gå rett på og pøse på vann gikk ikke. Slukningsmannskapet gikk så inn mot brannstedet fra sidene, murte igjen tre tverrslag og pumpet inn og fyllte helt opp med vann. Senere ble det murt igjen på to steder til. I alt ble 8-9000 m³ vann pumpet inn, og etter en måned mente man at brannen var slukket. For sikkerhets skyld skal vannet stå til 15. august før det blir pumpet ut og stollene rensket opp.

Den ene av dem som kom under raset, fikk brudd og lungeskader. Han måtte amputere venstre fot over ankelen og fire fingre på venstre hånd.

Etter Svalbardposten nr. 20-25, 1988.

HYTTEINNBRUDD PÅ SVALBARD

Tidligere var det en del klager fra fangstfolk som hadde blitt fratatt gjenstander fra sine overvintringshytter når de sto tomme. Det var selfangerne som fanget rundt Svalbard om sommeren, som ble beskyldt for dette.

Nå har vi fått en ny type hytteinnbrudd. I Svalbardposten 16. oktober 1987 står det at sysselmannen etterforsker 4—5 hytteinnbrudd på Kapp Laila. To russere i Coles Bay har innrømmet å ha brutt seg inn i hyttene og tatt brennevin, kassettspilere, kalkulatorer, radio og klokker. De har ikke ødelagt hyttene.

RABIES I LONGYAERBYEN

Den 9. februar 1987 angrep en rev en bil i Longyearbyen mens den kjørte fra Hotellneset og inn til kraftstasjonen. Da mannen stoppet bilen, hoppet reven flere ganger opp og angrep støtfangeren. Sjøføren fulgte etter reven som la på sprang. Da bilen begynte å kjøre igjen, kom reven på nytt tilbake og angrep bilen. Etter noen angrep løp reven ut på isen og forsvant i retning Revneset.

I slutten av februar ble det meldt om aggressiv og atypisk oppførsel av rev i to tilfeller. Om dette var den samme reven som i første tilfelle, vites ikke.

Den 28. februar ble det funnet en død rev utenfor et av husene i Lia. Den var drept av en hund som stod i band. Reven ble undersøkt, og det ble påvist rabies. Hunden ble drept, og de som hadde vært i kontakt med hunden, ble vaksinert. Dette for å sikre seg mot smittefaren, selv om den var meget liten da hunden på forhånd var vaksinert mot rabies.

I slutten av mai ble en død rev funnet. Den ble undersøkt og rabies påvist.

I begynnelsen av juli ble det skutt en rein som også hadde rabies.

Dette er de første tilfeller av rabies siden 1980, da det ble påvist rabies i 13 rev, 3 rein og 1 sel.

Etter Svalbardposten 13/2, 6/3, 29/5 og 10/7 1987

DØDSULYKKE I SVEA

Søndag 28. juni var Leif Steinar Nilsen ute og kjørte med sitt hundespann på isen innerst i Van Mijenfjorden. I en avstand av omlag 500 meter fra land gikk han gjennom isen med hele spannet. Dette ble observert fra Svea, og redningsmannskapet var raskt ute. Men alt var forsvunnet under isen, bortsett fra en hund som hadde klart å slite seg løs og redde seg. Nilsen ble ikke funnet.

Etter Svalbardposten 3. juli 1987

BREULYKKEN PÅ KONGSBREEN

Den 4. mai 1988 klokken halv ti kjørte Anders Enger (36 år) og hans venninne hver sin snøscooter på Kongsbreen ved Ny-Ålesund. På breen er det lagt opp en scooterløype, men de to kjørte utenom løypa. Enger kom til å kjøre på langs over en bresprekk som var dekket av snø. Snøbroen brast og han falt ned i bresprekken. Scooteren satte seg fast 15 meter nede i sprekken, mens Enger falt ytterligere 20 meter — et fall på i alt 35 meter.

Venninnen kunne intet annet gjøre enn hurtigst mulig å kjøre tilbake til Ny-Ålesund. Hun kom fram etter en halv time og fikk varslet stasjonssjefen om ulykken.

Stasjonssjefen varslet øyeblikkelig sysselmanen i Longyearbyen, og det ble raskt samlet et bre- og klatrelag og helsepersonell. Alle ble sendt med helikopter nordover. Samtidig som stasjonssjefen sendte to mann til åstedet med venninnen som veiviser.

Helikopteret måtte ha fast grunn og kunne ikke lande ved bresprekken, så redningsmannskapene tok seg fram til ulykkesstedet i taulag. Lege og sykepleier var med.

To mann ble firt ned i bresprekken til Enger, som de fikk løs og heist opp. Han var livsfarlig skadet i ansiktet, brystet og benene. Selv om han var godt kledd, var han sterkt nedkjølt.

Han ble fløyet til sykehuset i Longyearbyen og ankom der bare fire timer etter at ulykken ble varslet. Etter en undersøkelse og behandling der, ble Enger sendt med ambulansefly til regionsykehuset i Tromsø.

Folkene fra sysselmanskantoret og Longyearbyen Røde Kors Hjelpkorps gjennomførte en meget effektiv og vellykket redningsaksjon som det står all respekt av.

Livet sto likevel ikke til å redde. Enger døde 18. mai.

Etter Svalbardposten nr. 17 og 18/1988

ISBJØRNHISTORIER

Fire tsjekkere som gikk Svalbard på langs, møtte en meget nærgående bjørn i Van Keulenfjorden. De måtte skyte bjørnen.

Svalbardposten 3. jan. 1986

I begynnelsen av april 1987 var Heinrich Eggenfelder på tur til sin hytte Texas Bar i Liefdefjorden. Han forteller at en bjørn hadde slått inn vinduet i hytta. Etter å ha satt det inn, la han seg til å sove. Ved 4-tiden om natten våknet han ved at en bjørn skrapte på vinduet. Han fant fram steikepanna og banket den i vinduskarmen. Bjørnen ble skremt og trakk seg noe tilbake, men det varte ikke lenge før den kom igjen og slo inn vinduet. Eggenfelder hadde en signalpenn på bordet og forsøkte å skru i et bluss mens han truet bamsen med steikepanna. Omsider fikk han festet blusset og fyrte dette mot bjørnen. Det virket. Bjørnen la på sprang. Han så da at det var ei binne med to ett år gamle unger som hadde vært på besøk.

Svalbardposten 10. april 1987

En fotturist fra Oslo som var alene på tur, ble tvunget til å skyte en bjørn i Agardhbukta.

Svalbardposten 7. august 1987

Den 14. august skjøt russiske geologer som lå på Nordaustlandet, en bjørn. De hadde forgjeves forsøkt å jage den vekk.

Svalbardposten 21. august 1987

De to nederlandske biologene Piet Oosterveld (48 år) og Georg Visser (50 år) drev forskning på Kapp Lee nordvest på Edgeøya. Oosterveld er vel kjent med Svalbard, da han har besøkt øygruppen 8—10 ganger. Visser var på sitt første besøk. De ble begge angrepet av bjørn. Vi sakser fra Svalbardposten 11. sep. 1987:

— Hva skjedde Piet Oosterveld?

— Det er vanskelig å reparere gummibåt som har vært utsatt for bjørneklør og tenner! Bjørnen var svært interessert i båten, og jeg gikk ut med en brennende fakkell for å jage den. Den kom rett på meg.

— Da jeg lå på ryggen med hodet i bjørnekjeften, forsøkte jeg å trykke den fra meg ved å stikke fakkelen i kjeften på den. Jeg hørte jeg ble skalpert, men mistet ikke bevisstheten. Så kom Georg ut med en ny fakkell. Da gikk bjørnen bort fra meg, og jeg kunne krype inn.

— Jeg så Piet bli skalpert og var sikker på at det ville ende med døden. Men da han skrek, bestemte jeg meg for å gå ut og forsøke å få bjørnen unna, sier Georg Visser.

— Jeg fikk distraheret bjørnen bort fra Piet, og den gikk til angrep på meg. Jeg er ingen stor og sterk mann, så det var en vanskelig jobb. Jeg ble bitt i armen da jeg forsøkte å presse den vekk, og den klorte og bet på bena og tok et stykke av enden min, beretter den stillfarende biolog, som var på sitt første besøk på Svalbard.

— Bjørnen fikk tak i Georg. Da gikk jeg ut igjen med en ny fakkell, sier Piet, og brant den i hodet. Vi fikk tumlet inn i hytta.

Inne i hytta lå Piet hardt skadd og ille tilredt på gulvet, Georg satt og var fortvilet. Hva skulle han gjøre? Han fikk forbundet kameratens hode, og lagt ham til sengs. Selv torde han ikke sove. Først og fremst for å passe på Piet, men også fordi han så for seg skalperingsscenen bare han lukket øynene. Krefter til å la ge mat eller fyre opp hadde han ikke. Armene var ubrukbare. Det gikk på kjeks og litt

drikke. Og utenfor gikk bjørnen, stoppet og tittet inn på de to mennene gjennom vinduet.

Dette skjedde 6. september. Tre dager senere fikk de kontakt med skipet som kom for å hente dem. De varslet sysselmannen som sendte helikopter med lege og sykepleier. Deretter gikk ferden til Longyearbyen Sykehus hvor de to forskerne nå befinner seg — og er i utrolig god form, forholdene tatt i betraktning.

— Det er ikke så ille med det vonde nå, sier Piet Oosterveld. Han er senge-liggende, men klarer å sitte oppreist en liten stund når han skal spise og drikke. Ansiktet er temmelig hovent, det ene øyet er bare en strek. Hodet er lappet sammen etter at bjørnen hadde skalpert ham inn til beinet og glefset av et stykke. Det ene øret ble delvis revet av. Ansiktet er fullt av dype klor som er sydd igjen. Armer, bein og rygg er også merket av den 3-årige bjørnehannens herjinger.

De to forskerne var alene på Kapp Lee. Begge uten våpen.

— Det er ulovlig å skyte bjørn. Om bjørnen ikke vil ha oss i terrenget, kan vi bare gå. Det er bjørnens rike, ikke vårt, sier Oosterveld, og legger til at det er første gang han har måttet fighte med en liten bjørn.

Jeg skal tilbake, forsikret Piet. Og han understreker at hans syn på bjørn og menneskets sameksistens med den arktiske konge, ikke er endret. Jeg har ingen fiendtlig holdning. Det er greie dyr, og jeg lærer jo litt mer for hvert år, sier han.

— Jeg tviler på at jeg kommer tilbake, sier Georg. Akkurat nå føler jeg ikke noe behov for det. Men kommer jeg tilbake, kommer jeg uten våpen da også.

Se Rapport fra Hopen for mer om bjørn.

ISBJØRN I NORGE

Gunnar Kristiansen, som bor i Per Larsavik tre mil vest for Vadsø, forteller:

Huset jeg bor i ligger 150 meter fra fjæra med utsikt over Varangerfjorden. Den 24. mai 1986 står jeg som vanlig i vinduet og ser utover fjorden. Det var særlig sel jeg så etter. Vi hadde mye sel som svømte forbi. Da får jeg se noe uvanlig — 7-800 meter fra land svømmer et hvitt dyr. Jeg tenkte først på hvithval som vi av og til så i fjorden. Men så la dyret kursen mot oss og svømte helt opp i fjæra. Vi var 7-8 personer som sto i vinduet nå. Det var en isbjørn. Vi så den brukte labbene når den svømte, og den virret med hodet. Vi så også tydelig den svarte nesa. Den gikk ikke på land, men svømte langs land omlag 100 meter. Så la den kursen tvert over fjorden sørover og forsvant. Vi som så dette, summet oss ikke såpass at vi fikk fram et kamera en gang, og heller ikke tok vi båten og kjørte etter bjørnen.

Ingen har sett bjørnen siden. Sørsiden av Varangerfjorden er meget lite bebodd, og bjørnen må ha tatt seg inn på russisk område uten å blitt sett på veien. Kommer den først til Russland, sier Kristiansen, så hører en ikke noe mere.

SVEITSER FORSØKTE Å GÅ FRA SVALBARD TIL CANADA

Den 30. januar 1988 la sveitseren Marcus Bischof ut fra Longyearbyen for å prøve å krysse drivisen mellom Svalbard og Canada. Ingen hadde klart det før ham. Han var utstyrt med et spann på ni hunder, hadde ingen radio, men kunne varsle med en nødpeilesender i farlige situasjoner.

Veien fra Longyearbyen gikk over Billefjorden, Ny-Frisland, over Hinlopen, Wahlenbergfjorden og opp til Kapp Wrede helt nord på Nordaustlandet. Det tok 25 dager — 10 døgn mer enn han hadde beregnet. Fra Kapp Wrede hadde han store vanskeligheter med å komme ut på brukbar drivis. Det var mange råker og de nyfrosne råkene var bare dekket med tynn is. Han valgte å snu.

Tilbaketuren til Longyearbyen gikk langs østkysten om Agardhbukta. Han hadde vært borte i 37 døgn.

Bischof ga ikke opp. Han startet igjen, men nå ville han lande helt nord på Grønland. I dagene 21.-27. mars startet han på nytt med sitt hundespenn, og denne gangen lyktes det å komme ut på brukbar drivis. Det hele så lovende ut og han nærmet seg Grønland, selv om han måtte tåle sterk kulde og mye vind. To isbjørner var så nærgående at han måtte skyte dem.

Den 30. april var Bischof omtrent 240 kilometer fra Grønland, og her fikk han et flydropp med forsyninger fra Longyearbyen.

Den 13. mai meldte han at han regnet med å være i mål på Grønland 15. mai. På dette siste forsøket hadde han med radioutstyr slikt at han kunne gi beskjed om hva som skjedde med ham ute i isen.

Det gikk dog ikke etter planen. Isen løste seg opp og han klarte ikke å komme videre. Den 15. mai var han fanget på et isflak som var 200 m tvers over, og drev sørover. Om kvelden ba han om å bli hentet med helikopter fra det tyske forskningsskipet «Polarstern», som lå i drivisen mellom Svalbard og Grønland. Tyskerne forlangte en offisiell erklæring fra sysselmannen om at det var en nødsituasjon, og den fikk de raskt.

I Longyearbyen opplevde man nå noen meget spennende timer. To radioamatorer hjalp til slik at Bischof fikk bestemt sin posisjon. Han var da 100 km fra nordkysten av Grønland. Batteriene på Bischofs radio var meget svake slik at radiokontakt bare kunne skjer hver halvtime.

Fra Longyearbyen ble det sendt ut et helikopter for å hente Bischof. Avstanden var så stor at helikopteret måtte fly via «Polarstern» for å fylle drivstoff. Et fly hjalp til med å finne isflaket hvor Bischof befant seg og ga riktige posisjoner videre til helikopteret.

Klokken 8 om morgenen 16. mai ble Bischof og hundene tatt ombord i helikopteret. Veien tilbake til Longyearbyen gikk via «Polarstern». Fire timer etter redningen var Bischof i Longyearbyen.

Takket være det tyske forskningsskipets posisjon, slik at helikopteret kunne få drivstoff underveis, var det mulig å gjennomføre denne redningsaksjonen.

Etter Svalbardposten nr. 11, 17, 18 og 19/1988

PÅ SKI OVER GRØNLAND 100 ÅR ETTER NANSEN

Når Polarboken går i trykken, er Stein Petter Aasheim, Nils Ulrik Hagen, Odd Eliassen og Ola Einang på vei over innlandsisen på Grønland. Alt utstyret som de bruker, er forsøkt laget likt det Nansen brukte, da han med sine fem ledsagere gikk over innlandsisen i 1888.

De fire har også bestemt seg for å starte på samme dato som Nansen gjorde, nemlig 15. august. Forberedelsene har vært meget grundige, og all Nansen-litteratur har de pløyet gjennom for ikke å gå glipp av noen detaljer. Det har ikke vært så lett å finne fram til tro kopier av alt. F.eks. har det vært en del vanskeligheter med å få spritapparatet som de har laget etter Nansens modell til å virke tilfredsstillende. Likeledes har det vært vanskelig å lage pemikanen. En ting har det blitt forlangt at de har med som Nansen ikke hadde — det er en nødpeilesender.

På Finse har de prøvet utstyret. De har gått turer i terrenget for å vende seg til teknikken med å dra hver sin slede med en last på 120 kg.

Selv om de mener å kopiere Nansen så langt som mulig, så hopper de over den lange og strabasiøse roturen Nansen og hans menn hadde i drivisen på Austgrønland, før de kom fram til Umivik hvor oppstigningen på breen begynte. De bruker fly til Island og derfra båt til Umivik.

På sledene har de med proviant for 50 dager. Her er de heller ikke helt likt med Nansen, han hadde mat for 42 døgn. Planen er dog at de skal nå fram den 13. oktober, som Nansen gjorde.

OGSÅ TYSKERE I NANSENS SPOR

I juli 1988 starter ekspedisjonen Trans Grønland Schneeschuh Expedition 88 på sin ferd over Grønlands innlandsis. Det er fire tyskere som skal gå samme rute som Nansen gikk i 1888.

OVER BEGGE POLER MED ENMOTORSFLY

I januar 1987 startet et Piper-Malibu-fly fra Paris med amerikaneren Dick Norton og franskmannen Calin Rosetti ombord. Turen gikk videre til India, Argentina, over Sydpolen, Chile, Påskeøya, Tahiti, Honolulu, Fairbanks, over Nordpolen, Longyearbyen, Bodø og tilbake til Paris.

Flyet var forsynt med ekstratanker som gjorde at det kunne ta dobbelt så mye drivstoff som normalt. På etappen fra Marambio Airport i Argentina over Sydpolen og tilbake til Marambio var de bare 20 n.mil fra flyplassen da været ble så dårlig at de måtte lande på en flyplass i Chile i stedet. Det var da bare 15 liter igjen på tanken.

Norton og Rosetti er de første som har gjennomført en sirkumpolar flytur med et enmotorsfly.

Flight International, feb. 1987 og Svalbardposten, nr. 23 1987.

STORT ISFJELL

Det største isfjellet som er oppdaget i Antarktis i moderne tid ble brukket løs fra shelfen i nærheten av Hvalbukta sist høst. Den 158 km lange og 40 km brede iskolossen ville gitt en by på størrelse med Los Angeles tilstrekkelig vannforsyning i 675 år.

Polarinform nr. 1, 1988

Norsk Polarklubb

I de to årene som har gått siden forrige Polarbok kom ut har klubben hatt følgende møtevirksomhet:

1986:

21. januar, professor Rolf Vik: Hvorfor er Svalbard også biologisk så interessant?

19. mars, globetrotter Carl Emil Petersen: Farvel «Rundø» — en isseilas på Nordaustgrønland. Møtet var også årsmøte og ble holdt på Polhøgda. Styret ble etter valget: Formann Asbjørn Omberg, styremedlemmer Finn Albert, Kåre Bratlien, Odd Lønø og Thore Winsnes, varamenn Helge Irgens Høeg og Olav Eggen, revisor Otto Salvigsen.

Klubben hadde pr. 31. desember 1985 445 medlemmer, hvorav fem æresmedlemmer: H.M. Kong Olav, Odd Dahl, Tore Gjelsvik og Kaare Lundquist, to innbudte: Anne Stine Ingstad og Gerd Lønø, og 21 livsvarige. I 1985 er det kommet til 14 nye mens tre er gått ut.

29. oktober, forsker Ole P. Sveen viste oss rundt på Solobservatoriet på Harestua. Medlemmene fikk se himmelen i stjerneikkertene og til slutt filmen «Universet».

14. november på Polhøgda var programmet: 30-årsjubileum og tilbakeblikk på den første — og siste (?) — helnorske overvintringsekspedisjon 1956-60 til Antarktis. Det ble vist film fra ekspedisjonen og gitt korte innlegg fra flere av deltagerne i ekspedisjonen. Til slutt en kommentar av instituttleder Willy Østreng.

Polarboken 1985-86, den 34. i rekken, kom ut i oktober i et opplag på 1100 eksemplarer.

17. desember, festmøte i Universitetets aula arrangert i samarbeid med Det Norske Geografiske Selskap, Roald Amundsens Minnefond, Framkomiteen og Norsk Polarinstitutt. Programmet var 75-årsjubileum for Roald Amundsens Sydpolferd i 1911. H.M. Kong Olav var tilstede. Innleggene var, Helge Ingstad: Streiflys over Roald Amundsen og hans ferd til Sydpolen, Olav Orheim: Norsk forskning i Antarktis — før og nå. Der var sang av Kvinnelige Studenters Sangforening og opplesning av Knut Wigert. I forbindelse med møtet var det arrangert en minneutstilling i Universitetets aula i samarbeid med Aftenposten.

1987

4. mars, Jan O. Nesttun: Til fots og med kano på Vestgrønland. Møtet var også årsmøte som ble holdt på Polhøgda. Styret ble etter valget: Formann Tore Gjelsvik, styremedlemmer Kåre Bratlien, Olav Eggen, Odd Lønø og Thore Winsnes, varamenn Helge Irgens Høeg og Fridtjof Mehlum, revisor Otto Salvigsen.

Klubben hadde pr. 31. januar 1986, 448 medlemmer, 21 livsvarige. Æresmedlemmer og innbudte medlemmer som året før. I 1986 er det kommet til åtte nye, mens fem er gått ut.

11. november, Carl Emil Petersen: Folk og sel i Vesterisen.

1. oktober, glasiolog Monica Kristensen: Mot Sydpolen — 75 år etter Amundsen. Møtet ble holdt i Universitetets aula, og var arrangert i samarbeid med Det Norske Geografiske Selskap og Breggruppen i Den Norske Turistforening.

1988

På klubbens årsmøte 10. februar ble det vedtatt å sende følgende brev:

Oslo, 11. februar 1988

Til Regjering og Storting

Norsk Polarklubb har på sitt årsmøte 10.02.1988 vedtatt å sende følgende brev til Regjeringen og Stortinget:

Den økende betydning av polarområdene både sikkerhetsmessig, utenrikspolitisk og økonomisk, har medført en opptrapping av ekspedisjonsvirksomhet, kartlegging, utforskning og annen forskningsvirksomhet i de senere år. Mange av de tradisjonelle polarland har øket sin innsats betydelig, og nye nasjoner har satt inn store ressurser. I denne utvikling har Norge sakkett akterut, endog innenfor sine egne land- og interesseområder.

Antarktistraktaten, som i flere henseender har vært en sovepute for vårt land, vil bli vurdert og kanskje revidert i 1991, og Norge har knapp tid til å besikke sitt hus.

Den utenlandske virksomhet i Dronning Maud Land, som Norge har gjort krav på, har øket sterkt. Sovjetunionen, Øst- og Vest-Tyskland, Japan, India og Sør-Afrika driver alle vitenskapelige helårsstasjoner der. I feltvirksomheten i sommersesongen er også Sverige representert med en økende innsats. Imens glimrer Norge med sitt fravær. Riktignok ga Regje-

ringen i Stortingsmelding 26 (1982-83) om Miljøvern, kartlegging og forskning i polarområdene uttrykk for at den norske virksomhet i Antarktis skulle opptrappes ved regelmessige sommerekspedisjoner, antydningvis hvert tredje år. Stortinget sluttet seg til dette under debatten om meldingen i 1984 og ba endog fagdepartementet om å vurdere å gjenopprette en norsk helårsstasjon i Dronning Maud Land. Men i den tid som er gått, er bare en sommerekspedisjon blitt sendt til Dronning Maud Land, og i to år på rad er Norsk Polarinstituttets forslag om den neste ekspedisjon blitt avslått.

Spørsmålet om ressursutnyttelse, miljøvern og politisk styring i Antarktis har skapt en sterkt øket interesse for kontinentet i mange land, og viktige forhandlinger er i gang. I denne situasjon må Norge trappe opp sin forskningsvirksomhet i Dronning Maud Land, ikke bare for å sikre sine nasjonale interesser, men for å kunne bidra til en videreføring av det fredelige samarbeid under Antarktistraktaten og til en miljømessig forsvarlig forvaltning av ressursene både til lands og til sjøs. Den nåværende passivitet vil føre til en svekkelse av vår politiske og forskningsmessige innflytelse på Antarktis.

Norsk Polarklubb henstiller inntrengende til Regjeringen og Stortinget om å ta med de nødvendige bevilgninger til en ny Antarktisekspedisjon på statsbudsjettet for 1989 og 1990.

Tore Gjelsvik
formann

